

MÖZS

Közterületek szakrális
és világi szobrászati alkotásai,
emléktáblái

TOLNA

HELYTÖRTÉNET

TOLNA-MÖZS

Közterületek szakrális
és világi szobrászati alkotásai,
emléktáblái

Az alkotások jegyzéke térképpel
és helytörténeti kiegészítéssel

Készítette: Freund György 2006
Kiegészítette: Práger Mária 2010
Szerkesztette: Práger Mária
Szűcs Edit

Fotók: Vértés Zoltán
Lajtai Zoltán
Szűcs Ágnes

Ezúton mondunk köszönetet azoknak, akik megosztották velünk emlékeiket, segítő közreműködői voltak az anyaggyűjtésnek és rendszerezésnek, munkájukkal hozzájárultak a kiadvány megjelenéséhez.

Köszönet a könyv támogatóinak

Tolna Város Önkormányzata – közművelődési pályázat 2008, 2009
NCA-DD-09-P-0413 – működési pályázat 2009

Borítólap, tördelés: Weisz Tibor
Nyomtatás: Páskum Nyomda Szekszárd
ISBN

Kiadja: Tolnai Városvédő Egyesület
Tolna, Magaspart u. 24. lapra@t-online.hu
Felelős kiadó: Práger Mária +36/30/640 9527

Tartalom

Bevezetés

I. Vallásos tematikájú szobrászati alkotások Tolna városrész jelenlegi belterületén

II. Tolna városrész külterületén található vallásos tematikájú szobrok

III. Tolna városrész világi tematikájú szobrászati alkotásai

IV. Tolna város emléktáblái 2004-ben

V. Vallásos tematikájú szobrászati alkotások Mőzs városrész jelenlegi belterületén

VI. Mőzs városrész külterületén található vallásos tematikájú szobrok

VII. Mőzs városrész világi tematikájú szobrászati alkotásai

Felhasznált irodalom

Bevezetés

A hely története iránti érdeklődés és az iskolai tananyagban való szerepeltetése a felvilágosodás idejéig vezethető vissza. A polgárosodás előrehaladtával, és a nemzeti gondolat élnékülésének köszönhetően az 1905-ös népiskolai tanterv a történelem tantárgy tanításának módszereként a helyi történelmi emlékek felkeresését javasolta. Az 1938-as gimnáziumi tanterv minden tárgynál szükségesnek tartotta a helyi ismeretek oktatását, 1962-ben általános iskolai tantárggyá lett a környezetismeret, ebben az időben éledt újjá a honismereti mozgalom, virágkorát élte a helytörténeti kutatás. Az 1980-as években országszerte alakultak a városvédő és szépítő egyesületek, melyek a történelmi, építészeti és természeti értékek megővését és gyarapítását tűzték ki célul. 1995-ben a Nemzeti alaptantervben önálló tantárgyként jelent meg a honismeret.¹

A szakrális kisémlékek kutatására néhány évtizede figyelt fel a magyar tudományos érdeklődés. Míg Európa számos részén a népi vallásosság emlékeinek kutatása, dokumentálása, bemutatása nagy múltra tekint vissza, és ma is intézményes keretek között működik, addig Közép-Kelet Európa országaiban, így hazánkban is egymástól függetlenül, különböző intézményi háttérrel vagy anélkül, egymás munkájáról keveset tudva végzik a téma kutatói ugyanezt. E művek vizsgálatát kétségtelenül nehezíti az is, hogy valamiképpen a tudományok köztes területén helyezkedik el, így már a kutatás adatgyűjtő, feltáró szakaszában, majd később az anyag egészére vonatkozó, általános jellegű megállapításokhoz feltétlenül szükség van az érintett szakterületek, így a néprajztudósok, művészettörténészek, levéltárosok, műemlékvédelmi szakemberek és építészek együttműködésére.²

Tolna és Mőzs szakrális kisémlékeinek számbavételét és dokumentálását a 2000-es évek elején Freund György történész,³ a Tolnai Városvédő Egyesület alapító elnöke

---

1 Tolna Megyei Levéltár kiállításának anyaga

2 Márkusné Vörös Hajnalka: Út menti szakrális emlékek és kálváriák kutatása Közép-Kelet Európában in: Acta Ethnologica Danubiana 5-6 Komárom, Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 2004

3 Freund György 1941. június 4-én született Tolnán.

Történelem és művészettörténet tanári szakon végzett az ELTE-n, ahol az egyetemi hallgatóként tudományos kutatómunkát végzett Szabad György irányítása alatt, valamint a pécsi Janus Pannonius Múzeumban volt restaurátor gyakornok.

A diploma megszerzése után a tolnai gimnáziumban történelmet és művészettörténetet tanított. A 70-es évek elejétől a palánki Csapó Dániel Szakközépiskola igazgatóhelyettese lett.

1976-ban elveszítette látását, ezután nyugdíjba vonulásáig ugyanott tanított. A helytörténeti adatgyűjtést és kutatómunkát, melyet már gyermekkorában megkezdett, a családja segítségével folytatta tovább.

Fontosabb közéleti tevékenységei:

Részt vett a Tolna Megye földrajzi nevei című könyv anyaggyűjtésében.

A Tolna Megyei Vakok és Gyengénlátók Szövetségének elnöke volt.

1998-ban szervezésével megalakult a Tolnai Városvédő Egyesület, melynek legelső fontos célja egy helytörténeti kiállítás létrehozása volt. Két év szervezőmunka és anyaggyűjtés után a kiállítás 2000-ben nyílt meg.

kezdte el. Folyamatos kutatómunkával feltárta keletkezésük körülményeit, és helytörténeti adatokkal egészítette ki a jegyzéket. 2007-ben bekövetkezett halála után – annak érdekében, hogy az általa elvégzett nagy munka közkinccsé válhasson - a Tolnai Városvédő Egyesület új elnökeként vállaltam, hogy a nagyrészt elkészült anyagot kiegészítem, fotókkal és térképpel ellátva sajtó alá rendezem, és az egyesület vállalta, hogy helytörténeti kiadványként megjelenteti. Az egyesület fontos célja, a figyelemfelhívás az itt bemutatott alkotásokra, keletkezésük idejének, körülményeinek, stílusának, értékeinek és helytörténeti vonatkozásainak a megismertetése, mely segítheti közös örökségünk megvédését, a városi identitás megalapozását, nagymértékben hozzájárulhat a helyi közösségek erősödéséhez és a település megtartóerejének növeléséhez.

A kötet tartalmazza a település, Tolna és Mőzs kül- és belterületi szakrális kisemlékeit, valamint világi szobrászati alkotásait és emléktábláit a hozzájuk tartozó helytörténeti adatokkal.

Mivel Tolna városa 1989-ben, Tolna és Mőzs községek egyesülésével jött létre, ezért az anyag összeállítása városrészenként történt.

Szagrális emlékek

A szagrális környezet legszembetűnőbb tájformáló erejű építményei az utak mentén, a határban vagy a település belterületén emelt keresztek, kápolnák, vallásos tárgyú szobrok.

Morfológiailag ezek különálló típust képviselnek, és eltérő az a vallásos tartalom is, amelyet hordoznak. Egy Vendel-szobor természetszerűleg más jelentést sugároz, mint egy kereszt

vagy egy Mária-kápolna. Funkcionálisan mégis együvé sorolja őket az a speciális szerepkör, amelyet a népi vallásgyakorlásban mint a környezet szakralizációjának objektumai sokhelyütt a mai napig betöltenek.⁴

Tolnán hagyományosan sok köztéri szobrot állítottak. Ezek művészi értéke - ha nem is mindig a legmagasabb, de a helyszín és a hagyomány ezeknél is erősen meghatározó jelentőségű, hiszen sokszor ismert dédapáink állították, kőmenetek állomásai voltak, vagy a legelőkre hajtott állatokat itt áldották meg. Ezért ma is fontos tájékozódási pontok lehetnek a település önazonosságának megőrzése szempontjából.

Keresztek:

A keresztek állításának szokása Magyarországon és a térség más, akkor katolikus államalakulataiban a középkorra nyúlik vissza, és a barokk vallásosság idején érte el virágkorát.

Kereszteket állított az egyház a hitélet egyes vallásgyakorlási formáinak színhelyéül, ami által a helyi vallási életet a térben tagoltabbá tette.

A keresztek másik csoportja fogadalomból készült. Természeti csapások, járványok elmúltával számos helyen fogadták meg emlékkereszt állítását.

Keresztekkel jelölték meg a tér egyes tagolódási pontjait is, előszeretettel készítettek kereszteket faluhátár-jelző céllal, birtokok határainak jelzőpontjául.

Az utak mentén, a települések bel- és külterületén álló keresztek az egyházi év so-

---

2001-től 2007-ben bekövetkezett haláláig volt az egyesület elnöke. Kezdeményezésére történelmi és helytörténeti évfordulók ünnepségei kerültek megrendezésre, szobrok és emléktáblák készültek.

4 Bartha Elek: Vallási terek szellemi öröksége Debrecen: Bölcsész Konzorcium, 2006.

rán időről időre a kultusz középpontjába kerültek. A Szent Kereszt tiszteletének ünnepei, emléknapjai alkalmával ezek a keresztek a helyi vallásgyakorlás szakrális terének kikutatott pontjává váltak.

A keresztek felszentelése az egyházközségek legnagyobb ünnepei közé tartozott.

A keresztekhez kapcsolódó ünnepek és emléknapok a vallásos szokáshagyományban az egyházi év során más alkalommal is felbukkantak. Például a temetőben álló keresztek a novemberi, halotti megemlékezések idején váltak az egyházi és népi liturgikus szertartások központjává. A kereszteknel végzett ájtatosságok egyik gyakori időpontja volt az elmúlt évszázadokban a vasárnap.

Szobrok, kápolnák:

Az utak mentén, a határban álló feszületekkel sok tekintetben párhuzamos vagy azal azonos funkciókat láttak el a vallás és a tér kölcsönhatásának viszonylatában a szabadtéri szobrok, kápolnák, szentképek. Jelentésük azonban kevésbé univerzális, szorosabb összefüggést mutat az ábrázolt szent kultuszával, ezen belül pedig sok esetben a tágabban értelmezett ökológiai tényezőkkel. A táj vallásos arculatát – hazai viszonyok között –egyes szőlőtermelő vidékeken Orbán vagy Donát, más állattartó községekben Vendel szoborábrázolásai uralják.

A leggyakoribb okok, amelyek szenteket ábrázoló szabadtéri szobrok állíttatására vezettek, a település területének, határának, lakóinak, gazdasági működésének védelme valamilyen külső eredetű bajtól, csapástól. E csapások közül a leggyakoribbak a tűzvészek, a lakosságot és az állatállományt rendre megtizedelő járványok, a jégverés és az árvizek voltak.⁵

A csapások elleni védekezés tehát első fokon abban nyilvánult meg, hogy a megfelelő patrónus, védőszent szobrát felállították a településen vagy annak határában, és az egyházi év során a védőszentek napján körmenettel és szertartással imádkoztak a védőszentek segítségéért.

Szenháromság-oszlopok

Szabadtéren álló oszlopra helyezett Szenháromság szobor. Legelterjedtebb formájában kegyelem trónusa: trónszéken ül a tiarás Atya, ölében a keresztre feszített Fiú, fölöttük galamb képében a Szentlélek.

A Szenháromság kultusza a középkorig nyúlik vissza (tiszteletére szentelt templomaink már a középkorban föltűnnek), a Tridentinum (tridenti zsinat, 1545-1563) nyomán bontakozó barokk vallásosságban új, hangsúlyosabb szerephez jut. Ez az egyházművészetben és az egykorú városképben is visszatükröződik: a Szenháromság misztériuma, az istenség misztikus szintézise, teljessége megfelelt a barokk hierarchikus szellemének, summázó készségének. A szenháromság-oszlopokat általában járványok után, fogadalomból állították. Az Immaculata és a Nepomuki Szent János szobrokkal hozzátartoznak a közép-európai barokk városkép ünnepélyes reprezentációjához, szakrális atmoszférájához. Bajorországban, de különösen az egykori Habsburg-monarchia területén alig van város, falu, ahol ne lenne.⁶

Kelet felé haladva formája, ikonográfiája, elhelyezése, állíttatója megváltozik. A kegyúri alapítások után közösségi, majd egyéni vagy családi alapítások figyelhetők meg.

Az emlékművek Istent dicsőítő és hálaadó szerepén túl fontos tér- és kultuszszervezők: szabadtéri mise, litánia helyszínei, búcsúsok stáció, búcsúztató, illetve fogadóhelyei, úrnapi sátor helyei.⁷

5 Bartha (2006)

6 Magyar Katolikus Lexikon internetes változata, továbbiakban Lexikon

7 Grynæus Tamás: Sacralis kisémlék-kutatás Magyarországon in: Acta Ethnologica Danubiana 8-9 Komárom, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007, továbbiakban Grynæus (2007)

Képoszlopok:

Ezek a szakrális kisemlékek eredendően a képes fa, faoszlophoz erősített képek, képszekrények továbbfejlesztett változatai. Fejlettebb formái a szoborfülkés képoszlopok, amelyek általában kőből, téglából készültek. A felső harmadukban található bemélyedés egy-egy szent gipszszobrát vagy olajnyomatot rejt.⁸

A szakirodalom ezeket is gyakran német telepések által meghonosított hagyománynak tartja, holott színmagyar területen is már korán voltak ilyen jellegű létesítmények.

Mária emlékek:

A Máriát kiemelt helyen ábrázoló szobrok több helyen megtalálhatóak hazánkban.

Az ellenreformáció után a jezsuiták szeplőtelen fogantatásba vetett hite erősítette a Mária-kultuszt. Mária alakja a szentháromság-szobrok gyakori alakja.⁹

A Mária-emlékek közül a magyar koronával ábrázolt köztéri Mária szobor (Magyarország királynője, Patrona Hungariae) a nyugati országrészben gyakori, kelet felé egyre ritkább. Az Immaculata ábrázolások eloszlása sokkal egyenletesebb. Az ún. kiskun Madonnák (házak homlokzati fülkéjében elhelyezett kisméretű szobrok) viszonylag kis terület jellegzetes alkotásai. Önálló Piéta ábrázolás a nyugati határszél kivételével, keresztek lábazati fülkecsoportjaként gyakoribb. Ennek érdekes változata, amikor a kereszten nincs corpus, csak az átvetett halotti lepel, és a lábazaton található a nagyobb méretű Piéta. Különleges formája a szabadtéri öltöztetős Mária szobor.¹⁰

Kálváriák:

A kálváriák szabadban fölállított stációk (oszlop, kereszt, kápolna), melyek képeken, domborműveken mutatják be Jézus útját Poncius Pilátus házától a megfeszítés helyéig. Az utolsó állomás Jézus és a latrok keresztjei.¹¹ Az ide vezető stációk útvonala szándékosan nehezített, számukat a ferences gyakorlat elismerésével a XVIII. században rögzítették 14-ben. Kialakításuk és elhelyezkedésük skálája igen széles, közöttük lehetetlen bármiféle határvonalat húzni (épített, igen gazdag kálváriák és faluszéli, temetői három egyszerű kereszt). Középkori kálváriákra utaló adatok is vannak, de ezek a kálváriák nem maradtak meg. A ma látható kálváriák nagy része a XIX. században épült, de vannak XVII. századiak is. Helyzetükről (településhez közeli természetes vagy mesterséges emelkedőn), tájolásukról (többnyire a település felé tekint) kevés adatunk van.¹²

Világi emlékek

Szobrok

A köztéri szobrászat egyik alapvető sajátossága a nyilvánosság. Látszólag csupán történeti, valójában történeti és politikai értékeket megjelenítő emlékművek szorosan kapcsolódnak a mindenkori hatalomhoz, felállításuk idején lévő politikai viszonyokhoz. Az emlékművek csupán látszólag a történelmi kultusz tárgyai, lényegük szerint valójában politikai szimbólumok.

A történeti politikai emlékművek a XIX. század második felében jelentek meg Buda-

8 L. Juhász Ilona, Liszka József: Szakrális kisemlékeink Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, továbbiakban Juhász-Liszikai (2006)

9 Lexikon

10 Grynaeus (2007)

11 Lexikon

12 Grynaeus (2007)

pesten, tömegessé pedig a XX. század első felében váltak országszerte. Az egymást követő rendszerváltások a meglévő szobrokat vagy elbontották, vagy saját ideológiáik szerint átalakítva újraértelmezték, egyes szobrokat többször is.¹³

Kopjafák

A magyar, főleg, de nem kizárólagosan a székelyföldi református temetők jellemzői a díszesre faragott fejfák, amelyeket minden bizonnyal értelmiségi kezdeményezésre a köznyelv ma kopjafaként ismer. A magyar népművészet XIX. század végi felfedezése és képzőművészek általi propagálása révén e fejfák-kopjafák formakincse magyaros motívumként vált közzismertté, nem kis mértékben éppen a hozzájuk fűzött, romantikus ihletésű honfoglalás előtti eredetmagyarázatok, illetve a középkori pompás magyar katonai temetéshez való kapcsolásuk folytán. A mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából az egykori csatatéren kialakított jelképes sírokon 1976-ban felállított kopjafák már nemzeti szimbólumként is felfoghatóak. Később a nagy nemzeti eseménynek emlékére (1848, 1956 stb.) az egész magyar nyelvterületen állítottak ilyen kopjafa-emlékoszlopokat köztereken. Ezek a kopjafák már csak nem is jelképes sírokként, hanem egyértelmű emlékoszlopként, a nemzeti identitás kifejezőiként kerültek felállításra.¹⁴

Emléktáblák

A helyi történelemkutatás során feltárt eredmények alapján emléktáblák kerültek elhelyezésre nevezetes történelmi eseményekre, személyiségekre, kultúrtörténeti és társadalmi eseményekre emlékezve.

Ezen emlékek, ha megőrizzük és ápoljuk őket láthatóvá teszik egy város művelődéstörténetét, gazdaságtörténetét, társadalmi szerkezetét és adott korszakokban az emberek gondolkodását, érzelmeit és hétköznapijait.

Egy város – illetve egy terület – kulturális öröksége nem korlátozódik csupán az érintett területen hosszú évszázadok alatt felhalmozódott ingóságok és ingatlanok összességére. Az örökség részét képezi az a folyamatosan változó történet is, mely apáról fiúra száll, és amelyben megfogalmazódik mindaz, ami az adott közösséget megkülönbözteti másoktól, illetve ami az emberiség többi tagjához köti. Az örökség ugyanakkor mindazon találkozások, illetve egymást követő külső hatások nyomait is magán viseli, melyek az adott hely sajátos arculatának kialakításában szerepet játszottak. Úgy mondhatnánk, az örökség mindazon pillantások összessége, melyet az emberek közös örökségük ezen – a maga nemében egyedülálló – részére vetettek.¹⁵

Práger Mária építész

Tolnai Városvédő Egyesület elnöke

Tolna, 2010

13 Póto János: Rendszerváltások és emlékművek=Budapesti Negyed 2001/2-3.

14 Juhász-Lisztkai (2006)

15 A Kulturális és Örökségi Városok és Kistérségei Európai Chartája 1997

1. Nepomuki Szent János szobra (műemlék)

<i>helye:</i>	Festetich u. 1.
<i>állítás ideje:</i>	1720
<i>állíttatta:</i>	gróf Wallis György Olivér
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	kemény homokkő
<i>stílusa:</i>	barokk
<i>állaga:</i>	restauráltatta Tolna Város önkormányzata 2009-ben
<i>méretek:</i>	teljes magassága 320 cm Az alaplap 15x160x130 cm, kétoldalt ívelt. A talapzat hármastagolású, magassága 148 cm - lábazzal, lant formájú oszloptörzssel és többszörösen tagolt párkánnyal. A szobor magassága 158 cm, legnagyobb szélesség 73 cm, legnagyobb. mélység 52 cm.

Nepomuki Szent János, Csehország védőszentje a Dél-Csehországi Nepomuk városában született 1340 körül, meghalt Prágában 1393-ban.

A Szent Vitus templom kanonoka és Zsófia királyné gyóntatója volt. IV. Vencel király megkínóztatta és a Moldva folyóba ölette. A főpap a kínzások ellenére is megőrizte a gyónási titkot. 1719-ben koporsóját felnyitották, melyben nyelvét épségben találták, így a gyónási titkok vértanúja lett, 1729-ben szentté avatták. A halászkövek és vízi molnárok pártfogója, szobrai sokfelé megtalálhatók folyók és hidak közelében.

A tolnai szobrot gróf Wallis György Olivér állíttatta 1720-ban, aki 1716-tól 1740-ig volt testvéreivel -Gróf Wallis Ferenc Pál tábornagy (1677-1737 Nagyszében) - Tolna földesura és kegyura. A Wallisok osztrák grófi család, nagy birtokokkal rendelkeztek Cseh- és Morvaországban. Gróf Wallis György Olivér császári tábornok, hadvezér (1673-1774 Bécs) harcolt a spanyol örökösödési háború különböző frontjain, a török ellen a Balkánon, Itáliában. Az 1735-ös török hadjárat során csapatai súlyos vereséget szenvedtek, ezért VI. Károly császár bebörtönöztette és hadbíróság elé állíttatta. Mária Terézia trónra lépése után visszakapta szabadságát és katonai rangját. A szobor eredetileg a mai Hősök terén állt, a községháza előtt, éppen az adóhivatal ablakaival szemben. A tréfás hagyomány szerint azért vitték el onnan a mai helyére, hogy ne lássa, mi történik az adóhivatalban. A dunai kikötőhöz vezető út mentén ezen az úton haladtak el a megye távolabbi területeire a kikötőben partra szálló német telepesek. A szobor Tolna város legrégebbi szakrais szobra. A megye egyik legrégebbi barokk szobra is, és a legelső Nepomuki-szobrok egyike.

Adatközlő: Szászi Béla Tolna, Árpád utca

2. Nepomuki Szent János szobra

- helye:* Magaspart u. 28.
állítás ideje: 1755
állította: Luszter Péter kereskedő
alkotó: ismeretlen
anyaga: homokkő (festett)
stílusa: barokk
állaga: erősen leromlott, sürgős beavatkozást kíván
mérete: teljes magasság 311 cm
A talapzat hármastagolású, anyaga homokkő és téglá, magassága 159 cm.
A lábazat 15x81x81 cm. (homokkő).
Az oszloptörzs henger formájú vakolt téglá, magassága 120 cm, átmérője 69 cm.
A párkányzat homokkő, hármastagolású, magassága 24 cm, három oldalán erősen rongálódott, értelmezhetetlen latin nyelvű vésett szöveg található.
A szobor magassága 152 cm, legnagyobb szélessége 58 cm, legnagyobb mélysége 43 cm.

A szobor felállítása óta ugyanazon a helyen áll. A dunai révet őrzi. Évszázadok óta, 1938-ig itt volt a kompátkelőhely. A vízen járó emberek és az utazók védőszentje, a gyónási titok patrónusa. (ld. az 1. számú szobor leírását)

Luszter Péter 1755-ben vállalta, hogy Nepomuki Szent János tiszteletére egy Kápolnát emeltet tornyocskával. Ez az adat az 1755-ös Canonica visitában szerepel.

Forrás: Püspöki Levéltár jelzet szám: PL 1766: 80 gyűjtötte Petrovics Ede 1972 kézirat Tolna Plébánia

Adatközlő: **Lendvai István** apátplébános

3. Pajta téri Mária szobor

<i>helye:</i>	Templomkert, Kossuth L. u. 30.
<i>állítás ideje:</i>	XIX. sz. eleje
<i>állította:</i>	ismeretlen
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	festett mecseki homokkő
<i>stílusa:</i>	úgynevezett „paraszt barokk”
<i>állaga:</i>	2002-ben restaurálva, Tövisháti András által
<i>mérete:</i>	teljes magassága 240 cm A talapzat anyaga beton, mérete:120x50x50 cm. A 110 cm magas szobor egy 10 cm vastag plinthoszon áll. Hegesztett háló kerítés (60x130x130 cm) veszi körül.

A szobor megnevezése helyi tájszólásban imádkozó kéztartása miatt Petek („imádkozó”). Az elmúlt évtizedekben Mária-ünnepek alkalmával az újrifestett és felöltöztetett szoborhoz gyülekeztek imádkozni a környékbeli asszonyok.

Eredeti helye a Pajta téren, az úrbéri és irtvány földekhez vezető dűlőút mentén volt. 2003-ban restaurálás után helyezték át a jelenlegi helyére.

Adatközlők: **Appelshoffer Józsefné** szül. Brucker Terézia Tolna, Diófásor; **Kenessei Istvánné** szül. Appelshoffer Terézia Tolna, Diófásor; **Tövisháti András** restaurátor Szekszárd

TOLNAI PLÉBÁNIA TEMPLOM REGINAE COELI (műemlék)

<i>helye:</i>	Kossuth L. u. 30.
<i>épült:</i>	1770-1773
<i>építtetők:</i>	Batthyány József kalocsai érsek
<i>tervezte:</i>	
<i>kivitelezte:</i>	Demkovits József
<i>stílus:</i>	barokk
<i>állaga:</i>	1998-ban felújítva
<i>méretei:</i>	szélesség 18 m, toronymagasság 53 m

Tolna mezőváros templomaival együtt a XVIII. sz. elejére teljesen elpusztult. A város újratelepítése az 1720-as évek elején kezdődött el. Első barokk temploma 1739-1742-ben épült, mely 1765-ben leégett, ugyanis 1765 Úrnapiján (június 4.) gróf tolnai Festetich Pál kegyúr látogatást tett a városban, melynek során a tiszteletére kilőtt díszsortüzek következtében a zsindeletető tüzet fogott, és a templom porrá égett. Ezek után új templomot kellett építeni.

Gróf Festetich Pál rossz anyagi helyzete miatt bérbe adta tolnai birtokát gróf Batthyány József kalocsai érseknek, aki magára vállalta az új templom felépítését.

Az érsek az uradalmat szintén bérbe adta a templom felépítésének feltételével Demkovits Józsefnek, aki három év alatt teljesítette a feladatot (1769-1773). Az építkezés költségei 18.846 forintot és 41.5 krajcárt tettek ki.

A homlokzat leírása Fritsi Ádám közlése nyomán: „a homlokzat négyszakaszos, díszes kapubejárátát az első szakaszban két kőoszlop képezi, s a rajtuk nyugvó félköríven két puttó látható fekvő helyzetben. Egyik a hit keresztjét, míg a másik a remény horgonyát öleli magához. A szeretet szimbólumát az ív tetején álló, illóolajváza képezi. A félkörívben Tolna város bástyás címere látható, tőle jobbra és balra a templom építésének befejező évszáma 1773, alatta pedig a templom védőszentjének címe olvasható Reginae coeli. A homlokzat második részében hegedűtök formájú ablak van, balra és jobbra félkörívben két magyar szent király, István és László életnagyságú bécsi barokk stílusú szobra látható. A frontnak e szakaszát két-két pillérpár tagolja, s összefogja középpűt a félkörívve alakított párkányzatot, amely alatt a Festetich címer látható.

A harmadik frontszakaszt középpűt egy kereszt keretes kerek ablak díszíti. A toronyhoz simuló kis ívek szélén épített csonka pilléren áll Péter és Pál apostol hazai barokk stílusú szobra. A toronytörzsön feljebb haladó pillérpár karcsúsítja a tornyot. Ezt a harmadik részt sima párkányzat zárja le. Ennek tetején már a front negyedik szakaszában két kőből faragott váza áll, amely egyenletessé teszi az átmenetet a 18 m széles front és a keskenyebb toronyrész között. A két díszes oszlopfős pillér s a félkörrel megtört párkányzat arányosan fogja közre a toronyablakot, a toronyóra számlapját.

A toronysisak kettős vetületű, bordázott, hagyma alakú gömbön álló különösebb dísz nélküli keresztben végződik.”

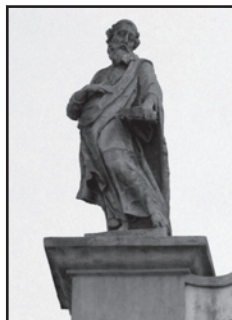
Fritsi Ádám a tolnai templomépítés történetének leírásából tudjuk, hogy a oromzaton ma is látható szobrok Mitthas Ferenc pécsváradai kőfaragó keze munkáját dicsérik. A pécsváradai iparosok 1785-ös lajstromából való adatok szerint: „Mitthas Ferenc lapicida (kőfaragó és kőműves), közepesen létező... mesterlegénye nincsen, a szükséges eszközökkel el van látva, a bányáért adót fizet az uradalomnak, dolgozik a helybélieknek, a szekszárdiaknak, tolnaiaknak és másoknak. Nem csak a mesterségből él, van saját birtoka, szántók, rétek, szőlők. A Vármegyének taksát fizet. Mesterségét Pécsen tanulta, a pécsi céh tagja... saját házban lakik.”

Forrás: Historia Parochiae oppidi Tolna

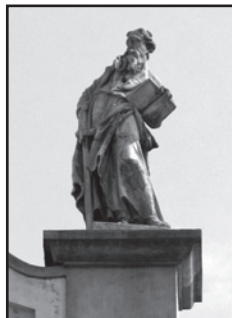
4. Szent Péter szobor

- helye:* bal oldali orompárkány
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József kalocsai érsek a templom építtetője
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: homokkő
stílusa: barokk
állaga: 1998-ban felújítva
mérete: életnagyságú

5. Szent Pál szobor

- helye:* jobb oldali orompárkány
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: mecseki homokkő
stílusa: barokk
állaga: 1998-ban felújítva
mérete: életnagyságú

6. Szent István szobor

- helye:* bal oldali homlokzati fülke
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: mecseki homokkő
stílus: barokk
állaga: 1998-ban felújítva
mérete: életnagyságú

7. Szent László szobor

- helye:* jobboldali homlokzati fülke
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: mecseki homokkő
stílus: barokk
állaga: 1998-ban felújítva
mérete: életnagyságú

8. Hit Remény Szeretet allegóriája

- helye:* főkapu timpanon
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: mecseki homokkő
stílus: barokk
állaga: 1998-ban felújítva

9. Tolna Város címere dombormű

- helye:* kapuzat fölött
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: mecseki homokkő
stílus: barokk
állaga: 1998-ban felújítva

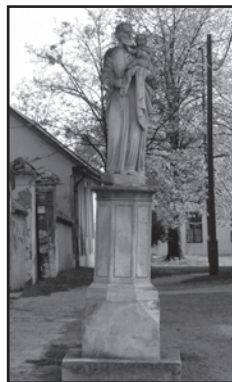
10. Festetich család címere dombormű

- helye:* a bejárat tengelyében, a főpárkány magasságában
állítás ideje: 1773
állította: gróf Batthyány József
alkotó: Mitthas Ferenc pécsváradi kőfaragó
anyaga: homokkő
stílus: barokk
állaga: 1998-ban felújítva

11. Szent József szobor

- helye:* Templomkert Kossuth L. u. 30.
állítás ideje: 1859
állíttatta: Theisz József tanító, Tenczlinger József, Schmalbl József és Ádler József
alkotó: Gianone János pécsi szobrász
anyaga: mecseki homokkő
stílus: klasszicista
állaga: elfogadható
mérete: teljes magasság 411 cm
Az alaplap 27x130x130 cm. A talapzat tuskón álló, 60 cm átmérőjű, fejezetes oszlop lábazattal, magassága 204 cm. A szobor 13 cm magas, 50 cm átmérőjű, nyolcszögletű posztamensen áll, magassága 167 cm. Az oszloptörzset függőleges bordák tagolják, melyek között hornyolt vájatú kazetták találhatók. Az előlő kazettáiban sérült gót betűs bevésések láthatóak.

A szobor készítője, Gianone János jelentős pécsi kőbánya tulajdonos és kőfaragó család tagja volt. A család a XVIII. század végén a svájci-olasz Lago Maggiore vidékéről települt Pécsre, a család egyik leszármazottja Gianone János. (1812-1871)

Fontosabb munkái: a pécsi Miasszonyunk zárdatemplom főoltára, máriagyűdi Miasszonyunk templom főoltára. Tolnai munkái: a plébániatemplom főoltára, a templomkertben Szent József, Immaculáta, Szent Flórián, a Bezerédj Pál téri Pádovai Szent Antal, a Bajcsy-Zsilinszky utcai Szent Vendel szobra, valamint a templomkerti(?), a Bezerédj István téri, a Vendel szobor melletti fészület és a kálvária Golgota fészülete.

Forrás: Historia Parochiae oppidi Tolna

12. Reginae coeli (immaculata) szobor

- helye:* Templomkert Kossuth Lajos u.30.
állítás ideje: 1859
állíttatta: Kellner Ádám, Pírgl János, Farkas Ferenc molnárók
alkotó: Gianone János
anyag: mecseki homokkő
stílus: klasszicista
állaga: jó
mérete: teljes magassága 405 cm
Az alaplap 16x128x128 cm. A talapzat tuskón álló, 60 cm átmérőjű, fejezetes oszlop lábazattal, magassága 205 cm. A szobor magassága 200 cm. Az oszloptörzset függőleges bordák tagolják, melyek között hornyolt vájatú kazetták találhatók. A baloldali 2-es kazettában gót betűs bevésés.

Mária feje fölött 12 csillag, lábával a földgolyót körülfonó kígyón tapos. Kezét imára kulcsolja. (napba öltözött asszony-János evangéliuma) Oszlop lábazatán felirat: *Mária évben restaurálva 1988.* A szobrot 1859 augusztus 15-én szentelték fel.

13. Feszület

- helye:* Templomkert Kossuth L. u. 30.
állítás ideje: 1859
állította: ismeretlen
alkotó: valószínű Gianone János műhelye
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: felújításra szorul
mérete: teljes magassága 416 cm
Az alaplap 5x130x130 cm.
A talapzat hármastagolású, magassága 130 cm.
A feszület: Golgota 22,5x51x46 cm, a kereszt magassága 264 cm, a keresztszár 83 cm, a gerenda mérete 21x21 cm. A korpusz magassága 105 cm, a kar fesztávolsága 80 cm.

A talapzat előlapján hornyolt keretezésű kazetta van, melynek négy sarkában a jellegzetes Gianone meander motívum látható. A meander motívum megtalálható még a Bezerédj István téri feszület, a Bezerédj Pál téri Szent Antal szobor, a Kálvária feszület és a Szent Vendel szobor melletti feszület talapzatán is.

14. Szent Flórián szobor

- helye:* Templomkert Kossuth Lajos u.30.
állítás ideje: 1859
állította: ismeretlen
alkotó: valószínű Gianone János műhelye
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: felújításra szorul
mérete: teljes magassága 377 cm
Az alaplap 5x129x129 cm.
A talapzat tuskón álló, 60 cm átmérőjű, fejezetes oszlop lábazattal, magassága 200 cm.
A szobor 11 cm magas, 50 cm átmérőjű, kerek posztamensen áll, magassága 166 cm. Az oszloptörzset függőleges bordák tagolják, melyek között hornyolt vajatú kazetták találhatók.

Szent Flórián a tűzoltók védőszentje. A negyedik század elején halt vértanúhalált, Diocletianus császár keresztényüldözéseinek lett áldozata. Az ausztriai Ens folyóba fojtották. Csodái: aszály idején eredményesen imádkozott esőért, egy másik alkalommal égő ház tüzeit oltotta el imájával.

Forrás: Historia I. 73. p.

15. Szentháromság szobor (műemlék)

<i>helye:</i>	Szentháromság tér
<i>állítás ideje:</i>	1823
<i>állíttatta:</i>	közzadakozásból
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	copf stílus
<i>állaga:</i>	utolsó restaurálás 1980-as évek eleje (újabb restaurálásra szorul)
<i>mérete:</i>	teljes magassága 1380 cm A talapzat nyolcszög formájú lépcsős kiképzésű építmény, magassága 50 cm, legnagyobb átmérője 440 cm A pillér kereszt alakú, volutákkal díszített. Magassága 350 cm.

Magyarországon a XVIII. sz. elejétől az 1920-as évek elejéig folyamatosan emeltek Szentháromság szobrokat. A nagy háborúkkal együtt járó járványok mint a pestis vagy a kolera elmúltával fogadalmi és bajelhárító szakrális szobrokat állítottak, melyeken a Szentháromsággal együtt jelenítették meg a segítő szenteket.

A tolnai Szentháromság-szobor homlokzatán oltárasztal, az oltár fölötti mezőben szentségtartó konzol, s térdeplő férfialakot ábrázoló dombormű helyezkedik el, amely Gáspár János tolnai esperes plébánost ábrázolja. Latin nyelvű felirat: „piadevocio oppidanorum subauspicio posuit Johannes Gaspar anno 1823.” Magyar fordításban: „Jámbor hódolattal a város lakóinak. Állíttatott Gáspár János felügyelete alatt 1823-ban.”

Alatta magyar szöveg: „Megújíttatta Partl Antal 1882.”

A pillér északi mezőjében Santus Georgius feliratú dombormű, melyen Sárkányölő Szent György, a városvédő látható. A barokk dombormű alatt tábla: „Készült 1823-ban.”

A keleti mezőben Franciscus Xaver jezsuita szentet ábrázoló relief található. Xavéri Szent Ferenc (1506-1552) a Jézus Társasága alapító atyáinak egyike volt. Mind a jezsuiták, mind a világi papok szorgalmazták a tiszteletét, bár érdekes módon nem annyira a missziós szentet, hanem a pestis ellen megvédő égi oltalmazót tisztelték személyében. A tisztelete, főként a XVIII. századi pestisjárványok idején terjedt el szerte az országban, számos olyan helyen is, ahol a jezsuiták egyáltalában nem voltak jelen. A déli mezőben Xantus Kristophorus, Szent Kristóf, a hajósok és utasok védőszentje látható a gyermek Jézussal.

A pillér főhomlokzatán látható egy konkrét személy, Gáspár János, aki Tolna város plébánosa volt 1807-1848-ig, az ő felügyeletével emelték a Szentháromság szobrot.

A pillér tetején széles párkányzat van, ebből emelkedik ki a négyzet alaprajzú, felfelé keskenyedő obeliszk. A párkányzat négy sarkán külön posztamenszen segítő szentek szobrai állnak. Az oltár bal oldaláról indulva: Szent Sebestyén, Szent Vendel, Szent Donát, Szent Bálint avagy Passau Szent Valentin.

Az ábrázolt védőszentek mindig a helyi hagyományokhoz is kapcsolódnak. A tolnai Trinitas-szobor segítő szentjei: Sebestyén, az ún. pestis szent, a betegséghárító; Vendel az állatbetegségeket elhárító; Donát a villámcsapás és jégelhárító. A negyedik szent Passau Szent Valentin, a tolnaiak védőszentje, akihez a lelki és testi betegségekben szenvedők imádkoztak gyógyulásért. Szent Valentin az V. században élt, Passau város püspökeként vált ismertté, emiatt püspöki ornátusban, pásztorbottal, könyvvel szokták ábrázolni. A XVIII. században Tolna városát benépesítő telepések –Donauschwaben– dél-német területekről, Passau környékéről a Dunán dereglyéken

ereszkedtek alá Tolnáig és hozták magukkal a kultuszát. A ritkán ábrázolt szentek közé tartozik, kultusza a német ajkú falvakban terjedt. Tudomásunk szerint Tolna megye területén mindössze két helyen található szobra, az egyik Tolnán, a másik Cikón, melyet 1914-ben állítottak.

A posztamensek alatt kovácsoltvas kandeláberek láthatók. A párkányzat középső részén az obeliszk előtt egy konzolra helyezett, földgömbön álló és kígyót taposó Immaculata szobor áll, fölötte az obeliszk homloklapján Mária feje fölé koronát tartó két angyal szobra látható. (Regina coeli)

Az obeliszket virágfüzérés párkányzat zárja, rajta a Trinitas, a Szentháromság szoborcsoport helyezkedik el.

A Szentháromság oszlopot nyolcszögletű kovácsoltvas kerítés övezi, gránátalma és lilium díszítő elemekkel. (finom lakatos munka) Magassága 100 cm.

A szobor első felújítója 1883-ban Partl Antal, tolnai földbirtokos volt, „...ki a hívek buzgóságából felállított így már 60 éves Szentháromság szobrát megjavíttatta, megaranyoztatta, újdonszerű vasráccsal ... ellátta, ami tőle 600 forintnyi áldozatba került, melyeket budapesti Mautheimer kőfaragónak díjával kifizetett. A Szentháromság szobor jún. 4-én Szent Háromság napján ünnepélyes processzióval szenteltetett e sorok írója által.” (Pécsy)

A Szentháromság oszlop utolsó restaurálása 1982-ben történt a tolnai Hazafias Népfront kezdeményezésére (elnök Ványi Gyula) a Katolikus Egyházközség (Bátori László plébános) és a helyi tanács (Szilák Mihály tanácselnök) együttműködésével.

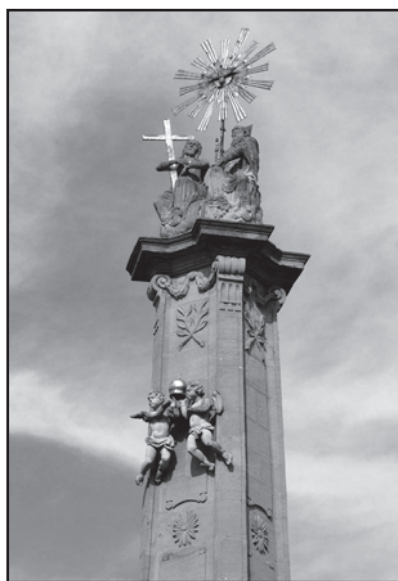
A Szentháromság oszlop népi megnevezése: Heilighetreifalk.

Az oszlop helye az ún. Szentháromság tér, amely a mai Kossuth Lajos utca és a Deák Ferenc utca találkozásánál található, de ma már külön elnevezése nincs.

Népi elnevezése: Heilighetreifalkplatz vagy Wohamar Platz (heti piactér), mivel az 50-es évek elejéig itt tartották a piacot.

Forrás: História I. 112. old

Adatközlők: Lendvai István apátplébános, Ványi Gyula, Szilák Mihály, Réhm Györgyné szül. Appelshoffer Mária, Malom u.

16. Feszület

<i>helye:</i>	Bezerédj István tér
<i>állítás ideje:</i>	1850-es évek
<i>állította:</i>	ismeretlen
<i>alkotó:</i>	valószínű Gianone János műhelye
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	restaurálásra szorul
<i>mérete:</i>	teljes magassága 405,5 cm

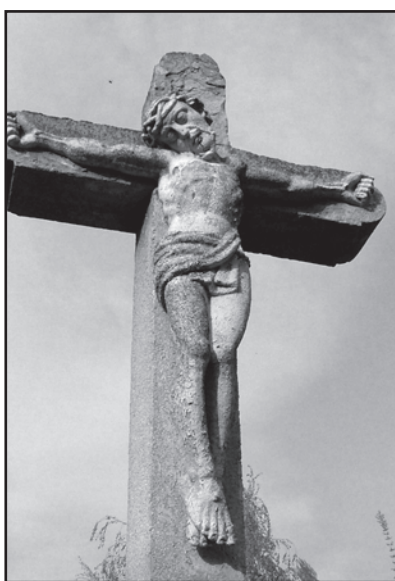
A talpazat hármás tagolású, magassága 155 cm. A talpazat párkányán középtűt kovácsoltvas virágtartó kampó található. A feszület, a kereszt magassága 228,5 cm, a kereszt szár 103 cm, a gerenda mérete 20,5x20 cm. A korpusz: magassága 110 cm, a kar feszítávolsága 95 cm. Krisztus feje fölött INRI tábla.

A talpazat előlapján hornyolt keretezésű kazetta, négy sarkában meander motívum, benne festett évszám 1867(?) A feszületet kovácsoltvas kerítés veszi körül, amely helyi lakatosmunka lándzsa díszítésekkel. (105x168x169 cm)

Kern Ferenc adatközlő szerint, aki régi tolnai halász-halkereskedő családból származik, s akinek szülőháza a feszület szomszédságában volt, a Bezerédj István teret körülvevő házak, utcák, közök lakói hagyományosan szinte kizárólag halászok voltak. A feszületet is (ahogyan a Szent Antal szobrot) halászok állították az 1850-60-as években.

Forrás: História I. 73. p.

Adatközlők: Kern Ferenc, Appelshoffer Józsefné szül. Brucker Terézia, Réhm György Malom u.

17. Padovai Szent Antal szobra (festett)

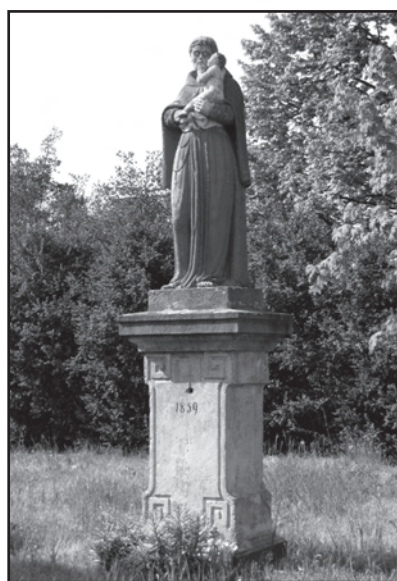
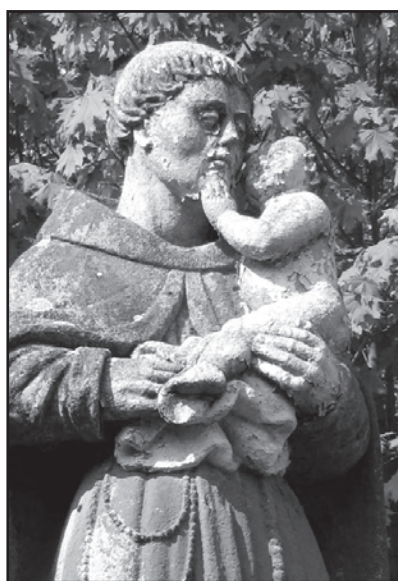
<i>helye:</i>	Bezerédj Pál tér
<i>állítás ideje:</i>	1859
<i>állította:</i>	Grósz Mátyás
<i>alkotó:</i>	valószínűleg Gianone János
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	elfogadható, festése kopott
<i>mérete:</i>	teljes magassága 336 cm A talapzat hármastagolású, magassága 178 cm. A szobor 12 cm-es posztamentesen áll, magassága 158 cm. Az oszloptörzs homloklapján kazetta díszítés, sarkaiban meander motívum, középpütt 1859-es évszám.

A szobor eredeti helye a Selyemgyár mellett a Dunára vezető ún. „Hosszú lépcső”-nél (Antonikaszl) volt. A szobor környezetében kizárólag halászkok laktak. 1968-ban a Selyemgyár terjeszkedésekor a szobrot elmozdították, majd tíz évvel később jelenlegi helyére állították.

Padovai Szent Antal nevéhez fűződik a Rimini-csoda, amikor Szent Antal Rimini városába ment prédikálni, de az emberek nem hallgatták meg, ezért kiment a tengerpartra, és az összegyűlt halaknak mondott szentbeszédet. Ünnepe előtt 9 napon keresztül imádkoztak a szobránál (novena).

Forrás: Historia I. 72. p.

Adatközlők: **Appelshoffer Józsefné** szül Brucker Terézia, **Lendvai István** apátplébános, **Steinbach Ferenc** Árpád u., **Majtényi Mihály** József Attila u.

18. Szent Sebestyén szobra (műemlék)

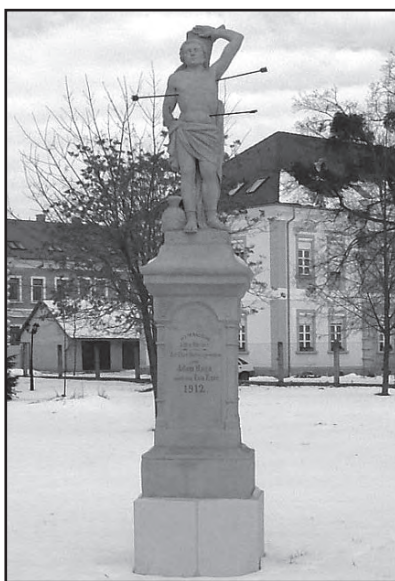
<i>helye:</i>	Bajcsy-Zsilinszky u. 73.
<i>állítás ideje:</i>	szobor XIX. sz. első fele, talapzat 1912
<i>állíttatta:</i>	Hága Ádám és felesége Ezer Éva (1912)
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	historizáló
<i>állaga:</i>	restauráltatta Tolna Város önkormányzata 2009-ben
<i>mérete:</i>	teljes magassága 320 cm Az alaplap 23x82x82 cm.

A talapzat hármastagolású, magassága 167 cm. Talapzaton latin betűs német felirat, fordítása: Szent Sebestyén, könyörögi érettünk, megemlékezésül Istennek ajánlva Hága Ádám és felesége Ezer Éva 1912. A szobor magassága 160 cm.

A szobor a XIX. század elején készült historizáló stílusban, melyet 1912-ben új téglatalapzatra állítottak a huszárlaktanya elé.

Szent Sebestyén a legelők, rétek és a katonák védőszentje, bajelhárító, segítő szent. Szent Sebestyén Diocletianus császár testőrtisztje volt a IV. század elején. Kiállt a keresztények védelmében, ezért a császár halálra ítélte, egy fához kötözték és lenyilagták. Sebeiből felgyógyult és utána ismét a keresztények védelmében emelt szót. Ezután a császár bunkósbottal verette agyon.

Adatközlők: Stadler Tibor, Réhm Györgyné szül. Appelschoffer Mária Tolna, Malom u., Lendvai István apátplébános

19. Szent Vendel szobra

- helye:* Bajcsy-Zsilinszky u.(gimnázium kerítésénél)
állítás ideje: 1859
állíttatta: Grósz Mihály
alkotó: valószínű Gianone János műhelye
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: restauráltatta Tolna Város önkormányzata 2009-ben
mérete: teljes magassága 402 cm
 Az alaplap 20x120x120 cm.
 A talapzat tuskón álló, 60 cm átmérőjű, fejezetes oszlop lábazattal, magassága 204 cm. Az oszloptörzset függőleges bordák tagolják, melyek között hornyolt vájatú kazetták találhatóak.
 A szobor magassága 196 cm.

Szent Vendel a középkorban élt, legendája szerint ír vagy frank királyi családból származott. Vagyonáról, rangjáról lemondott. (lásd koronán tapos) Rómába zarándokol (kezében zarándokbot és ívóedény vagy ívókagyló) A Rajna mentén, Saar-vidéken egy földbirtokos állatait őrizte mint remetepásztor. A legelők, az állattartó gazdák, a juhászok patrónusa, az állatbetegségek elhárítója. (Lábjánál bikaborjú) Hazánkban a 18.században a német telepesek terjesztették el kultuszát. Öltözeke XVIII. századi dél-német parasztöltözet. Emléknapja október 22. Ezen a napon a legelőre kihajtott jószágot szobránál megáldották.

Szent Vendel kápolna:„ A tolnai előljáróság magára vállalja a paksi út mellet egy Szent Vendel kápolna építését és karbantartását.”

Búzaszenteléskor (április 25.) Szent Vendel szobra előtt ment ki a körmenet Tolnáról. Népies megnevezése: Vendelínesz vagy Fipatrón.

Forrás: Pécsi Püspöki Levéltár PL: 1776:80 Gyűjtötte Petrovics Ede 1972 Kézirat tolnai Plébánia. História I, 72. p. Historia Parochiae Oppidi Tolna

Adatközlők: **Lendvai Istán** apátplébános, **Merkli Józsefné** szül. Kaiser Mária, **Kenessei István**

20. Feszület

- helye:* Bajcsy-Zsilinszky u. (Vendel szobor mellett)
- állítás ideje:* 1859
- állította:* Pauser Mihály és fia Pauser Ferenc
- alkotó:* valószínű Gianone János
- anyaga:* homokkő
- stílus:* klasszicista
- állaga:* erősen romló, a homokkő korpusz elpusztult, helyette öntöttvas korpusz készült az 1990-es évek elején (öntötték Pusztahencsén)
- mérete:* teljes magassága 440 cm
Az alaplap 15x110x110 cm.
A talpzat magassága 150 cm. Az oszloptörzs előlapján hornyolt keretézésű kazetta, amelynek négy sarkában a Gianone-féle meander motívum látható.
A feszület: Golgota 22x52x45 cm, a kereszt magassága 245 cm, a keresztszár 80 cm, a gerenda mérete 21x20 cm. A korpusz (öntöttvas) magassága 110 cm, a kar fesztavolsága 55 cm.

A korpuszt a 90-es évek elején Lendvai István apátplébános öntette.

Forrás: Historia I. 72. p., Historia Parochiae Oppidi Tolna

Adatközlők: **Lendvai István** apátplébános, **Merkli Jánosné** szül. Kaiser Mária Tolna, Bezerédj u.

21. Mária bemutatása kápolna

- helye:* Vendel szobor mellett
állítás ideje: 1859
állította: Steinbach Péter özvegye Himmel Rozália és Szászi Frigyes
alkotó: ismeretlen
anyaga: tégl
stílus: neogótikus
állaga: restauráltatta Tolna Város 2009-ben, a kápolnából a vaslemezre festett kép elveszett
mérete: 240x240 cm, magassága 280 cm

A kápolna építésének költsége 300 Ft volt, vaslemezre festett Mária kép 35 Ft.

Forrás: Historia I.73. p., Historia Parochiae Oppidi Tolna

Adatközlő: **Lendvai István** apátplébános, **Szászi Béla** Tolna, Árpád u.

22. Padovai Szent Antal szobor

<i>helye:</i>	Bercsényi u. 1.
<i>állítás ideje:</i>	XIX. sz. közepe
<i>állíttatta:</i>	talán Festetich Ernő
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	festett homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	viszonylag elfogadható
<i>mérete:</i>	teljes magassága 265 cm

A talapzat hármastagolású, magassága 141 cm. A szobor 9 cm magas posztamenten áll, magassága 115 cm. A szobrot lilium és gránátalma díszítésű, helyi lakatos által készített vaskerítés veszi körül. (90x180x180 cm)

A szobor helye az 1830-as években Festetich Ernő gróf kuriális birtokának majorsági központja volt. (Major köz, Major utca, Kránáripereg) A gróf zsellerei bérelt telkeken házakat építettek. 1859-ben Sina György báró az úrbérrendezés során a városnak adományozott kb. 60 kat. hold földet, ezen a területen jött létre a Náistádt vagy Újváros vagy Vencsitzorf. (Bercsényi, Béri Balogh, Széchenyi, Batthyány utcák)

Padovai Szent Antal a szegények, a rászorulóknak védőszentje. Nevéhez kapcsolódik a keddenkénti kenyérszétosztás Tolnában. A Szent Antal perselyében összegyűlt pénzből kenyeret vásároltak, és a szegényházban (Ormuchausz) lakók között szétosztották, a helyőrségi laktanyában havonta egyszer volt látogatás, megmaradt a komiszkenyér, amit összegyűjtöttek és szintén a szegényházban lakóknak adományozták.

Adatközlők: **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Bocskai u., **Zsidó Ferencné**, **Tövisháti András** restaurátor,

KÁLVÁRIA KÁPOLNA (műemlék)

helye: Deák Ferenc u. 53.

Kálvária kápolna (fájdalmas Szűzanya) több ütemben, barokk stílusban épült 1739-1779 között.

A homlokzat szélessége 5 m, a torony magassága 14 m, a kereszt 1 m.

A homlokzat leírása: körbefutó kőlabazat fölött a főhomlokzat mélyített falmezőjét egy-egy egyszerű fejezetben végződő pilaszter tagolja. A felette lévő kőpárkányt az oromzaton timpanon zárja le. A kőkeretes vasalt bejárati ajtó fölé téglány alakú kőreliefet faragtak, melyen Tolna jellegzetes XVIII. század végi épületei láthatók 1779-es évszámmal, Marck Tolnau felirattal.

A homlokzat második szintjének szélein egy-egy pilléren dísztelen kőváza áll. A huszártoronyként illeszkedő harangtorony ezen a szinten rajzosan, jelzésszerűen jelenik meg.

A négyzet keresztmetszetű, hasáb alakú torony alsó részét faltükrő tagolja, és körbefutó öv párkány osztja ketté. A következő szinten a téglalap alakú harangablakot két oldalt egy-egy lizéna határolja. A torony a hangsúlyos főpárkány fölött hagymasisakkal zárul.

A kápolnát, a stációkat és a kerestekeket Markmiller Bertalan állíttatta, Berényi Zsigmond püspök jóváhagyásával. Az építkezés kezdetén a kápolna torony nélkül épült, Jochannes Hock építőmester felügyeletével. A Markmiller Bertalan által 1743-ban emeltetett Kápolnát 1779-ben bővítették és tornyot építettek hozzá, valamint ekkor helyezték el a Marck Tolnau feliratú domborművet.

23. Marck Tolnau feliratú dombormű

helye: Kápolna homlokzat
állítás ideje: 1779.
állíttatta: ismeretlen
alkotó: ismeretlen
anyag: homokkő
stílus: barokk
állaga: elfogadható
mérete: 110x70 cm

A domborművet a kápolna 1779-es bővítéskor helyezték a homlokzatra. Alul közepén hármashalom és az 1779-es évszám, fölötté a város jellegzetes épületei: középpont a plébániatemplom, tőle balra lent a plébánia épülete, fölötté a ferences rendház kereszttel megjelölve, jobbra lent nagyméretű épület, boltíves kapubejárattal, a tetőablakból kiálló rúdon zászló vagy cégér –talán a fogadó épülete vagy a sörház–, fölötté a Festetich nagykastély látható. A tábla felirata Marck Tolnau. A domborművet növényi ornamentika övezi.

A kápolna bővítésének története: 1779. „május 30-án a tolnai hívek kötelezik magukat arra, hogy a Kálvária hegyünkön lévő kápolnát romlandósága és kicsinyége miatt ugyanezen helyen nagyobbitani és bővíteni fogják, karbantartásáról gondoskodnak.”

Forrás: Püspöki Levéltár jelzett szám: PL 1779:26 Gyűjtötte Petrovics Ede 1972
Kézirat Tolna Plébánia

24. Golgota feszület Krisztussal

helye:	Kálvária
állítás ideje:	1859
állíttatta:	Schmall József özvegye Katarina
alkotó:	Gianone János
anyaga:	homokkő
stílus:	klasszicista
állaga:	erősen romlott, különösen a korpusz sérült
mérete:	teljes magassága 414 cm Az alaplap lépcsős, 15x190x190 cm. A talapzat hármas tagolású, magassága 148 cm. A feszület: Golg120 cm, a kar fesztavolsága 90 cm. Krisztus feje fölött INRI tekerics.

A talapzat előlapján hornyolt keretezésű kazetta van, melynek négy sarkában a jellegzetes Gianone meander motívum látható.

A feszület lábánál egy kb. 50 cm magas fájdalmas Szűzanya szobor állt, melyet még az 1940-es években is szokás volt nagypénteken fekete palástba, húsvét vasárnap hajnali 3 órakor pedig fehér palástba öltöztetni. A szokás legutolsó gyakorlóí Himm Józsefné és nagyanyja, Paszler Lőrincné voltak. A feszület két oldalán a latrok fakeresztje állt, melyen vaslemezről kivágott festett alakjaik voltak láthatóak. A keresztet az 1940-es években mentek tönkre.

Forrás: Historia I. 74. p., Historia Parochiae Oppidi Tolna I.

Adatközlő: **Steinbach Ferenc** Tolna, Árpád u.

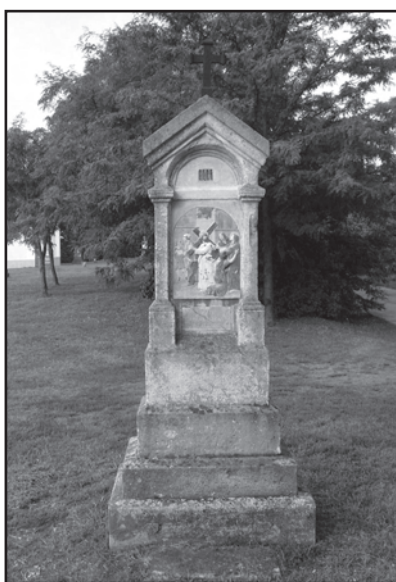
25. 14 Stáció

helye:	Kálvária
állítás ideje:	1873
állíttatta:	Pécsy József plébános közadakozásból
alkotó:	Dürr József kőfaragó Bonyhád
anyaga:	mecseki homokkő
stílus:	klasszicista
állaga:	kiegészítésre, javításra szorulnak
mérete:	220x59x30 cm Az alaplap 15x105x74 cm. Az oszlopok tetején 30 cm-es vaskereszt található.

1873-ban a plébániatemplom fennállásának 100. évfordulóján Pécsy József plébános kezdeményezte egy új kálvária építését. „Volt ugyan a mostani kálvária helyén az országút hosszában két fal építve, melyeken Krisztus Urunk szenvedésének részleteit föltüntető képek csüggtek, s melyek előtt imádkozni szoktak. Az ájtatoskodás illetén végzése azonban sem épületes, sem buzgó nem lehetett, mert az országúton robogó kocsik és járókelők lármája nagy hátrányára vált az ájtatoskodóknak.” Ezért tehát Az első stáció költségeit magára vállalta Pécsy, a többi stáció felállítására is jelentkeztek alapítók. A stációkat kemény homokkőből Dürr József bonyhádi kőfaragó vállalta

egyenként 80 ezüst forintért, összesen 1120 forintért. Krisztus szenvedését ábrázoló vaslemezre festett képeket ft.. Hanken Mansvét bécsi cége készítette összesen 147 forintért. A stációkat eredetileg itáliai mintára kör alakban állították fel, de „ezen olasz stílusban épült kálvária több ájtatos és jámbor nő kezdeményezésére...a hazánkban szokásos hosszúkás alakra lett átváltoztatva, hogy így a stációkat kereszt-úton lehessen látogatni.” (lásd. Bátaszék) Így jött létre a kálvária mai elrendezése.

Forrás: Historia Parochiae Oppidi Tolna I.

26. 14 Stációkép színes Zsolnay kerámia domborművek

<i>helye:</i>	Kálvária
<i>állítás ideje:</i>	1948
<i>állíttatta:</i>	Várkonyi József plébános közadakozásból
<i>alkotó:</i>	Zsolnay gyár
<i>anyaga:</i>	kerámia
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	repedezett, kopott
<i>mérete:</i>	48x35 cm

A Pécsy József által készítettet, vaslemezre festett stációképek az 1940-es évekre már igen rossz állapotba kerültek, és ezért az adatközlők szerint Várkonyi József plébánossága idején 1948-ban a pécsi Zsolnay-gyár által készített kerámia domborművekre cserélték.

Adatközlők: Müller Ede nyug. kántor Lehel u., Kellner Mária Pécs

27. Mátrai stáció

<i>helye:</i>	Kálvária bejárat
<i>állítás ideje:</i>	1939
<i>állíttatta:</i>	Mátrai L.
<i>anyaga:</i>	műkő, Zsolnai kerámia dombormű (piéta)
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	megfelelő
<i>mérete:</i>	255x90x30 cm

28. Szent sír kompozíció

- helye:* Kálvária Szentsír kápolna
állítás ideje: 19. sz. második fele
állíttatta: valószínű Pécsy József plébános
alkotó: ismeretlen
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: meglehetősen romlott, halott Krisztus erősen sérült, hiányos
mérete: 80x90x36 cm
 A félköríves barlang 30x60x20 cm. A benne fekvő korpusz hossza 52 cm. (a feje hiányzik)

29. Szent sír kápolna

- helye:* Kálvária
állítás ideje: 1880
állíttatta: talán Gauser János téglavető mester
 téglaegető tulajdonos
alkotó: ismeretlen
anyaga: téglá és bádoggal kupola
stílus: klasszicista
állaga: kisebb javításokra szorul
mérete: az építmény magassága 380 cm, a tetején 50 cm-es kereszttel

30. Krisztus a keresztfán dombormű

- helye:* Szentsír kápolna fülke
állítás ideje: 1982
állíttató: Strissovsky Szilárd
alkotó: Strissovsky Szilárd festőművész
anyaga: rézlemez
stílus:
állaga: felismerhetetlen
mérete: 105x50 cm

A dombormű a megfeszített Krisztust ábrázolja, 1982-ben Strissovsky Szilárd készítette nagyanyja id. Prajda Vendelné emlékére.

Adatközlő: Strissovsky Szilárd

31. Prajda-kereszt

- helye:* Deák F. u. és József A. u. sarka
állítás ideje: 1901
állította: ismeretlen
anyag: homokkő
állaga: rossz, javításra szorul
mérete: teljes magassága 400 cm
 A talapzat hármastagolású, magassága 160 cm. A feszület bástyaszerűen kiképzett posztamensen áll, melynek előlapján középpontban két törrel átdöfött szív látható.
 A feszület magassága 240 cm, keresztszár 90 cm. Felső rövidszáron lobogót formázó INRI felirat.

A korpusz magassága 95 cm, karok feszőtávolsága 90 cm, csipőjén ágyékkötőt és kötél. A feszületet helyi lakatos által készített, gránátalma és lilium díszítésű kovácsoltvas kerítés veszi körbe. Mérete: 100x200x230 cm

A talapzat homloklapján lévő félkötíves mezőben egy erősen sérült gót betűs felirat található 1901-es évszámmal, valamint alatta egy olvashatatlan latin betűs felirat 1958-as évszámmal.

Feszület neve: Prajda-kereszt. A feszület Prajdáék cementüzeme előtt állt, és idősebb Prajda Vendelné gondozta, innen kapta az elnevezését.

Adatközlő: **Prajda Vendel** szekszárdi lakos.

32. Müller-kereszt

- helye:* Deák F. u. és Széchenyi u. sarka
állítás ideje: XX. század eleje
állította: Müller József
alkotó:
anyaga: homokkő
állaga: igen rossz, egész felülete mállik, homokkő korpusz elpusztult, helyette öntöttvas
mérete: teljes magassága 370 cm,
 A talapzat hármastagolású, magassága 132 cm.

A feszület: Golgota 20x53x53 cm, a kereszt magassága 240 cm, a keresztszár 95 cm, a gerenda mérete 21x21 cm.

A korpusz: magassága 110 cm, a kar feszőtávolsága 55 cm.

A felső száron lobogós INRI felirat.

A 90-es évek elején az elpusztult homokkő korpuszt egy öntöttvasból készülttel pótolták. Kerítés: 100x150x150 cm.

A feszület állíttatója Müller József kőfaragómester, akinek számos sírköve található Tolnán és környékén. A feszületet saját telkének sarkában a Gránáripereg tövében állította fel a XX. század elején. (lásd: Prajda kereszt)

Adatközlő: **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Tolna.

33. Feszület

helye: Malom u. 17.
állítás ideje: 1906. május
állíttatta:
alkotó: Müller József kőfaragó
anyaga: homokkő
stílus:
állaga: elfogadható, homokkő korpusz helyett öntöttvas, feliratok erősen kopottak
mérete: teljes magassága 436 cm
Az alaplap 8x102x98 cm.
A talapzat hármastagolású, magassága 162 cm.

A feszület: Golgota 19x55x55 cm, a kereszt magassága 247 cm, a kereszt szár 81 cm, a gerenda mérete 21x20 cm. A korpusz: magassága 110 cm, a karok feszőtávolsága 55 cm.
A posztamens előlapján két törrel átdöfött szív látható.
A feszület lábánál homokkőből készült imádkozó Mária szobrocska: magassága 53 cm, legnagyobb szélessége 17,5 cm, legnagyobb mélysége 15,5 cm.
A lábazat előlapján rossz állapotban lévő német nyelvű felirat látható. Az oszloptörzs előlapján díszes keretbe foglalt mezőben német nyelvű felirat van 1906-os évszámmal. Az oszloptörzs jobb oldalán szintén német nyelvű felirat, erősen rongálódott állapotban.
A 90-es évek elején az elpusztult homokkő korpuszt egy öntöttvasból készülttel pótolták.

A talapzat homlokzati felirata: *Groser Gott wir empfehlen uns in deine Hande schmerzhaftes Mutter Gottes bitte für uns Anton u Katarina ... 1906. (a felirat fordítása: Ó, nagy Isten, mi magunkat kezeidbe ajánljuk, fájdalmas Szűz Anya könyörögj érettünk. Antal és Katalin ... 1906.)*

Talapzat jobb oldali felirata: *Josef u Magdalena Klein.*

A feszület Malom u. 17. számú ház melletti területen áll, a Domboriba vezető út mentén.

A Malom utca (népies neve: Milkass) a város északi szélén a Dunához lefutó egyik legrégebbi utca. Lakóházainak jelentős része a XIX. század közepén épült klasszicizáló stílusban. Érdekes régi épülete a Dombori u. sarkán álló Plank-féle kocsmá, melynek falán a kopott régi felirat: „Korcsma a gőzhajóhoz, bor, sör, pálinka” olvasható. Hajdan ezen az utcán lehetett eljutni az élő Dunához, melyen hajómalmok tucajai őrlték a gabonát 1852 előtt. Az utca lakóinak zöme halászból és hajósokból került ki.

A Dombori hajókikötőhöz vezető műutat a vármegye építette 1860-as években, Pécsy József kezdeményezésére.

Adatközlők: Réhm Györgyné szül. Appelschoffer Mária Tolna Malom u., Réhm György Tolna Malom u. Bajor Antal Tolna, Fürdőház u., Kern Ferenc Tolna, Lehel u..

Appelschoffer Józsefné szül. Brucker Terézia Tolna, Diófásor

34. Mária-kereszt

- helye:** Bajcsy-Zsilinszky u. és a Kaszárnya u. sarka
- állítás ideje:** 1912
- állíttatta:** Koncz Ferencné szül. Rikker Magdolna
- alkotó:**
- anyaga:** homokkő
- stílus:** eklektikus.
- állaga:** 2006-ban felújítva
- mérete:** teljes magassága 460 cm
A talapzat: 185x82x82 cm. Az oszloptörzs előlapjának fülkéjében homokkőből készült Pieta látható.

A feszület magassága 275 cm, a korpusz magassága 110 cm. A feszülettől jobbra Szent Mihály arkangyal áll, kezében lángpallos, lábával sárkányon tapos. (magassága 100 cm). A feszülettől balra Pádovai Szent Antal (magassága 100 cm), bal karjában gyermek Jézus, jobb kezében kenyeret tart. Tövisháti András szerint a feszületet 1912-ben 3 különálló alkotásból állították össze.
Istenkertje: 100x160x160 cm helyi lakatos munkával készült vaskerítés veszi körül.

Mihály arkangyal az angyalok seregének vezére. A temetők, a gyógyszerészek, kereskedők, a pékek, a szabók és a katonák védőszentje. Attribútumai sárkány, lángoló pallos, mérleg.

Pádovai Szent Antal a szegények patrónusa. Szent Antal kenyere az a kenyér, amelyet a szegényeknek juttattak. Védőszentje volt még az aratásnak is: a búzaszentelő körmenet (ápr.25.) megállt a Mária keresztnél imádkozni.

Talapzat feliratai: *Kommet alle zu mir die ihr mühselig und beladen seid ich will euch enquicknen.* 1912 *Es ist kein Kind so lich, es ist kein Schmerz so gross wie Jesus auf dem Mutterschoss.* (a felirat fordítása: Gyertek mindnyájan énhozzám, megterhelt és fáradt lelkek, én szeretnék rajtatok segíteni. 1912 Nincsen olyan kedves gyermek, nincs olyan fájdalom, mint Jézus szenvedése az anyaölnben.)

2002 nyarán a szobor jobb oldalát súlyos kár érte egy vihar következtében. A keresztet 2005-ben Koncz Ádám (az állíttató család leszármazottja) kezdeményezésére, lakossági összefogással felújították, és 2006 április 15-én (nagyszombaton) került felszentelésre. A felújítási munkákat Dér Zoltán bonyhádi kőfaragó végezte.

Adatközlő: **Belasits Ernő** kovácmester, a feliratokat fordították **Réhm György** és **Réhm Györgyné**

35. Feszület

- helye:* Szedresi u.
állítás ideje: 1859
állította: Tenclinger Éva és Terézia
alkotó: ismeretlen
anyag: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: megfelelő
mérete: teljes magassága 380 cm,
A talapzat hármastagolású, magassága 140 cm.
A feszület: Golgota 26x52x46 cm, a kereszt magassága 214 cm,
a keresztoszár 80 cm, gerendaméret a hosszúszár 40cm magasságig 23x23, fölötte 20x20 cm.
A korpusz: öntöttvas, magassága 110 cm, a kar feszítávolsága 55 cm.
A feszület előtt, a párkányzaton homokkő Mária szobor áll, magassága 47 cm, legnagyobb szélessége 18 cm, legnagyobb mélysége 17 cm.

A keresztet Tenclinger Éva és Terézia állították a Kölesdi út mellett 65 Ft ért.

Az 1859-ben történt feljegyzések szerint a feszület az akkori városon kívül állt, valószínű Gianone János pécsi műhelyében készült.

A homokkő korpusz elpusztult, helyette az 1990-es évek elején Lendvai István plébános új öntöttvas korpuszt állíttatott.

Forrás: Historia Domus I. 72. p., Historia Parochiae Oppidi Tolna I.

Adatközlő: **Lendvai István** apátplébános

36. Hága vagy Kálvária-kereszt

<i>helye:</i>	Alkotmány u. és Babits u. sarka
<i>állítás ideje:</i>	1925
<i>állította:</i>	Josef Hága... und Mária Hága
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	mecseki homokkő, öntöttvas korpusz
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	restauráltatta Tolna Város Önkormányzata 2009-ben
<i>mérete:</i>	teljes magassága 393 cm Az alaplap 20x72x72 cm. A talapzat hármastagolású, magassága 163 cm.

A feszület: a kereszt magassága 230 cm, a kereszt szár 80 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz magassága 110 cm, karok feszítávolsága 55 cm.

A lábazat elülső részén igen rossz állapotú német felirat

*Josef Hága und Maria Hága .....
1925 ....*

Az oszloptörzs előlapján fél oszlopokkal közrefogott fülke, mérete: 60x33x22 cm.

Az oszloptörzs felirata olvashatatlanok...1914-1918.....

Az elpusztult korpusz helyébe a 90-es évek elején Pusztahencsén öntött vaskorpusz került. Krisztus felett INRI feliratú lobogó.

Kerítés: kovácsoltvas, lánzsza díszítés. Méretek: 100x180x180 cm

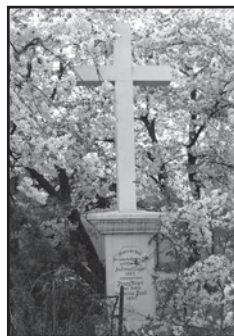
A feszület másik megnevezése Kálvária kereszt.

A mai Babits utca az 1960-as évekig csak pár lakóházból állt. Népi megnevezése Mőzsi út vagy Emausweh. Ez egy Mőzsre vezető földes út volt, ezen mentek a tolnaiak Húsvét hétfőn az Emausba. Az út mellett állt az úgynevezett Kis kápolna, melyet Rosmayer Ferenc és felesége építtetett a XIX. század második felében. A benne lévő Mária szobrot karácsonykor, húsvétkor és pünkösd napján új ruhába öltöztették. A kápolnát az 1970-es években elbontották.

Adatközlők: Werling József (Csucsú) Tolna, Árpád u., Kenessey Istvánné szül. Appelshoffer Terézia Tolna, Diófásor u.

37. Zrínyi u. feszület

- helye:** Zrínyi u. és Tompa u. sarka
állítás ideje: 1863
állíttatta: Mayer András hozzátartozói
alkotó: ismeretlen
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: restauráltatta a Tolnai Városvédő Egyesület 2004-ben
mérete: teljes magassága 442 cm
 A talpázat hármastagolású, magassága 182 cm.
 A feszület magassága 260 cm, a keresztgerenda 100 cm, a gerenda mérete 20x20 cm.

Az oszloptörzs előlapján német nyelvű felirat: *Ich bin der Weg der Wahrheit des Lebens geöffnet von Andreas Mayer 1863. renowitz von Franz Mayer und Katharina Pauli 1930.* (a felirat fordítása: Én vagyok az út, az igazság és az élet, állíttatta Mayer András 1863-ban, felújította Mayer András és felesége Pauli Katalin 1930)

2001-ben nekiment egy száguldozó autó, kerítését összenyomta, a feszületet és a korpuszt összetörte. A felújítást Schmidt Árpád kőfaragó végezte, aki műkőből elkészítette az új keresztet, melyet 2004-ben állíttatott fel a Tolnai Városvédő Egyesület.

38. Feszület

- helye:** Kinizsi u.
állítás ideje: 1920-as évek eleje
állíttatta: Schaller József és Haselhuber Éva
alkotó:
anyaga: homokkő
stílusa:
állaga: javításokra, kiegészítésekre szorul, a korpusz lába térdtől hiányzik
mérete: teljes magassága 400cm
 A talpázat magassága 137 cm.
 Az oszloptörzs előlapján bástyaszerű kiképzésű, félköríves kazetta, benne német nyelvű felirat.
 A feszület: Golgota: 19x50x46 cm, a kereszt magassága 240 cm, a keresztzár 90 cm. A korpusz magassága 110 cm.
 A kerítés lánzsa díszítésű, mérete 100x200x200 cm

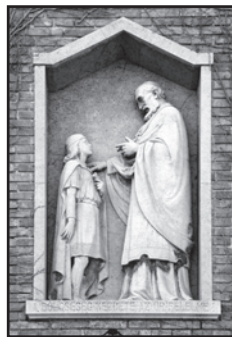

A talpazaton lévő felirat: *Gewidmer für die Gnade der glücklichen Heimkelin aus dem Weltkrieg 1914 von Stefan Schaller und Gattin Ewa Haselhuber.* (a felirat magyar fordítása: Összefogás a világháborúból való boldog hazatérés kegyelméért 1914.)

A feszület eredetileg a város külterületén állt a sintérfához és a fácánkerti földkehez vezető dűlőutak mentén, de az a terület az 1980-90-es években beépült.

39. Szent Imre és Boldog Mór dombormű

- helye:* Katolikus Általános Iskola Kossuth u. 10.
állítás ideje: 1932
állította: tolnai Római Katolikus Egyházközség
alkotó: ismeretlen
anyag: mészkő
állaga: elfogadható
mérete: kb. 260x120 cm
 A dombormű alatt magyar nyelvű felirat látható: *a bölcsesség kezdete az Úr félelme.*

A dombormű a gyermek Szent Imre herceget és Boldog Mór pannonhalmi apátot ábrázolja életnagyságban.

A tolnai Római Katolikus Iskola ezen épülete 1931-32-ben épült az életveszélyessé vált katolikus leányiskola és a községnek polgári iskola céljára eladott fiúiskola helyett. Az új iskola építésének kezdeményezője és szervezője a tolnai Katolikus Egyházközség, dr. Szily Géza elnök és Vitéz Makrai Lajos prépost plébános voltak, de támogatója volt még a gróf Klebelsberg Kunó vezette kultuszminisztérium és Tolna Nagyközség képviselőtestülete is.

Imre herceg halálának 1000. évfordulóján, 1931-ben épült, majd Szent Imre nevét vette fel. Az 1948-as államosítás után I. sz. Állami Általános Iskola lett a neve (köznyelvi megnevezése belső iskola), majd 1993-ban ismét egyházi tulajdonba került, és azóta a Szent Mór Katolikus Iskola nevet viseli.

Boldog Mór 1000 körül született. A Pannonhalmi Bencés Apátság szerzetese, majd apátja, valamint Imre herceg tanítómestere. 1036-tól 1070-ig a pécsi egyházmegye első magyar származású püspöke volt. 1848-ban avatták boldoggá.

Adatközlők: Lendvai István apátplébános, Kern Ferenc Lehel u., Werling József Árpád u., Appelshoffer Józsefné szül. Brucker Terézia Diófa sor

40. Kaiser-kereszt

<i>helye:</i>	Gutai-kúria udvara
<i>állítás ideje:</i>	1859
<i>állította:</i>	Kaiser József
<i>anyaga:</i>	festett homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	jó, a Mária szobrocska feje hiányzik
<i>mérete:</i>	teljes magassága 373 cm A talapzat hármastagolású, magassága 150 cm, előlapján kétoldalt toszkán oszlopfejes fél oszlopok fogják közre a kazettát és tartják a párkányzatot. A feszület: a kereszt magassága 223 cm, a keresztszár 80 cm, a gerenda mérete 20x17 cm. A korpusz magassága 100 cm, a kar feszítávolsága 70 cm. A feszület lábánál Fájdalmas Szűzanya szobor, magassága 55 cm, a feje hiányzik.

Az 1850-es évek derekán több éven keresztül járványszerű kolera megbetegedések voltak a városban. A feszületet Kaiser József állította 1859-ben a Domboriba vezető út mentén, hálából azért, hogy családja felgyógyult a betegségből. A célja az volt, hogy „az utazók a keresztnél álljanak meg és imádkozzanak.”

A feszület eredetileg a Domboriba vezető út mentén, a Gutai-kúriához közel, az úgynevezett vaskapui résznél állt. A kúria tulajdonosa Monostori Mihály az 1990-es évek elején a ledőlt feszületet helyreállította és udvarában helyezte el, így megmentette a teljes pusztulástól.

Forrás: Historia Parociae Oppide Tolna I. 77. p.

Adatközlő: **Lendvai István** apátplébános, Monostori Mihály Maximilian (2002)

41. Feszület

<i>helye:</i>	6-os út 130 km szelvény
<i>állítás ideje:</i>	XX. század eleje
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>állaga:</i>	rendkívül rossz, egész felület mállik, korpusz csonka, az egész építmény darabjaira esett szét
<i>mérete:</i>	teljes magassága 420 cm Az alaplap 8x220x220 cm. A talapzat hármastagolású, magassága 145 cm. A feszület: Golgota 22x53x50cm, a kereszt magassága 250 cm, a keresztszár 90 cm, a gerenda mérete 21x21 cm. A korpusz magassága 110 cm, a kar feszítávolsága 90 cm. Az oszloptörzs előlapján félköríves záródású mezőben német nyelvű felirat volt. A párkány közepén két törrel átszúrt szívlátható. (ez a szimbólum valamilyen tragédiára utalhat) A korpusz csonka, lábai többször hiányoznak.

A szobor állítójáról, az állítás idejéről, az alkotójáról eddig nem sikerült adatokat felderíteni. A feszület a régi paksi út és az öreghegyi szőlőbe vezető dűlőút mentén állt, ahol az urasági dézsmaház volt.

42. Bucher-kereszt

- helye:* 6-os út 128 km szelvény
állítás ideje: XIX. század vége
állította: Bucher Barbara (szül. Schally Barbara)
alkotó: ismeretlen
anyaga: homokkő talapzaton vaslemezre festett kép
állaga: megfelelőnek mondható, kisebb javításokra szorul
mérete: teljes magassága 410 cm
 A talapzat hármastagolású, magassága 159 cm.

A feszület: Golgota 14x52x52 cm, a kereszt magassága 237 cm, a kereszt szár 70 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz magassága 110 cm, a kar fesz távolsága 50 cm.

Az oszloptörzs előlapján félköríves záródású mezőben gót betűs felirat van. Az oszloptörzs baloldalán egy 52x38 cm-es vaslemezen erősen megkopott, festett kép található, melynek felső részében Szűz Máriát ábrázolták a gyermek Jézussal, alsó részében pedig egy szekeret megvadult lovakkal.

Kerítés: 120x160x160 cm, drótfonatú. (Isten kertje)

A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint (1883 aug. 20-22-én, 255. sz.): a halott neve Bucher Mihály, 16 éves- „útközben megöletett... holtan találták”. A gyilkosság kiváltó oka egy szerelmi szakítás volt. A Bucher-családban az idősebbik fiú udvarolt egy lánynak, akivel úgy szakított, hogy megszegyenítette azzal, hogy kitáncoltatta a leányt a multság terméből. A gyanútlan leánnyal az ajtóig táncolt, majd kilökte az utcára, az ott őgyelgő kamaszok nagy multságára. A leány sirva hazaszaladt, és még aznap este fölakasztotta magát szegyenében. A lány testvérei bosszút forraltak. Tudtak arról, hogy a Bucher fiú árut szokott fuvarozni Paksról Tolnára. Egy alkalommal meglesték, felugrottak a szekerre, és baltával agyoncsapták. A megölt személy tévedés áldozata lett, mert a bátyja helyett ő ment fuvarba. A család úgy szerzett tudomást a gyilkosságról, hogy a lovak gazda nélkül mentek haza, erre utal a feszületen lévő festett kép ábrázolása.

Forrás: Plébánia halotti anyakönyve

Adatközlők: **Koncz Ádám**, Bajcsy-Zsilinszky. u., **Wiesnerné Maris** néni Jókai u., **Ágoston Imre, Strissovsky Szilárd, Appelshoffer Józsefné** szül Brucker Terézia, **Isgum József** kanonok

43. Kaiser-kereszt

- helye:* Homokdombi dűlő (szeméttelep közelében)
állítás ideje: 1901
állították: Kaiser János és felesége Herczig Éva
alkotó: mecseknádasdi munka
anyaga: homokkő
állaga: a talapzatról a kereszt ledől, darabjaira esett szét
mérete: teljes magassága 375 cm
A talapzat hármastagolású, magassága 130 cm. A talapzat párkányzatának díszítőelemei erősen hasonlítanak a Prajda kereszt díszítő elemeihez: elől középpont két törrel átszúrt szív utal a tragédiára. Az oszloptörzs előlapján félköríves mezőben olvashatatlan gót betűs felirat.
A feszület: Golgota 18x56x50 cm, a kereszt magassága 245 cm, a keresztstár 85cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 130 cm, a kar feszítávolsága 85 cm.
Kerítés: 100x180x180 cm, drótfonatú

A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint (1884. szeptember 14., 153. sz.): Kaiser János, 46 éves tolnai lakos, Herczig Éva férje erőszakos halállal múlt ki.

Kaiser János Tolna 98 sz. (Festetich u.) alatti lakos 1884. szeptember 14-én hajnali 3 órakor vásárba indult annak ellenére, hogy felesége otthon akarta tartani, mondván „ne menjél, mert rumliznak a holánerok” - ulánus katonák-, de a férj elindult, azzal, hogy „nem csináltam semmit”, a lakóházuktól kb. 3 háznyira megtámadták és megölték. A feszületet a gyilkosság emlékére az elhunyt egyik gyermeke Kaiser János és felesége állíttatták 1901-ben, a Homokdombi dűlőben lévő földjük szélére.

Forrás: Plébánia halotti anyakönyve 8. kötet 149. p.

Adatközlők: Merkl Józsefné Kaiser Mária Bezerédj Pál u., Ágoston Imre kántor

44. Homokhegyi kápolna (Bildstock képoszlop)

- helye:* Homokhegyi dűlő (santperg)
állítás ideje: 1870
állította: ismeretlen
alkotó: ismeretlen
anyaga: tégl
stílus: klasszicizáló
állaga: rendben tartott. a fülkéből a vaslemezre festett Mária kép elveszett
mérete: magassága 270 cm, szélessége 70 cm, mélysége 78 cm
 A homlokzaton boltíves fülke található:
 50x35x55 cm, csúcsában 30 cm magas hegesztett kereszt van.

A fülkében vaslemezre festett Mária kép volt, mely az idők folyamán eltűnt. A képfülke falán ultramarinkék festék nyomok láthatók, az épület tégláin az 1870-es évszám olvasható. A Bildstock közelében állt egy csőszház, melyben az 1930-as években egy Keserű nevű csősz lakott, aki őrizte a szőlőhegyet és környékét. Ugyancsak itt állott egy harangláb is, melynek harangját minden délben megszólaltatták.

Adatközlők: **Appelshoffer Józsefné** szül. Brucker Terézia, **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália, **Hartenstein Henrik**, **Ambrus Tibor** Zrínyi u.

45. Mária Bildstock

- helye:* Homokhegyi dűlő (szeméttelep mögött)
állítás ideje: 1885
állíttatta: Werling János és felesége Ezer Rozália
anyaga: nagyméretű téglá
stílus: klasszicizáló
alaprajza: félköríves
állaga: a körülményekhez képest elfogadható
(nem túl nagy költséggel helyreállítható)

mérete: teljes magassága 290 cm
A lábazat: magassága 58 cm, szélessége 110 cm, legnagyobb mélysége 95 cm.

A felépítmény: magassága 238 cm, szélessége 92 cm, mélysége 75 cm. Az építmény timpanonos záródású, magassága, csúcsában 40 cm magas zártszelvény kereszt. Az építményt bádogtető fedí.

Képfülke: 92x57x23 cm, megrongált vasrács zárja. A fülkében vaslemezre festett Mária kép (mérete: 90x55 cm). Felirata latin betűs, magyar nyelvű: Mária segíts! A kép az osztrák Mariahilf-kegykép mintájára készült. A talapzaton tardosi mészkőtábla (15x30 cm), felirata gót betűs: *Werling Johann Eser Rosalia andenken 1885*
kerítés: 180x170 cm, kovácsoltvas kerítését ellopták.

A Bildstockhoz valakik többször kijárnak és virágot tesznek.

Adatközlők: Schmidt Árpád Bocskai u., Csongrádi Attila Rákóczi u., Kaiser Márton, Merkl Jánosné szül. Kaiser Mária

46. Kisképi dűlői képoszlop (Pildsteckl feld)

<i>helye:</i>	Kisképi dűlő
<i>állítás ideje:</i>	1880-as évek
<i>állította:</i>	ismeretlen
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	tégla
<i>stílus:</i>	klasszicizáló
<i>állaga:</i>	romos
<i>mérete:</i>	a megmaradt építményrész magassága 120 cm, szélessége 80 cm, mélysége 80 cm Alaprajza félköríves. Az építmény egy kb. 2 m magas és 4 m átmérőjű bokrokkal benőtt, mesterséges domb tetején áll.

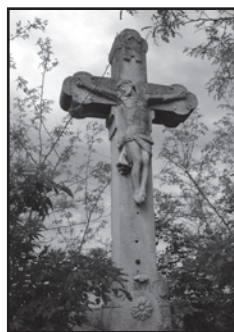
A fentihez hasonló képoszlop állt a mai Bethlen utcában (a volt Waltstickl darabok), melyet elbontottak. A két Bildstockhoz fűződő történet: valaha régen egy juhász legeltette nyáját ott ahol ma a Bildstock áll, egy nagy forgószél támadt, mely a juhászt felkapta és egészen a Waltstickl (a mai Bethlen u.) repítette. Ennek emlékére állította a juhász családja a két Mária-oszlopot.

Adatközlők: **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Bocskai u., **Ambrus Tibor** Zrínyi u., **Csongrádi Attila** Rákóczi u., **Schmidt Árpád** Bocskai u.

47. Öreghegyi Feszület

helye:	Öreghegy
állítás ideje:	1803
állíttatta:	gróf Festetich János, a tolnai uradalom birtokosa
alkotó:	Buda környéki kőfaragó műhely
anyaga:	biai vagy zsámbéki kemény homokkő
stílus:	barokk
állaga:	jó
mérete:	teljes magassága 425 cm A talapzat: 115x135x135 cm, anyaga nagyméretű téglá, homokkő fedlappal. A feszület: Golgota 55x53x35 cm, a kereszt magassága 310 cm, a kereszt szár 140 cm, a gerenda méret 33x32 cm. A korpusz: magassága 130 cm, a kar feszítávolsága 116 cm. A feszület talapzata rozettával, palmettával és kétoldalt volutákkal díszített. A talapzatba az 1803-as évszámot vésték, aranyozás és kék festék nyomai láthatók rajta. Krisztus feje fölött INRI lobogó. A feszület hosszú szárán kandelábert tartó vaskapocs. A feszület lábánál Mária szobor állt (a talapzat helye és a csapjuk látható).

Az Öreghegy (népi megnevezése: Aldeskepírg) Tolna legmagasabb pontja, tengerszint feletti magasság 131 m. Közeliében található egy geodéziai háromszögelési pont.

A XVIII-XIX. században fontos uradalmi központ volt. Itt állt a dézsmaház, majd később tanyák épültek, illetve itt állt az úgynevezett Mohay-kastély az 1960-as évek végéig. Erre feküdtek a Kunffy szőlők (méltóságos) és az úgynevezett proli földek. A nagy gazdasági válság idején Kunffy Károly fácánkerti birtokos egy táblát szakított ki a földjéből, melyet kb. 500 négyszögöles parcellákra osztottak, és igen kedvező áron, részletfizetési lehetőséggel adták el az arra rászorulóknak, például hadiözvegyeknek vagy a birtokon dolgozó kommenciós munkások özvegyeinek.

Adatközlők: **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Bocskai u., **Schmidt Árpád** Bocskai u., **Csongrádi Attila** Rákóczi u.

48. Feszület maradvány

<i>helye:</i>	a fácánkerti út jobboldalán (középtájt)
<i>állítás ideje:</i>	XX .század első fele
<i>állíttatta:</i>	Baer János hozzátartozói
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	romos
<i>mérete:</i>	talapzat magassága 100 cm szélesség 80 mélység 70 cm., Anyaga: nagy méretű tégl

Megjegyzés: a feszületből csak a romos talapzat maradt meg, mely kb. 150 cm magas mesterséges dombon áll.

Egy nyári kapálás idején a vihar elöl menekülve Baer János egy fa alá állt, melybe villám csapott és ő a helyszínen meghalt. A hozzátartozók ennek a tragikus eseménynek az emlékére állíttatták a feszületet. a XX .sz. első felében.

Adatközlők: **Appelshoffer Józsefné** szül. Brucker Terézia, **Novák Istvánné** szül. Vida Terézia

49. Mária oszlop

<i>helye:</i>	Fácánkert, Tolnai u.
<i>állítás ideje:</i>	1828
<i>állíttatta:</i>	
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	javításokra szorul
<i>mérete:</i>	teljes magassága 443 cm A talapzat hármastagolású, magassága 120 cm. Az oszlop négyzetes alaprajzú, hármastagolású, magassága 233 cm. A Mária-szobor magassága 110 cm. A talapzat négy oldalán hornyolt keretezésű kazetta, az előlapon 1828-as évszám és AT monogram. A jobb oldali kazettán KJ betűk olvashatók.

1936-ig Simon major, majd 1936-tól Fácánkert önálló közigazgatású helység.

1828-ban a szobor állításának idején ez a határrész a Festetich uradalom részét képezte.

A Mária-szobor a hajdani kölesdi út mentén állt, kora megegyezik a tolnai Szentháromság oszlopéval.

Fácánkert mint majorsági uradalmi központ a tolnai uradalom szétdarabolása, eladása során jött létre, mely birtokrészt Kunffy Károly vásárolta meg a tolnai Festetich kastéllyal együtt. (Festetich u. 1. ,2. , 3.)

Tolna város régi és jelenlegi területén található Szűz Mária ábrázolások közül ez az egyetlen, melynek kéztartása nem imádkozásra összetett, hanem a mellen keresztbe

rakott, ezek az úgynevezett szeráfi karok. Mária testtartása is devóciót, áhitatos odaadást fejez ki.

A Mária-szobor elhelyezése elgondolkodtató, ugyanis a Kölesdre vezető út mentén állt, az pedig fontos közlekedési útvonal volt, összekötötte megyénk középső vidékét városunk dunai kikötőjével. A szobor állításának idején a tolnai birtok ura gróf Festetich Leó volt. A fácánkerti határban, Júlia majorban van az úgynevezett borház. Itt volt egy hosszú nádtetős épület, mely borházként, majd birkaalként szolgált. Ehhez az épülethez kapcsolódik a Pecsovics-történet.

Pécsey József írja Az emléklapok Tolna Mezőváros Múltjából és Jelenéből c. könyvében, hogy az 1830-as években rendkívül éles választási küzdelmek voltak a fehérkalapos kormánypárti és vörös sipkás ellenzéki kortesek között. Gyakran előkerültek az ólmos botok és a rézfokosok. A kormány ezrednyi katonaságot küldött a vármegyébe a rend fenntartására. Az ellenzék vezetői Bezerédj István, Csapó Dániel és Fördös István voltak. A kormánypártiak vezetője Esterházy Károly gróf és gróf Festetich Rezső volt, aki a Júlia majori juhakolban látta vendégül a kormánypárti korteseket. A több száz főre menő vendégsereget egy Pecsovics nevezetű uradalmi számtartó szolgálta ki. Az ellenzék kémeiket küldött, hogy megtudják hányan vannak a kormánypárti választók. A kémeek ezeket hallották: „Pecsovics, hozzon már ennivalót! Pecsovics, hozzon bort! Pecsovics, adjon kenyeret! Pecsovics, van-e még sunka!? A künnhallgatók nagy derűtség között mondták egymásnak: >>A csillagát neki, be sok Pecsovics van ezen a traktán! << Ezen időtől fogva a kormánypárt csakis e néven nevezetett, s még mai napig is Pecsovicsnak hívják azokat, kik önállóságukat áruba adván, minden kormánynak vakon hódolnak.”

Forrás: História Parochiae Oppidie Tolna I.

Adatközlők: **Csongrádi Attila** Rákóczi u., **Kenesei István** Diófásor, **Lendvai István** apátplébános, ifj. **Freund György** Újréti sor, **Bajor Antal** Fürdőház u.

50. I. világháborús emlékmű (szoborcsoport)

- helye:* Hősök tere, emlékpark
- állítás ideje:* 1929
- állította:* Tolna Nagyközség Képviselő Testülete, közadakozásból
- alkotó:* Orbán Antal szobrász, talapzat: Mühlperc János kőfaragó Budapest
- anyaga:* bronz és mészkő
- stílus:* historizáló
- állaga:* jó
- mérete:* teljes magasság 665 cm
 A plinthosz: magassága 50 cm, legnagyobb szélessége 400 cm, mélysége 420 cm.
 A talapzat: magassága 270 cm, szélessége 160 cm, mélysége 140 cm.
 A párkányzat szélessége 250 cm.
 A szobor méretei: magassága 370 cm, legnagyobb szélessége 200 cm, legnagyobb mélysége 130 cm.
 A szobor hárommalakos kompozíció. Anyaga bronz, középpütt Hungária allegorikus szobra: jobbában magasba emelt zászló, bal karjában hátrahanyatló sebesült katonát tart, jobb karja alól szuronyt szegezve, rohamozva egy honvéd tör előre.
 A szobor széles párkányzaton helyezkedik el, mely a talapzatot zárja. A talapzat magja beton, köpenye kemény mészkő. Kétoldalt íves kiképzésű. Előlapján felirat: *Tolna Nagyközség hősi halottainak emlékére 1914-1918.*
 Alatta vers: *Lomb, levél, virág susogd a szélnek
 Meghaltak ők, de örökké élnek,
 Jöhet száz vihar, múlhat ezer év,
 Oltár e hely, s imádság minden év.*

A talapzat további felületein a hősi halottak nevei olvashatók.

Szoborkompozíció egy háromlépcsős, kétoldalt íves kiképzésű plinthoszon áll. Az emlékművet háromszög alakú, alacsony kovácsoltvas díszkerítéssel övezett parkban helyezték el.

Tőle balra a II. Világháborús hősi halottak emlékműve, jobbra pedig az 1956-os emlékmű áll.

Az I. világháborús emlékmű felállításáról Tolna Nagyközség képviselőtestületének rendkívüli közgyűlése döntött (54/1927 sz. határozat).

Idézet a jegyzőkönyvből: „előadó főjegyző ... előterjeszti, hogy Orbán Antal szobrászművész által tervezett és alkalmasnak talált szobor 21.500 pengőbe kerül. ... A bizottság a művész meghallgatásával a II. Lajos tér nyugati részén lévő Krausz-féle ház északi harmadik negyedének megfelelő vonalban eső részt jelölte ki. ... Több hozzászólás után a közgyűlés a javaslatot egyhangúlag elfogadta.

Indoklás: így kellett határozni a közgyűlésnek, mert a község közönségének régi óhaját elégíti ki ezzel. Anélkül hogy nagyobb egyszeri megterheléssel járna, mert a művészi munkát biztosítva látja a művész eddigi alkotásai után. Ezen véghatározat közhírré teendő azzal, hogy ez ellen 15 napon belül fellebbezésnek van helye.”

Az emlékmű elkészítésével tehát Orbán Antal budapesti szobrászművészt, a kőfaragással Mühl-Percz Jánost bízták meg. Orbán Antal szobrászművész Pusztakalán született 1887-ben és Budapesten halt meg 1940-ben. Tanulmányait Budapesten, Münchenben, Brüsszelben végezte, utána Zala György műhelyében dolgozott három

évig. 1919-től a budapesti Iparművészeti iskola tanára. Fontosabb művei a veszprémi Óvári szobor, I. világháborús hősi emlékművek Szekszárdon, Budafokon, Nagyatádon, Dunaföldváron stb. Budapesti Nemzeti Galériában találhatóak a művei.

Az elkészült emlékművet 1929. július 11-én állították fel. Az ünnepélyes felavatási rendezvényre augusztus 15-én került sor.

A Historia Domus bejegyzése szerint : „ a szobrot rendkívül pompás ünnep között augusztus 15-én, a templom búcsúnapiján József királyi herceg leplezte le... Méltóságok jelenlétében a szobor előtti téren mise volt, amit a plébános mondott, ünnepi beszédet mondott a főherceg...”

1929. augusztus 17-én a Tolna megyei újság hasábjain József királyi herceg a tolnai Hősök emléksobrának leleplezési ünnepélyén címmel terjedelmes beszámoló ismertette a tolnai eseményeket.

Forrás: Tolna megyei levéltár, Tolna Nagyközség képviselő testületi iratok 54/1927, História I. 190-191 old; Tolna megyei újság 1929. Évfolyam 33. szám Tolna Megyei Levéltár

51. II. világháborús emlékmű

<i>helye:</i>	Hősök tere, emlékpark
<i>állítás ideje:</i>	1998
<i>állíttatta:</i>	Tolna Városi Nyugdíjas Érdekszövetség
<i>alkotó:</i>	Szatmári Juhos László szobrászművész és Lajtai Zoltán építész
<i>anyaga:</i>	mészkö és bronz
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	jó

Sírhantra emlékeztető mészkö tömb, mérete 51x100x140 cm. Rajta bronzból öntött attribútumok: rohamsisak, törött karabély, babérkoszorú. A sírhantra mellett mészköblokkokra erősített 5 bronztáblán az emlékmű felirata: *II. Világháború hősi halottai és áldozatai emlékére*, valamint 141 áldozat neve olvasható.

Az emlékmű felállítását 1997-ben a Tolna Városi Nyugdíjas Érdekszövetség (Széles Mártonné, Prajda Vendel) kezdeményezte. Az új alkotás az I. Világháborús emlékmű díszparkjának déli részén került elhelyezésre úgy, hogy az eredeti térkompozíciót ne zavarja.

Az emlékmű alkotója Satmári Juhos László szobrászművész volt. Az emlékmű költsége 1.200.000,- Ft (közadakozásból, valamint önkormányzati támogatásból). Az emlékmű ünnepélyes felavatására 1998. november 1-jén került sor.

Forrás:

A Képző és Iparművészeti Lektorátus 1997. szeptember 11-iki véleménye Tolna Város Önkormányzatának irattára

Adatközlők: Széles Mártonné, Prajda Vendel, Dr. Szilák Mihály, Lajtai Zoltán

52. 1956-os emlékmű

<i>helye:</i>	Hősök tere, emlékpark
<i>állítás ideje:</i>	2000. október 23
<i>állíttatta:</i>	Tolna Város Önkormányzata
<i>alkotó:</i>	Szatmári Juhos László szobrász és Lajtai Zoltán építész
<i>anyaga:</i>	bronz és mészkő
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	magassága 70 cm
	Az alaplap 10x110x110 cm, rajta 8x90x90 cm-es mészkő posztamens, melyen ugyancsak mészkőből készült ledöntött obelisz látható (40x80x40 cm).
	Az obeliszket betakarja a bronzba öntött lyukas zászló, rajta az emlékezés virágai. A bronzszalagon felirat: <i>az 1956-os forradalom emlékére állíttatták Tolna Város polgárai 2000.</i>

Az emlékmű Tolna város főterére az I. Világháború áldozatainak emlékét megőrkítő régi emlékmű mellé került. A második világháborús emlékmű párjaként egyszerű motívumokból komponált alkotás. A művész és az építész a tér egységének, szimmetriájának megőrzése érdekében a korábbiakhoz hasonló szerkesztésű és azonos anyagú emlékművet alkotott.

Az emlékmű költsége 1.500.000 Ft-ot tett ki, melyet Tolna Város Önkormányzata finanszírozott.

Az emlékművet ünnepélyes keretek között 2000. október 23-án leplezték le. Az ünnepség díszvendégei voltak: az 1956-os tolnai Forradalmi Bizottság elnöke: Kerekes László volt gimnáziumi igazgató, alelnöke: Müller Ferenc textilgyári munkás, titkára Kárpáti András tanár.

1956. október 29-én délelőtt 10 óra tájban nagygyűlésre jött össze Tolna népe, a Textilgyár, Selyemgyár, a különböző vállalatok, a KTSZ dolgozói, a gimnázium tanárai és tanulói.

A nagygyűlésen beszédet mondott Müller Ferenc textilgyári munkás, Kárpáti András tanár és Schiszler Vilmos nyugalmazott ezredes. A népgyűlés a tanácselnököt és a községi párttitkárt lemondatta és közfelkiáltással megválasztotta a forradalmi bizottság vezetőit.

1956. november 1-én Tolna község lakossága, gyárak, vállalatok, üzemek, iskolák küldöttei, a megalakuló pártok képviselői, a helyőrség a forradalmi harcokban elesett hősökre emlékezve ünnepélyes keretek között megkoszorúzták az I. Világháborús hősi emlékművet.

Forrás:

BM Tolna Megyei Rendőrkapitányság Politikai Nyomozóosztály V. alosztály Szekszárd: Tolna megyei 1956-os ellenforradalmi monográfia

TM.ÖL 33/201 es számú MSZMP TMB párt archívumának iratai

A Képző és Iparművészeti Lektorátus 1999. május 17-iki véleménye Tolna Város Önkormányzatának iratára

Adatközlők: **Dr. Szilák Mihály** polgármester, **Lajtai Zoltán** építészmérnök Garay u., **Freund György** Diófásor, **Wéber János, Müller Ferenc**

53. 1848-as Emlékmű „Országzászló”

<i>helye:</i>	Szent István park
<i>állítás ideje:</i>	1940
<i>állította:</i>	Tolna Nagyközség
<i>anyaga:</i>	műkő
<i>stílus:</i>	historizáló
<i>állaga:</i>	felújítva 2010; Tolna Város Önkormányzata
<i>mérete:</i>	teljes magassága 280 cm Az alaplap magassága 54 cm, legnagyobb szélessége 350 cm, legnagyobb mélysége 300 cm. A felépítmény legnagyobb magassága 230 cm, szélessége 180 cm, mélysége 80 cm. Az építmény három bástyából áll, a fő bástya előlapján kettős keresztel.

Az emlékmű talapzatát egy háromlépcsős, széles plinthosz képezi, ebből az alaptól emelkedik az építmény, mely állami címerünk képét hordozza. A címerpajzs jobb mezőjében látható a hármaskörű kettős keresztel. Az előlapon felirat: *Hazádnak rendületlenül, légy híve óh magyar 1848-1948.*

A bástyák tetejéről zászlórudak emelkednek, melyre ünnepekkor állami, városi és más alkalmi lobogót húznak fel.

Az emlékmű eredetileg országzászlónak készült. Tolna Község képviselőtestülete 45/1937 év RKGYSZ. TLM véghatározatában elrendeli: „*hogy az előjáróság a Deák F. u. 67 sz. ház előtti közterületen országzászlót állítson fel. Az országzászló talapzatára, a közterület megépítésére vonatkozó tervet, az előmérieti költségvetést... a talapzatra 581 pengő, a kerítésre ... 1227 pengő összeggel elfogadja és tudomásul veszi. A talapzat költségéből a Tolnai Ifjúsági Közművelődési Egyesület, TIKE 500 pengőt magára vállal, a zászlót és a rudat pedig a tolnai Textilgyár adja.*”

„*Indokok: A képviselőtestület foglalkozik azzal a gondolattal, hogy a különböző foglalkozású 9000 lakost számláló községben a hazafias szellem ápolása céljából*

országzászlót állít fel. Kivételre az 1938. év alkalmas lévén, ezért ki kellett adni a fenti határozatot.” 1938-ban a képviselőtestület felállította az országzászló bizottságot (Képviselőtestületi jegyzőkönyv 1938. március). 1940. augusztus 13-i jegyzőkönyv tartalmazza a főjegyző beszámolóját a június 23-i ünnepélyes országzászló avatásról.

1948-ban a forradalom és szabadságharc centenáriuma alkalmával lett az országzászló az 1848-as szabadságharc emlékműve.

Az emlékművet az 1980-as években helyezték át a mai helyére.

1999-ben a Városvédő Egyesület kezdeményezésére Tolna Város Önkormányzata az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulójára márványtáblákba vésette magyarul és németül a következő feliratot: *az 1848-49 honvédek és nemzetőrök emlékére, Tolna Város polgárai 1999, alatta 83 név olvasható.*

Forrás:

Tolna Nagyközség Képviselőtestületi jegyzőkönyve 45/1937 RKGysz Tolna megyei Levéltár, Községi Képviselőtestületi jegyzőkönyv 15/1938 RKGYSZ.

Képviselőtestületi jegyzőkönyv 1940 augusztus 13..TLM.

Adatközlők: id. **Pakulár Károly, Ványi Gyula** Kossuth u.

54. Szent István mellszobor

<i>helye:</i>	Szent István park
<i>állítás ideje:</i>	2001 augusztus 20.
<i>állíttatta:</i>	Tolna Város Önkormányzata, kezdeményező Városvédő Egyesület
<i>alkotó:</i>	Gáti Gábor szobrászművész Budapest
<i>anyag:</i>	bronz és mészkö
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	teljes magassága 305 cm A talapzat profilozott mészkö, magassága 180 cm, szélessége 52 cm, mélysége 52 cm. A szobor anyaga bronz, magassága 110 cm. A szobor melletti gyepterületen egy háromszög keresztmetszetű mészkö hasáb található vésett felirattal: <i>a Tolnai Várispánság és a Főesperesség alapítójának emlékezetére – Tolna Város, mérete 60x160x30 cm.</i> A talapzat előlapján vésett felirat: <i>Stephanus Rex.</i>

Tolna Város Polgármesteri Hivatala felkérésére a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Millenniumi pályázati támogatásával a város központjában, a Szent István park keleti részén felállított Szent István emlékművet Gáti Gábor szobrászművész tervezte és kivitelezte. Az ihletetlen mintázott méltóságteljes, drámai erejű portré harmonikus arányú. A feliratos kő jó ellensúlyozza a szimmetrikus szerkesztésű szobrot, kiterjesztve így horizontális irányban a térkompozíciót. A művész életművébe szervesen illeszkedő alkotás autonóm értelmezésű István király szobor, mely emberközelségre hozza az uralkodót.

2001. augusztus 17-én került sor az ünnepélyes leleplezésre, melyen jelen volt az alkotóművész, Dávid Ibolya igazságügyi miniszter, Tolna Város képviselőtestülete, civil szervezetei és közönsége.

A tolnai Várispánság és Főesperesség alapítása:

Tolna városa az Alföld legnyugatibb szögletében, a Duna nagy kanyarulatának dél-nyugati részén az északi szélesség 46 fok 24 perc, keleti hosszúság 18 fok 50 perc találkozásánál fekszik. Északon a Paksi dombvidék, keleten a Duna, délen a Sárköz, nyugaton pedig a Szekszárdi domvidék övezi a várost. Felszíne a Duna felé lejt, legkiemelkedőbb pontja az Öreghegy, tengerszint feletti magassága 131 m. A város a Duna fölé magasodó löszdombra épült. A hagyomány úgy tartja, hogy a tolnai templom főkapujának második lépcsőfoka egy magasságban van a Szekszárdi belvárosi templom tornyával.

A tájat és a várost geológiai és történelmi korszakokon, korokon keresztül alakította és meghatározta a Duna.

A folyó mintegy 30 km-es kanyarulatával széles árterületet alakított ki (partok alja, palé, foki földek). A Duna dél-nyugaton beleütközött egy magas földnyelvbe, melyet sodrásával folyamatosan bontott, s azt megkerülve sok ágra szakadva szétterült.

A várostól délre a Duna ágait a Sárvíz, Fejér víz, Fekete víz medrei, nádasai, göröndjei, a keleti part síksága, ártéri tölgyesei és a nyugati lösz dombok cserfa erdői jellemezték a tájat. Ez a halban és vadban gazdag terület az új kőkortól folyamatosan tartott el kisebb-nagyobb embercsoportokat.

Időszámításunk előtti VI. században a kelta törzsek, időszámításunk szerint VIII-ban római légiók foglalták el a Dunántúlt, s megszervezték Pannónia provinciát.

A Duna mentén határvédő rendszert, limest építettek ki őrtornyokkal (Mözs „törökcsárda, Őcsény) és a dunai átkelőhelyeket védelmező megerősített helyekkel castellumokkal (Bölcske, Dunakömlőd, Tolna, Várdomb).

A hagyományos történelemfelfogás szerint a dunai átkelőhelyet és az Aquincum-Mursa (Óbuda-Eszék) hadi és kereskedelmi útvonal csomópontját a folyóba benyúló magas földnyelven –Alta-Ripa- épített castelummal ellenőrizték.

Wosinsky Mór is azon a véleményen volt, hogy ezt a római erődítést a Duna belemosta a medrébe. Emlegetnek egy V. század eleji –Teodósius császár korából – helyőrségi könyvet, mely szerint Alta Ripán két lovascsapat állomásozott.

444-ben Tolna közelében Attila hunjai szétverték a császári légiókat. A rómaiakat a hunok, a gótok, a gepidák követték, majd az avarok, frankok, és morvák után a IX. század végén a honfoglaló magyarok vették birtokukba a Dunántúlt.

900-ban Árpád egyik seregteste Ete és Vajta vezényletével a Duna jobb partján dél felé nyomulva elfoglalta Tolna és Baranya megye területét. Györfly György szerint a Duna két partja, Csepeltől a Dráva túlpartjáig, Árpád nagyfejedelem és leszármazottainak „úrasága” – urasága országa, Kalocsa és Tolna környéke pedig a fejedelem fiak családi központja és tanácskozhelye volt. Bizonyítéku települések neveit hozza a Duna bal partján: Taksony, Solt, Fajs, Öreg Vajka (Tolna-sziget), a jobb paron Tevel, Tormás, Tarhacsia (Tarhos Fadd mellett), Vajka pusztja (Tolnától északra) és Ete (Decs).

Tolna megye területe Árpád idősebb fiától leszármazó ág szállásterülete volt, ezt bizonyítja a Tarhos, Tormás, Tevelből képzett helynevek, valamint a X-XII. századi trónörökösök (Vajk) tolnai uradalmi.

Az aktuális herceg, trónörökös birtokát képezte Tolna Vár és megyéje. Feltételezhető, hogy Tolna várát és megyéjét István már trónörökös korában birtokolta.

A vármegyék valamely főember szállásterületén szerveződtek meg, ahol adva volt megerősített hely (földvár) a hozzátartozó fegyveres kíséret és terület. A X. században a fejedelmi székhelyeken (Aquincum, Esztergom, Eger, Pécs, Fajs mellett Bóvár és Várad) várakat, földvárakat építettek. A század utolsó harmadában országsgzerte elszaporodtak a kis földvárak, melyek Géza uralmát biztosították.

Városunk nevét tartalmazó legrégibb középkori oklevél a Tihanyi Szent Ányos Bencés monostor 1055-ben keletkezett alapítólevele I. Endre korából: „...a jó király ehhez adta

még harmadrészt Tolnán az átkelőhellyel és vámhellyel együtt.” Latinul „...in Thelena...” vagyis Tolnán. Tolna a középkori latin Teloneum, Telonum vám jelentésű szó többes számú alakja, jelentése vámok. István korában már az egész ország területére kiterjedő vámrendszer létezett, mely a királyi jövedelem jelentős részét képezte, úgymint a folyami vám, a hídpénz, a révpénz, a vásár és a vámok. István hatalomra kerülése után egy-egy nagyobb territórium feletti ellenőrzést biztosítandó nehéz fegyverzetű katonasággal megrakott stratégiai helyeket, várakat helyezett megbízható rokonai irányítása alá. pl. Veszprémben Beszperim nevű onokaöccsét, Egerbe sógorát, Aba Sámuelét.

Ezeket a territóriumokon István megkoronázása után megindult az új állam szervezése: várispánságok, várbirtokok, udvarbirtokok létesültek. Ilyen várispánsági központ lett az ezredforduló táján a földvárral megerősített, a dunai átkelőhelyet és a Buda-Eszéki utat és zárándok utat ellenőrző Tolna vár is.

A vármegyék szervezése együtt járt az egyházszervezéssel: a várispánok védelme alatt a várban parókiák létesültek és templomok épültek. A főesperes (archidiaconus) a várban volt, a hatásköre kiterjedt a vár egész megyéjére és egyházszervezési feladatokat kellett ellátnia. Az esperes feladata volt a vár népének, majd a megye népének megtérítése, templomok építtetése (10 falu egy templom), illetve a templomba járás biztosítása.

A XVIII-XIX. századi történetírói hagyomány szerint 1018-ban István király a pécsváradi apátságából Tolnára érvén összehívta a királyi tanácsot. Két tudós pap, Bonipert pécsi és Asztrik kalocsai püspök összeállították (compillálták) István törvényeit, és azokat Tolnán sanctionálták –szentesítették –, mielőtt Esztergomban kihirdették volna. Magyarázatul azt találták, hogy Tolna az a hely, amelyhez közel esett a két tudós pap lakhelye, valamint itt volt templom, ahol a király és a tanács tagjai szentmisén vehettek részt.

Tolna megye területén két archipresbiteriátus létezett. Elsőként Regölyben volt, ugyanis Géza fejedelem idején itt jelölték ki a megkeresztelkedett Koppány uradalmi székhelyét, melyet a lázadás leverése után István birtokaihoz csatoltak. A tolnai főesperesség ezután alakult meg.

Az esperes feladata volt az ispánság területén a népesség megkeresztelése, plébániák szervezése, templomok építése, vasárnapi munkaszünet betartatása, a templomba járás biztosítása és az egyházi tized beszedése. Mindezt a sokrétű feladatot csakis a világi hatalom – a várispán – védelme alatt és segítségével lehetett megvalósítani. István I. törvénykönyve 9. cikkelye szerint a papok és ispánok kötelezzék a falunagyokat, hogy vasárnaponként mindenki menjen templomba. A templomkerülő büntetése verés vagy megnyírás. A templomba járást megkönnyítendő István a vásárok helyszínét a királyi udvarházaknál, város „helyeken” és forgalmas kereskedelmi csomópontoknál, vásáros helyeken templomok mellett jelölte ki. A vásártartás napját pedig a 7. megszentelt napra tette. Tolna vásáros hely volt, volt vára és temploma. A vásárra összegyűlt népet harangszókor az ispán emberei betेरelték a templomba, ahol a mise alatt nézegethették a fafestményeken a szenteket, hallgathatták az új gregorián énekeket és a szentbeszédeket. A rendetlenkedést és a mormogást a helyszínen büntették. Mise után a templomból kijövet az idősebbek megbeszélték a világ folyását, a fiatalok pedig találkoztak egymással. Ekkor került sor a vásárokból az üzletek megkötésére és a királyi rendelkezések kihirdetésére.

Györfy György úgy tartja, hogy az egyházmegyék felállítására akkor került sor, mikor már a főesperességek területén a térítés, a plébániák szervezése és a templomok építése előrehaladott állapotban volt, tehát volt mire egyházmegyét szervezni. A püspökség székhelye a várral, királyi katonasággal megerősített Pécs lett. 1009-ben a pécsi egyházmegye 4 vármegyét foglalt magába: Tolna vármegyét, Baranya vármegyét, Valkó vármegyét, és a szerémségi Bolgyán vármegyét. A pécsi

egyházmegye pedig a kalocsai érsekség alá tartozott, melynek érseke a „fekete magyarok” egyházi főméltósága volt.

Az új társadalmi, gazdasági, politikai és vallási viszonyok megteremtése, a hozzájuk tartozó intézmények megszervezése a világi hatalmi szervek védelmével és segítségével történt meg.

A világi hatalmat a várispánságok, élükön a várispánok képviselték. A várispán (comes) a király megbízásából az alábbi feladatokat látta el a vármegye területén: törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlása, a megyei katonaság vezénylése, bíraskodás stb. A feladatok ellátását az ispán megbízott emberei végezték: úgymint hadnagy, várnagy, várbíró, billogos (ispán bélyegzőjével ellátott kiküldött), örök vagy csöszök, utóbbiak rendőri feladatokat láttak el. A várispán alá tartoztak a várjobbágyok vagyis a vár szervezett katonái, a várnép, ezek adózó földművesek és más szolgáltatásokat adók, pl. kovács, vadász, szőlős és halász stb.

Tolna vár alapítása Györffy György szerint I. Szent István királyunk műve, a várispánság és a főesperesség megszervezése az ezredforduló tájára tehető.

A XV. században virágzott föl Tolna, ekkor nyerte el a mezővárosi (oppidum) rangot. Jeles plébánosa volt Dénes esperes (1443-1470), aki egyházi doktorátussal bíró nagy műveltségű pap volt. A Tolnán többször tartózkodó Mátyás király az okos és szellemes pappal szíves disputált. Nagyrabecsülése jeléül a király a tolnai plébániát megajándékozta a pápától kapott ereklyével, mely Szűz Mária palástjának egy darabja volt, ugyancsak a plébániának adományozott egy aranyozott, ezüst cibóriumot (ostyatartó), mely a XVIII. század eleje óta a bogyzslói református gyülekezet konfirmációs úrvacsora kelyheként szolgál.

A hajdan virágzó középkori városból napjainkra semmi sem maradt. A várak, a templomok, az épületek eltűntek a föld színéről. A hajdani város és vár a mai selyemgyár környékén feledhetett. A Dunával párhuzamosan futó utcák és terek a régi városszerkezetet mutatják. A pusztulás kisebb részben a természetnek, a Dunának, nagyobb részben pedig az „embernek” köszönhető.

Forrás: A Képző és Iparművészeti Lektorátus 2001. június 2-i véleménye, Tolna Város Önkormányzatának irattára

55. Holocaust emlékmű

<i>helye:</i>	Szent István park
<i>állítás ideje:</i>	2002. június 30.
<i>állította:</i>	Tolna Város Önkormányzata, MAZSIHISZ, Tolna Megye Temetőiért Alapítvány
<i>alkotó:</i>	Gáti Gábor szobrászművész és Fáskeri István kőszobrász
<i>anyaga:</i>	mészkö
<i>stílus:</i>	
<i>mérete:</i>	teljes magassága 260 cm Szélessége alul 150 cm, felül, 80 cm, mélysége 19 cm. Az emlékmű előtt egy fekvő márványkő van, magassága 40 cm, szélessége 135 cm, mélysége 45 cm. Felirata magyarul: „Emlékezz!” alatta héber szöveg jiddisül: „Záchor!” A fekvőlap mögött két egymás felé forduló, felfelé keskenyedő kőlap áll, rajtuk az elhurcolt, a Holocaust áldozatává vált 165 tolnai zsidó neve olvasható. A kőlapok tetején vörös mészköből készült Mózes-táblák helyezkednek el. A jobboldali kőlap hátlapján a következő felirat olvasható: <i>A vézskorszak zsidó mártírjaiért 1944 június 29., A lebontott status quo zsinagógáért 1906-1959, állították Tolna Város Polgárai és Elszármazottai a támogató szervezetekkel 2002.</i> A baloldali kőlap hátlapján: <i>Készítették: Gáti Gábor szobrász, Fáskeri István kőszobrász.</i>

A Holocaust köztéri emlékmű koordináló bizottságának 2002 februári beszámolója szerint a Tolna Megye Temetőiért alapítvány javaslatára Tolna Város Önkormányzata, képviselőtestülete határozatot hozott egy köztéri Holocaust emlékmű felállításáról a város központi terén (Szent István tér). A kiküldött koordináló bizottság munkájában a tolnai zsidó mártírok hozzátartozóinak képviselője is részt vett, Dr. Stern Pál Miksa személyében. Szándékuk szerint az emlékmű elősegíti a tolnai zsidóság emlékének méltó, kegyeletteljes ápolását.

Az emlékművet vörös gránit tízparancsolati táblák koronázzák, melyek az 1959-ben lebontott zsinagógát idézik. Schönberger András pécsi főrabbi közreműködésével került sor a mártírokért tartott Istentiszteletre 2001. június 29-én a Holocaust emlékmű alapkövetétele alkalmából. Az alapkövetételek egy marék, Auschwitzból hozott földet helyeztek el az emlékműbe. Az emlékmű alapkövébe került a templom két régi téglája is. Az emlékmű felállításához szükséges pénzüsszegeket Tolna Város Önkormányzata, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a MAZSIHISZ, a mártírok hozzátartozói és tolnai magánszemélyek adták.

Az emlékmű avatására 2002. június 30-án került sor. A mártírokért tartott Istentisztelet vezetését Kardos Péter főrabbi vállalta.

Az emlékművet megáldotta még Lendvai István apátplébános és Sipos Judit református lelkész. Jelen volt Várnai-Shorer Judit asszony, Izrael állam magyarországi nagykövete.

Az 1941-es népszámláláskor Tolnán 205 izraelita vallású személyt írtak össze. 1944. március 19-ét követően megkezdődött a zsidók összeírása Tolna megyében is. A megyében 5099 fő, szekszárdi járásban 389, Tolnán pedig 174 zsidó embert írtak össze. A megye nagyobb településein házcsoportokat jelöltek ki a zsidó gettók számára. Tolnán az Árpád utca három házcsoportjában összesen 174 tolnai és 230 környező községbeli zsidót kívántak elhelyezni. Májusban megtörtént a gettók „benépesítése”.

Ugyanebben az időben a zsidó földbirtokokat kisajátították, a csendőrség a jobb elhelyezés érdekében egy zsidóktól elkobzott házba költözött (Árpád u. 7.). Június 16-án betiltották a zsidó egyesületeket is, így Tolnán a Statusquo Hitközséget, Izraelita Nőegyletet és az izraelita Szentegyletet.

A tolnai zsidó gettóból 1944. június 30-án szállították el az embereket. Előző este a begettőzött zsidókat a zsinagóga épületében (Deák F. u. 7.) összegyűjtötték, ott éjszakáztak, majd másnap gyalog, csendőri kísérettel a vasútállomásra hajtották, bevagonírozták, majd Auschwitzba szállították őket. 1944. október 19-én Szálasi hatalomátvétele után mindenféle zsidómentességet megszüntettek és elrendelték a zsidót rejtegetők vagy bűjtatásukról tudók, de azt nem jelentők internálását. Volt egy külön csoport Tolnán, ahogy idősebb Pakulár Károly nevezte, a "kivételes kivételezettek." Ebben a csoportban 15-20-an lehettek: fél zsidóknak számítók vagy kikeresztelkedettek, befolyásos személyek hozzátartozói. Ezt a csoportot egy tehénistállóban helyezték el a község szélén (ma a Napraforgó u. eleje), ahol minden lépésnél a téglák közül fölbugyogott a trágyalé. Végül is elérték, hogy Sára Béla állatorvos házába helyezték el őket, így sikerült elkerülniük a végveszélyt.

Az auschwitzi haláltáborba elhurcoltak, valamint a munkaszolgálatosok közül talán ha két tucat került haza.

Forrás: A tolnai Holocaust koordináló bizottságának jegyzőkönyve. Tolna Város Önkormányzata irattár.

Adatközlő: **Koncz Ádám, Németh István, dr. Szilák Mihály, Link Judit, id. Pakulár Károly**

56. Gróf Széchenyi István mellszobor

- helye:* Kossuth Lajos u. 6.
állítás ideje: 1996
állította: Széchenyi István Általános Iskola (I. Sz.. Ált. Iskola)
alkotó: Szatmári Juhos László szobrászművész
anyaga: bronz és mészkő
stílus:
állaga: jó
mérete: teljes magassága 184 cm
 A talapzat magassága 141x25x25cm, anyaga csiszolt mészkő.
 Az oszlop elő- és oldallapján feliratos bronzablák vannak. A talapzat előlapján felirat: *Kiművelt emberfők sokasága a nemzet igazi hatalma, gróf Széchenyi István*
 Az oldaltábla felirata: *a Millecentenárium, a magyar oktatás 1000 esztendő's jubileuma tiszteletére állította a tolnai I. Számú Általános iskola 1996.*
 A szobor legnagyobb magassága 43 cm, anyaga bronz.

A szobrot a Széchenyi iskola épülete elé állították fel. (1990 előtt MSZMP székház volt). Az ünnepélyes szoboravatáson jelen voltak az országos és a tolnai Széchenyi Baráti Kör vezetői, az önkormányzat vezetői, az iskola tanszetele és tanulói. Verset mondott Rubold Ödön, a Nemzeti Színház művésze.

Adatközlő: **Révész János** nyugalmazott pedagógus

57. Wosinsky Mór mellszobor

- helye:** Bartók B.u.23.
állítás ideje: 2004. szeptember 30.
állította: Tolna Város Önkormányzata
alkotó: Farkas Pál szobrászművész
anyaga: bronz és mészkő
stílus: valóságshű ábrázolás
állaga: jó
mérete: teljes magassága 215 cm.
 A talapzat hármastagolású, magassága 160 cm, anyaga mészkő.
 A mellszobor magassága 75 cm, anyaga bronz. A szobor legnagyobb szélessége 60 cm, legnagyobb mélysége 48 cm.
 A bronztábla felirata: *Wosinsky Mór 1854-1907*
 A szobrot egy másfél méter átmérőjű kör alakú térburkolat övezi.
 A szobrot Tolna Város Önkormányzata állította a Wosinsky - emlékévkalkalmából.

Wosinsky Mór (1854-1907) édesapja Josef Wosinsky lengyel nemes, aki 1831-ben a lengyelországi felkelés leverése után menekült Magyarországra. Orvosi diplomáját Pesten szerezte meg 1848-ban. Tolnára költözött, ahol szemész-sebész és szülésmesterként dolgozott 40 évig. A honvédseregben katonarvosként szolgált, felesége Glatz Katalin egy gyógyszerész lánya, házasságukból 5 gyermek született: Mária, Mór, István, Katalin és Ilona. A családi ház a mai Kossuth Lajos u. 24. sz. (akkor Templom u. 24.) ház helyén állt 1932-ig.

Iskolai tanulmányait a tolnai katolikus fiúiskolában kezdte 1860-ban, majd a kalocsai jezsuita főgimnáziumban folytatta, s a pécsi papnevelő intézetben fejezte be.

Papi pályára lépett, 1877-ben szentelték fel. Plébánosként Závodon, Lengyelen és Szekszárdon tevékenykedett, majd 1901-ben címzetes madocscsai apát lett.

Archeológiai érdeklődése Lengyelen kezdődött, gróf Apponyi Sándor hatására kezdett régészeti kutatásokkal foglalkozni. A gróf híres könyvtárában búvárkodott,

tanulmányutakat tett Skandináviában, Görögországban, Egyiptomban. A Szentföldön, Közép-Ázsiában gróf Zichy Jenő expedíciójának fotósaként tevékenykedett.

Önerejéből széles látókörű és nagy műveltségű tudóssá képezte magát. Legjelentősebb tudományos eredménye az úgynevezett lengyeli kultúra felfedezése, hazai és külföldi publikálása volt. A lengyeli kultúra mintegy 4500 évvel ezelőttre, a késői újkőkori korai rézkor korszakára tehető.

Felkérték a Millenniumra elkészítendő Tolna megyei Monográfia régészeti fejezeteinek megírására. A munka 10 esztendeig tartott, az egész megyét fölkutatta: „most már az egész vármegyének lettem a bolygó régésze.” Két kötetes monográfiája Tolna vármegye az őskortól a honfoglalásig címmel jelent meg 1896-ban. 1895. március 29-én a Tolna Vármegye Törvényhatósági Bizottságának ülésén a megyei múzeum megalapozása céljából Wosinsky Mór felajánlotta saját, illetve Apponyi Sándor gróf gyűjteményét. 1899-ben megnyílt az első kiállítás a főgimnázium (Garay Gimnázium) akkor még üres termeiben. A múzeum igazgatójának Wosinsky Mórt nevezték ki.

Szervezői munkája eredményeként 1901-re elkészült a neoreneszánsz stílusban épített múzeumpalota, mely ma már az ő nevét viseli.

Néprajzi kutatásokat is folytatott, a múzeumi fonográffal a Sárköz népdalait gyűjtötte. Közművelődési tevékenységet is végzett, a múzeumban rendszeresen diavetítéssel egybekötött felolvasó esteket tartott.

A múzeumok és könyvtárak országos felügyelőjének nevezték ki. Több külföldi és hazai tudományos szervezet tagja volt. 1902-től a Tudományos Akadémia levelező tagja.

1907. február 22-én 52 éves korában tüdőgyulladásban halt meg. A tolnai temetőben, a családi sírboltban nyugszik.

Születésének 150. évfordulójának alkalmából a Tolnai Városvédő Egyesület javaslatára 2004-t Wosinsky - emlékévvé nyilvánították.

Forrás: Képző és Iparművészeti Lektorátus szakvéleménye.

Ügyiratszám: SZ/162/2004

58. Árvízi emlékmű

<i>helye:</i>	Bartók Béla u. és Béke u. sarok
<i>állítás ideje:</i>	1960-as évek
<i>állította:</i>	Tolna Községi Tanács
<i>alkotó:</i>	
<i>anyag:</i>	beton, terméskő
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	2002-ben felújítva
<i>mérete:</i>	teljes magassága 130 cm Az alaplap 15x125x125 cm, anyaga beton. A pillér magassága 115 cm, alsó méret: 90x90 cm, felső méret 76x55 cm. A pillér előlapján fekete gránit, felirata: az 1956-os árvíz emlékére.

1956 márciusában Tolnát is körülvette, mélyebben fekvő területeit elöntötte a jeges ár. Az 1955-56-os kemény tél jégpáncéllal borította a Duna ausztriai, magyarországi, jugoszláviai szakaszát. 1956 márciusában, hogy a jégzajlást megindítsák, a honvédség repülőgépei bombázták, műszaki alakulatai robbantották a Duna jegét. A jugoszláv szakaszon ugyanez történt, de déli szomszédunkkal a politikai viszony igen feszült volt, és így a két ország között a természeti katasztrófa elhárítására nem jött létre együttműködés. A magyarországi Duna szakaszon Gönyűnél kezdték bombázni a jeget, a leáramló jégtáblák Sztálinváros (Dunaújváros) alatt, Bölcskénél torlaszt

képeztek, amit felrobbantottak. A megindult jeges víz Paks mellett eljött, a bajai hídláb pedig ismét megfogta.

A jugoszláviai szakaszon Bezdánál keletkezett jégdugó. A megállított víztömeg pár nap alatt visszaduzzadt, átlépte vagy átszakította a védgátakat és hatalmas területeket árasztott el. A jeges ár a tolnai holtágba is benyomult, elöntötte a Palét, a Háromszög utcát, az Alduna sort, az Újréti sort és a Réti sort, valamint a Garai utca alsó szakaszát, a Pajta teret, a Vásárteret és a futball pályát (jelenleg a mai Vízmű telep és környéke), ahol a futballkapunak csak a felsőléce látszott ki a vízből. Tolnán és Tolna-szigetben: „víz alá került 350 lakóház, ezekből súlyosan megrongálódott és összedőlt 205 lakóház ...Víz alá került 4900 kat. hold szántó... 1600 lélek vált hajléktalanná.”

A katasztrófa után kialakult az ún. Újtelep városrész (Kápolna u., Bartók B. u., Alkotmány u., Katona J. u. és környéke), ahol az árvízkárosultak új házai épültek fel, ugyanis a hatóságok az 1960-as évek elejéig nem engedélyezték a régi lakóházak helyébe az újraépítkezést, házhelyhez csak az említett új területen lehetett jutni. Négyszögölenként 1 forintért vásárolhattak házhelyeket a kijelölt területen.

Az árvízkárosultak az Országos Takarékpénztárnál hosszúlejáratú kamatmentes alacsony törlesztésű kölcsönt vehettek fel, mely az építkezés kb. 60-70%-át fedezte. Építési anyagok vásárlásánál a Tüzép telepeken az árvízkárosultak soronkivüliséget élveztek. Mindenhol jöttek építőbrigádok, így gyorsan ment az újjáépítés. Az 1960-as évek második felétől kezdve, az építési tilalom feloldása után a régi utcák is újjáépültek.

A Duna menti nagy árvíz károsultjainak megsegítésére a Nemzetközi Vöröskereszt, a környező országok, az Egyesült Államok különböző segélyszállítmányokat küldött az árvíz sújtotta területekre. Még napjainkban is fellelhetők „az amerikai nép adománya” feliratú fém vajkonzerv dobozok.

Az árvíz idején Bogyiszló lakosságát Tolnára telepítették át, ahol magánházaiknál, iskolákban, középületekben nyertek elhelyezést és közkonyhákban étellemezést.

Forrás: Végrehajtó Bizottsági ülés jegyzőkönyve 1956 március 29.

Adatközlő: **Barát Gábor** Diófásor, **Barát György** Diófásor, **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Bocskai u.

59. Tamási Áron kopjafa

<i>helye:</i>	Festetich u. 131. (udvar)
<i>állítás ideje:</i>	1997
<i>állíttatta:</i>	Tolna - Mőzsi Székely Baráti Kör
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	tölgyfa
<i>stílus:</i>	népi fafaragás
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	teljes magassága 255 cm Az alaplap 5x65x65 cm, anyaga beton. A kopjafa mérete 250x20x20 cm. Az előlapján vésett felirat: <i>Tamási Áron 1897-1966. Azért vagyunk a világon, hogy alahol otthon legyünk benne.</i> A kopjafát Tamási Áron születésének 100. évfordulóján állította a Tolna-Mőzsi Székely Baráti Kör.

A kopjafa a volt ferences rendi zárda udvarán áll. A franciskánusok 1688-ban telepedtek meg újra a városban, a romos nagytemplom mellé, melyet nagyjából használhatóvá tettek. 1724-ben új plébánost neveztek ki Tolnára, és a ferenceseknek el kellett hagyniuk a templomot, ekkor vették birtokukba a Duna parti (Malom u.) igen rossz állapotú, feltehetőleg templárius lovagrendi templomot, mely mellé vesszőből, sárból, deszkából zárdaépületet emeltek. 1756-ban a templom és a zárdaépület is leégett. A tolnai népi emlékezet ezt a templomot török templomnak tartja, melyet a Duna belemosott volna a medrébe. Mindenesetre a környező házak alapjaiban található megmunkált kváderkövek.

A ferencesek szerettek volna egy állandó kolostort és templomot építeni maguknak, ahonnan újra szervezhetik a megye egyházi életét. Az építkezéshez Festetich József adott egy üres telket, és építőanyagot is adományozott a szerzeteseknek. A hagyomány szerint korábban ezen az üres területen folyt le az a csata, amelynek során a tolnai magyarok és svábok a lakosságot állandóan zaklató, fosztogató rácokat megverték és kiűzték a városból, ők Medinán és Grábócon telepedtek le. A ferences zárda a kvadrummal és a templommal az 1760-as évek végére épült fel barokk stílusban, felhasználva a Duna parti leégett romos templom anyagát is.

1788. október 3-án II. József rendelete értelmében feloszlatták és „államosították” a tolnai ferences zárdát. Ezt az eseményt Pécsy József szerint a hagyomány a következőképpen örökölte meg: „József császár meglátogatván Tolnát, a Szent-Ferencziek templomát és zárdáját is megtekintette. Épp ekkor a zárdán és a templomon nagyobb mérvű javításokkal voltak a szerzetesek elfoglalva, miért is a császár következő kérdéssel fordult a házfőnökhöz: >>Mondja csak nekem, mikor lesz már kész ez a templom<< a javításra alatt levő toronyra tekintve. >>Mihelyt a zárda elkészül, a templomot is bevégezzük<< -válaszolt a quardian. Erre a válaszra a császár bosszúsán mondá: >>No ha Ön előbb akarja a lakásukat, mint az Isten hajlékát elkészíteni, ezennel az Önök klostromát kasszálom és beszüntetem; hogy máshová telepedhessenek, azt megengedem, de a templom és klostrom ezután katonai szerek és fegyverek raktára lesz.” A zárda és a templom katonai raktár, majd dohánybeváltó és raktár lett.

1844. június 12-i nagy tűzvész idején, mikor is 180 ház lett porrá, leégett a zárda egy része és a templom, benne 6000 mázsa dohány (akkori mázsa kb. 50 kg).

Az 1867-es kiegyezés után a Tolnán állomásozó cseh, osztrák ulánus századot

kivonták a városból, és helyettük a 8. Huszárezred egy századát helyezték Tolnára. A város megvásárolta báró Sina Simontól a zárdát a hozzá tartozó területtel, melyen lovassági laktanyát építtetett, és így a katonák családoknál való elszállásolását megszüntették. Az épület 1944-ig laktanyaként működött (Altkasere).

1945-47 között nyilasok, Volksbundisták és SS-ek internáló tábora volt, majd 1954-ig a terménybegyűjtő, illetve szükséglakások voltak az épületben. 1954-1995 között a tolnai gimnázium működött ezen a helyen, amikor az akkori önkormányzat képviselőtestülete úgy döntött, hogy a gimnázium elköltözése után annak nagy udvarát az épületekkel bontásra eladja, és helyébe a Penny áruház felépítését engedélyezi. A döntés építészeti következménye: hatalmas és helyrehozhatatlan seb keletkezett Tolna város testén.

A megmaradt zárdáépület emeletén 1994-től a Fusz János Zeneiskola működik, a földszinti termekben pedig 2000-től a Városi Helytörténeti Múzeum, a volt legénységi fürdő épületében 2002-től pedig a Civil Ház kapott helyet.

Adatközlők: **Bálint Ambrusné** szül. Gálfi Piroska, a Tolna-Mözsi Székely Baráti Kör elnöke, **Lendvai István** apátplébános, **Barát Gábor** Diófasor

60. Kopjafa

<i>helye:</i>	Tűzoltószertár, Bajcsy Zsilinszky u.11.
<i>állítás ideje:</i>	2001
<i>állította:</i>	Farkaslakai Tűzoltó Egyesület
<i>alkotó:</i>	farkaslakai fafaragó
<i>anyaga:</i>	tölgyfa
<i>stílus:</i>	népi fafaragás
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	teljes magassága 235 cm Az alaplap 10x150x150 cm, anyaga beton. A talpazat 15x50x50 cm, anyaga beton. A kopjafa 210x19x18 cm. A kopjafa előlapján réztábla található a következő felirattal: <i>adományozta Farkaslaka 2001.</i>

Farkaslaka Önkormányzata és Tűzoltó Egyesülete, valamint Tolna Város Önkormányzata és Tűzoltó Egyesülete baráti kapcsolatot ápolnak.

A Millenniumi ünnepek keretében a farkaslakai kopjafát állították a tolnai Tűzoltóság udvarán.

2002-ben a tolnai tűzoltóság egy Csepel gépjárműfecskendőt adományozott a Farkaslakai Tűzoltó Egyesületnek.

Tolna város történetét is XVIII-XIX. században végigkísérték a nagy tűzvészek. A XVIII. századi tüzesetek között jelentős volt az 1756-os, amikor leégett a ferencesek Duna parti zárdája és a templomosok romos temploma. A másik az 1765-ös Úrnapi tűzvész, amikor gróf Festetich Pál kegyúr látogatást tett a városban, s az Úrnapi körmenet során tiszteletére díszlőveket adtak le, melynek következtében az alig 20 esztendőes templom zsindeleteteje tüzet fogott, és a fél város leégett.

A XIX. század folyamán a város egyre jobban növekedett, újabb és újabb utcák jöttek létre egyre több lakóházzal. A szorosan egymás mellé épített nádfedeles házak és a tűzoltás kezdetlegessége miatt egyre gyakoribb és nagyobb méretű tűzvészek voltak. A legpusztítóbb az 1844. június 12-i volt, mely délután 4 órakor a Posta utcában (Festetich)

kezdődött, és 5 óra alatt a tűz martaléka lett két Festetich kastély, a városháza, a posta épülete, a ferences zárda egy része a dohányraktárként szolgáló templommal együtt és 180 lakóház. A következő másfél hónapban további 48 ház égett le.

1854. május 30-án 75, 1872. május 14-én az Új utcában (Damjanich) 19 lakóház lett a tűz martaléka.

Pécsy József plébánosnak, aki a tüzeseteket szorgalmasan feljegyezte a plébánia történetében, feltűnt, hogy a nagy tüzesetek mindig szerdai napra estek. Rájött arra, hogy a tüzek okozói a nagymosási szokások voltak. Tudniillik, hogy az asszonyok hétfőn „párolták vagyis kifőzték” a mosnivalót, kedden levítették a Dunára kimosni, szerdán kitararították a konyhát, a fahamut összegyűjtötték és egy fateknőben a padlásra a kémény mellé tették vagy a ház mögé szórták (a fahamuból készült lúggal mostak). A hamuban rejtőzködő szikrát a feltámadó szél a nádtetőbe vitte és máris tűz keletkezett.

A Tolnai Önkéntes Tűzoltó Egyesület alapításáról szintén Pécsy József számol be, mely szerint az első kísérletre 1881. június 10-én került sor, mikor is Geisz László országgyűlési képviselő kezdeményezte a Tűzoltó Egyesület megalakítását. Alapító tagok voltak: Geisz László 200 forinttal, Rosmayer Ferenc 100 forinttal, Pécsy József plébános 50 forinttal és Tunczinger József 50 forinttal, majd 1886. július 15-én Lang Ferenc a Magyar Királyi Dohánybevéltő Hivatal felügyelője kezdeményezésére ünnepélyesen megalakult a Tolnai Önkéntes Tűzoltó Egyesület, melynek főparancsnoka Lang Ferenc, elnöke Pécsy József lett. Megszervezték a tisztikart, az altisztikart, a legénységet, a kiképzést és a felszerelést. Később főparancsnok lett Wittinger Sándor építőmester, elnök pedig Rosmayer Ferenc nagykereskedő és vállalkozó. 1895-ben került sor 200 Tolna megyei tűzoltó és a bátaszéki tűzoltózenekar részvételével a Tolnai Önkéntes Tűzoltó Egyesület zászlajának felszentelésére. Ezt a zászlót az Egyesület a mai napig őrzi.

A Tűzoltó Egyesület otthona és szertára 1936-tól a Bajcsy-Zsilinszky u. 12. szám alatt található. Itt volt a leveleotthon is, és a tűzoltószertár udvarában áll az 1911-től 1928 ig működő községyi villanytelep gépháza, mely 110 V-os egyenárammal látott el több mint 700 házat és a belső utcák közvilágítását. Egyébként a telek összeköttetésben van a Festetich u. 128. számú épülettel, mely a XVIII. század dereka táján épült barokk kúria volt, melyben később a „villanytelepi óvoda” kapott helyet, amely ma már rendkívül rossz állapotban van.

A Tűzoltó Egyesület jelenlegi (2004) megnevezése és felépítése: Tolnai Önkéntes Tűzoltó Köztestület, melynek működésébe beépült a Tolnai Önkéntes Tűzoltó Egyesület. Létszám 52 fő, melyből 10 főállású, 42 önkéntes tűzoltó. A köztestület élén választmány áll, melynek tagjai: elnök, elnökhelyettes, gazdasági vezető, titkár, parancsnok, parancsnokhelyettes, műszaki technikai vezető szertáros és ifjúsági vezető.

Felszerelés: 2 szerkocsi kiegészítő felszerelésekkel, műszaki mentéshez szükséges eszközökkel.

Ellátandó terület: Tolna, Fácánkert, Fadd, Dombori és Bogyiszló.

Forrás: História Parociae Oppidie Tolna I.

Tolna Város Belterületi Rendezési terve műemléki felmérési program 1994.

Adatközlők: **Lendvai István** apátplébános, **Majtényi Mihály** az Önkéntes Tűzoltó Köztestület titkára Táncsics u., ifj. **Freund György** Újréti sor.

61. Fáy András emlékoszlop

<i>helye:</i>	Fáy lakótelep
<i>állítás ideje:</i>	1989
<i>állította:</i>	Országos Takarékpénztár Tolna megyei Igazgatósága
<i>alkotó:</i>	Farkas Pál szobrászművész
<i>anyag:</i>	műkő, mészkö és bronz
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	a felirat applikált bronzbetűi hiányoznak
<i>mérete:</i>	160x82x65 cm, anyaga műkő

Az oszlop előlapján csiszolt mészkőtábla, amelyen Fáy András bronz portréja és bronz betűs felirat található, a szövegből hat sor hiányzik, magmaradt: *Fáy András 1786-1864*

Az 1980-as években lakótelep épült, amely a Fáy András nevével viseli. Az OTP Tolna Megyei Igazgatóságának tolnai fiókja kezdeményezésére állították az emlékművet., melyet 1989. október 31-én a takarékosági világnapon avattak fel.

Fáy András író, nemzetgazda. A magyar reformkorszak irodalmi és társadalmi mozgalmainak jelentős alakja. A Zemplén vármegyei Kohányon 1786. május 30-án született, meghalt Pesten 1864. július 26-án. Jómódú református középnemesi családból származott. Tanulmányait Sárospatakon, Pozsonyban és Pesten végezte, ahol ügyvédi oklevelet szerzett. Műveltségére jellemző, hogy eredetiben olvasta a latin, francia, német és angol szerzőket. Pesti háza irodalmi központtá vált, gyakori vendégei voltak Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Szemere Pál.

Politikai, társadalmi közéleti tevékenységét Pest vármegye közgyűlésein kezdte meg.

1825-ben kifejtette álláspontját arról, hogy gazdasági és kulturális elmaradottságunkat a színházzal, a szabad iparral és kereskedelemmel, jobb büntető kódexszel, jobb törvénykezéssel és közigazgatással, valamint takarékpénztár felállításával lehetne felszámolni.

1835-től országgyűlési követ, Széchenyi politikai szövetségeseként a reformellenzék jelentős személyisége volt.

Az 1830-as években a Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, a Kisfaludy Társaság igazgatója, a budai színtársulat igazgatója, az Akadémiai Játékszíni Bizottság tagja, a Nemzeti Kaszinó igazgatója is volt, majd a Védegylet egyik alapítója lett.

Legnevezetesebb alkotása volt a Pesti Első Hazai Takarékpénztár, mely 1840. január 11-én kezdte meg működését.

Verseket, állatmeséket is írt, a Bélteleki ház című műve az első magyar társadalmi regény volt. Írt még drámákat, vígjátékokat, elbeszéléseket is.

Szemere Pál a „Haza mindenese” címmel ruházta fel.

Adatközlő: **Ványi Gyula, Mayer Márton** a tolnai OTP nyugalmazott igazgatói

62. Fehér Galamb kocsmá cégér

- helye:* Madách u. 46.
állítás ideje: XX. század eleje
állította: Fuksz
alkotó: ismeretlen
anyaga: stukkó
stílus: provinciális eklektika
állaga: felújításra szorul
mérete: átmérője kb. 90 cm
 A kör alakú stukkó kocsmá cégér, melyben középpűt galamb ábrázolás látható, felirata: *Fehér galamb*

Az épület a XX. század elején épült a Hősök tere és a Madách u. találkozásánál. A Fuksz család tulajdona volt, a tolnai szolid kocsmák közé tartozott kuglizóval, jégveremmel, kockás terítővel és törzsközönséggel. A Hősök tere körül a XX. század első felében négy italmérés is volt, úgy mint a Fehér Galamb, az Árpád utcában a Wiedemann-féle pálinkamérés, a Bajcsy-Zsilinszky utcában a Schaffler kocsmá és a Petőfi utca sarkán a Hága kocsmá. Mindegyik a maga szolid vendégeivel működött.

A Madách utca 1950-ig Bartal utca volt, még korábban Kriglschmitkasz vagyis korszókovács utcája. A hagyomány szerint egy Hartmann nevű kovács lakott, aki egy söröskorsót abroncszott meg.

Az utca közepe táján a Damjanich utcánál a nyári záporok után hatalmas víztócsa maradt, melyben a legelőről hazatérő sertések szívesen dagonyáztak. Innen a megnevezés Szauvinkl (dísznósarok).

Ez a város egyik legrégebbi utcája, a 12. és a 13. számú lakóházak még a XVIII. század végéről valók.

63. Méhecskés domborművek

<i>helye:</i>	Árpád u. 16. (ÁFÉSZ)
<i>állítás ideje:</i>	XX. század eleje
<i>állíttatta:</i>	Wiedemann Antal
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	stukkó
<i>stílus:</i>	eklektikus
<i>állaga:</i>	elfogadható
<i>mérete:</i>	12 db különböző méretű dombormű, magasságuk kb. 60 cm

Az épületet a Városházával egy időben, 1905-1906 körül építették. Homlokzati burkolata klinker téglá. Az ablakok feletti stukkó domborművek méheket és gránátalmákat mintáznak. A domborművek értelme: a szorgalom gyümölcse a bőség.

Levelezőlap címzés 1905-ből: T.C. Wiedemann Antal Úrnak Tolna, Árpád u. 652.

Wiedemann Antal a prosperáló Tolna több lábón álló vállalkozója: kádármester (a XX. század elején Tolnán 22 kádármester működött), akinek méhészete is volt és pálinkafőzdét is működtetett. A pálinkafőzde az 1952-es államosításig a család tulajdonában maradt.

1905-ben már új neve van az utcának, de még a régi házszámozással. Az utca német neve: Slavákekasz. Még az I. Világháború után is piacnapokon megjelentek a szlovák vándorúrusok, akik háziszőtestet árusítottak itt. A másik, neve: Apotékekasz. A 3. számú házban volt a Szentháromság Gyógyszertár, 1829-ben is már működött patika ezen a helyen.

1883 előtt ezen az utcán jöttek be Tolnára a postakocsik (postakocsik a delizsánszok). Az utca rendkívül sáros volt, tavasszal és ősszel tengelyig süllyedtek a szekerek és a kocsik. A postakocsik csak úgy tudtak átvergődni az utcán, hogy előfogatot akasztottak eléje, és így jutottak el a postakocsi állomásra (Kossuth Lajos u. 7.), ahol ma is megvan a föld alá süllyesztett lóistálló.

Forrás: Tolna Város Belterületi rendezési terve műemléki felmérési program 1994.

Adatközlők: **Brucker György** Szekszárd, Hermann O. Itp., **Szászi Béla** Árpád u., **Bajor Antal** Fürdőház u.

64. Oroszlánfej (kapuvédő)

<i>helye:</i>	Méhn ház, Árpád u. 5.
<i>állítás ideje:</i>	1906
<i>állíttatta:</i>	id. Méhn Márton (1872-1949)
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	stukkó
<i>stílus:</i>	eklektikus
<i>állaga:</i>	felújítva
<i>mérete:</i>	kb. 60x40 cm

A lakóház 1906-ban a városházával egy időben épült ugyanabban a stílusban és ugyanabból az anyagból (klinker téglá). A XX. század elején az Árpád utcai házak többsége nyeregtetős, nádfedeles, tömésfalú ház volt. A lakóházak elejét reprezentatív homlokzatú „ájfuros” épületrésszel látták el. Az Árpád u. 5. sz. házban működött három generáción keresztül az idősebb Méhn Márton által 1896-ban alapított üvegező és képeretező cég.

A családi hagyomány szerint az 1720-as évek elején Passau környékéről települt Tolnára a familia őse. Családotól ulmi dereglyével ereszkedtek alá a Dunán. Felesége útközben meghalt, kislányával érkezett meg Tolnára. A család őse a plébánián Jozef Méhen néven lett bejegyezve. Újranősült, sok gyermeke született. Méhnek voltak, vannak Tolnán, Mözsön, de Baranyában is, Pécs melletti Bogádon. Az üvegező dinasztia első tagja az 1872-ben született Méhn Márton volt. A szakmát helyben tanulta ki mint segéd, majd a kor szokásainak megfelelően különböző városokban és mestereknél bővítette ismereteit. (Ez volt a valcolás.)Szabadkán, Esztergomban, Szegeden tanulta az asztalos szakmákat, a képeretezést, blondel keret készítést, porcelán és üvegkereskedést. Mint üvegező és képeretező mester 1896-ban megalapította tolnai cégét az Árpád u. 5. sz. alatt.

1938-ban fia, Méhn Márton vette át az üzletet s vezette haláláig. Ő fogalmazta meg a cég működésének alapelveit: „az öt pillér, amelyen a cég működése nyugszik:

1. Becsületesség, mert ebben a legkisebb a verseny
2. Szorgalom, mert azt nem szívesen utánozzák
3. Rend, mert az fél haszon
4. Szakértelem, mert a tudás olyan fegyver, amit nem vehetnek el Tőled
5. Takarékoság, mert minden megtakarított forint egy ütőkártya a versennyel szemben.

Forrás: Tolna város központ belterületi rendezési terve, műemléki felmérési program 1994

Adatközlők: **Méhn Tamás** Rákóczi u., **Méhn Tibor** Bajcsy-Zsilinszky u.

65. Oroszlánfej (kapuvédő)

- helye:* Kossuth L. u. 13.
állítási idő: 1910 körül
állította: Perler bankigazgató
alkotó: ismeretlen
anyaga: stukkó
stílus: eklektikus
állaga: tűrhető, felújításra szorul

A Kossuth Lajos utca XX. század elején épült reprezentatív homlokzatú lakóházai a valamikori tolnai nagykereskedő vállalkozó polgárság anyagi jólétének, tekintélyének tanúbizonyságai. Ebben az utcában volt lakóházuk pl. a hajótulajdonos nagykereskedő Rossmayer család, a halászvállalkozó Isgum és Arnold családoknak és a Perler familiának. A ház építtetője Perler Mátyás kántortanító, iskolaigazgató és takarékpénztári elnök volt. Ebben a családban még volt ügyvéd, téglaegető és pálinkafőzde tulajdonos is.

66. Koronás országcímer

- helye:* Katolikus Általános Iskola,
Kossuth Lajos u. 10.
állítás ideje: 1932
állította: Tolnai Római Katolikus Egyházközség
alkotó:
anyaga: festett stukkó
stílus:
állaga: eléggé sérült, kiegészítésre szorul
mérete: kb. 120 x100 cm.

67. Tolna Város címere

- helye:* Katolikus Általános Iskola, Kossuth u. 10.
állítás ideje: 1932
állította: Tolna Római Katolikus Egyházközség
alkotó: ismeretlen
anyaga: festett stukkó
stílus:
állaga: eléggé kopott, felújításra szorul
mérete: kb. 120x100 cm

68. Garay Ákos emléktábla.

<i>helye:</i>	Garay u. 6. (Garay kastély)
<i>állítás ideje:</i>	2003
<i>állította:</i>	Tolna Város lakossága
<i>alkotó:</i>	Tövisháti Béla
<i>anyaga:</i>	márvány, a portré épületkerámia
<i>mérete:</i>	magassága 40 cm, szélessége 60cm A márványtáblán Garay Ákos 17 cm átmérőjű portréja található. A tábla felirata: <i>Ebben a házban élt és alkotott egykor Garay Ákos festőművész 1866-1952</i>

Garay Ákos Pusztapaátiban született 1866. október 5-én és Budapesten halt meg 1952. január 25-én. Festő, grafikus, etnográfus. Édesapja, Garay Antal az 1848-49-es szabadságharc honvédtisztje, majd a pusztapaátai birtok gazdatisztje volt. Nagybátyja Garay János, az Obsitos költője.

Gyermekkorától kezdve gyakran és hosszan tartózkodott a család tolnai kúriájában, és egyik kedvenc témájához (huszárok) a tolnai huszárlaktanyában és környékén szerezte alapélményeit. (Az I. világháborúban huszártisztként szolgált.) Tanulmányait a budapesti mintarajz iskolában, majd Pécsen és Münchenben végezte. Korán feltűnt magyaros jellegű illusztrációival. Huszárok, pásztorok és cigányok életéből vett jeleneteket ábrázolt. A Borsszem Jankó című vicclap karikatúristája volt.

Bugaci pásztorok és Magyar csendélet című képei a Nemzeti Galériában találhatóak.

Garay János az Obsitos című költeményéhez készített illusztrációit és munkáinak legnagyobb gyűjteményét a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum őrzi.

Halálának 50. évfordulóján a tolnai Helytörténeti Múzeumban műveiből és a családi fényképekből emlékkiállítás rendeztek. Az emléktábla 2003-ban került a Garay kúria falára.

Adatközlők: Lovas Csilla muzeológus, *Link Judit*

69. Óvóképző intézet emléktábla

<i>helye:</i>	Selyemgyár u. 5. (óvoda)
<i>állítás ideje:</i>	1987
<i>állította:</i>	
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	márvány
<i>mérete:</i>	60x60 cm Márványlapon az óvóképzőt ábrázoló bronz dombormű található, mérete 15x45 cm. Felirat: <i>Ezen a helyen állt az első magyarországi kisdődóvóképző intézet, melynek megvalósításában Gróf Festetics Leónak kiemelkedő érdeme volt. Az intézet alapításának</i>

*150. évfordulójának alkalmából,
az elődök iránti tiszteletből, méltatva az óvóképzés hazai és
egyetemes történelmi jelentőségét, emléktáblát állítottak a
magyarországi óvó- és tanítóképző főiskolák, a Magyar Pedagógiai
Társaság, Tolna megye Tanácsa és Tolna Nagyközség polgárai 1987
november 10.*

Az első óvóképző intézetet 1836 júniusában nyitották meg Londonban. Magyarországon 1836 májusában gróf Festetich Leó felajánlotta egyik tolnai házát egy létrehozandó kiseddóvóképző és példányintézet (gyakorló óvoda) számára. Az intézet 1837 októberében nyitotta meg kapuit Tolnán a Kiseddóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület támogatásával. London után tehát Tolnán jött létre Európában másodikként kiseddóvóképző intézet.

A magyarországi Terjesztő Egyesület alapelve az volt: ki mást oktat, annak előbb magának is tanulni kell. Csak ott és olyan óvodák létrehozását tervezték, ahol előbb képzett nevelőt biztosított a terjesztő egyesület. A tolnai óvóképzőből kikerült nevelők 17 vármegyében alapítottak kiseddóvó intézeteket.

A reformkorban a haza és a haladás ügyét a liberálisok és tulajdonképpen a konzervatívok is támogatták, így az óvóképzés és a kiseddóvás ügyét a konzervatív és a reform politikusok messzemenő erkölcsi támogatásban részesítették: a konzervatív gróf Festetich Leó, akit Brunszvik Teréz és Szentkirályi Móric nyertek meg a kiseddóvás ügyének vagy Augusz Antal, aki Európában tanulmányozta a külföldi kisgyermek nevelés intézményesülését. A reformpolitikusok közül Bezerédj István, Csapó Dániel, Kossuth Lajos és Deák Ferenc karolták fel a kiseddóvás ügyét.

A kiseddóvó és példányintézet 1837 és 1843 között Tolnán, a Selyemgyár u. 5. sz. alatt működött, igazgatója Varga István volt. Az épület magába foglalta az igazgatói lakást, a vendégek szobáit és a gyakorló óvodát is. Szintén az óvóképzőhöz tartozott egy nagy kert és egy tornaszerekkel berendezett játszópark is.

1837 és 1843 között 55 beiratkozott férfi növendéke volt az intézménynek. A tanulmányi idő egy év volt. Ez alatt az idő alatt neveléstudományt, nyelvtant, matematikát, természettudományt, földrajzot, gazdasági tudományt, éneket és hangszeret (hegedű) tanultak a növendékek. A tolnai Kiseddóvó és Pédányintézet jelentőségét látogatói tanúsították: Deák Ferenc, Wesselényi Miklós, Simon Rudolf Tolna vármegye főszolgabírája, Zichy Lászlóné szül. gróf Széchenyi Mária, Bezerédj Etelka, Bezerédj Flórika, Brunszvik Teréz grófnő, Prónay Albert Pest vármegye főispánja, Balassa János orvos, Dolezsálek Antal József a Vakok Intézetének igazgatója, Szentkirályi Móric, valamint a Festetich család tagjai.

Európai viszonylatban is modellként szolgált az első Magyar (tolnai) óvóképző intézet, mely a magyarországi neveléstudomány és pedagógusképzés fontos központja volt.

70. Selyemfonógyár emléktábla

helye:	Bezerédj Pál tér 1.
állítás ideje:	2000
alkotó:	Tövisháti Béla
anyag:	épület kerámia
mérete:	38x60 cm

A domborművek fonoda épületét, illetve Bezerédj Pált ábrázolják.

Felirat: Emléktábla a gyár alapításának 100. évfordulójára, Tolnatext 2000

A Tolnai Selyemfonógyár első fonodáját és a hozzátartozó kiszolgáló épületeket Bezerédj Pál, az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőség megalapítója és vezetője, a magyarországi selyemipar megteremtője építtette.

Bezerédj Pál a neves Tolna megyei család tagja, 1840-ben született Sopronban és 1918-ban halt meg Hidján, az ottani családi sírboltban van eltemetve.

Az építkezés 1898-ban kezdődött, és 1900 áprilisában már üzemszerűen termelt a fonoda.

120 fonóegységet szereltek fel, melyeket Olaszországban vásároltak. A foglalkoztatottak száma 250 fő körül volt. 1910-ben cérnázó épületet is emeltek, ekkor jött létre az árvalány otthon is, melyben az árvaházból kikerült gyermekeket helyezték el Bezerédj Pál, akik teljes ellátás mellett megtanultak dolgozni a fonodában. A II. világháború alatt a gyár hadiüzemként működött. 71 évi folyamatos termelés után befejeződött a tolnai és egyben a magyarországi selyemtenyésztés és -feldolgozás.

A fonoda megszűnése előtt, 1957-ben szövdét létesítettek, melyben először hernyóselymet, majd műselymet szöttek, utána pedig ipari célú üvegszövet gyártására tértek át. 1968-ban kezdődött a fonalterjedelmesítő üzem építése, és egy év múlva a szintetikus szálakat terjedelmesítő részleg is termelt már. Az 1960-as évek végétől az üzem nagyszabású bővítésére került sor. Az 1990-es évek végén a privatizáció következtében német tulajdonba került Tolnatext Bt. néven.

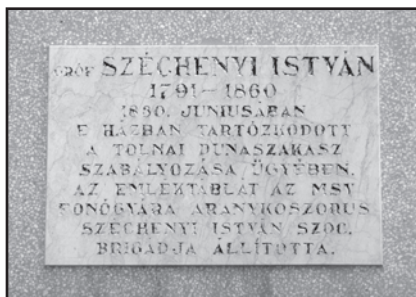
A fonoda 1971-72-es leállása és leszerelése során féltették a gépekből egy-egy egységet megőrzésre, és berendezték az úgynevezett emlékszobát gépekkel, szakkönyvekkel, írásos és képes dokumentumokkal. A gyűjtemény értékét jelzi, hogy 2004-ben a Tolnai Városvédő Egyesület kezdeményezésére a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal védetté nyilvánította mind a régi épületeket, mind a gyűjteményt.

Az ipartörténeti gyűjtemény anyaga, a szinte érintetlenül megmaradt 100 éves gyárépületek, valamint az 1902-ben felépült selyemgubóráktár épülete Magyarország különleges ipartörténeti emléke, mely Közép-Európában egyedülálló.

Adatközlő: **Steinbach Ferenc** Tolna, Árpád u.

71. Széchenyi István emléktábla

<i>helye:</i>	Festetich u. 1.
<i>állítás ideje:</i>	XX. század második fele
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	mészkö
<i>mérete:</i>	40x60 cm

Felirata: Gróf Széchenyi István 1791-1860. 1830 júniusában e házban tartózkodott a tolnai Duna szakasz szabályozása ügyében. Az emléktáblát az MSV Fonógyára aranykoszorús szoc. brigádja állította.

Pécsy József Emléklapok Tolna Mezőváros Múltjából és Jelenéből című könyve a Duna szabályozásával kapcsolatban a következőket említi gróf Széchenyi István tervéről: „Ő ugyanis Tolna város veszedelméről értesülvén, még 1846. évben Tolnára jött, hogy a Dunafolyását megvizsgálja. A helyszínen nyert tapasztalatai nyomán a következő tervet adta elő: Ha a várost a Duna pusztításaitól megmenteni akarjuk, a nélkül, hogy a Dunát a város el ne veszítse, akkor a Bartal pusztánál mutatkozó Duna-görcsületnél 12 hatalmas sarkantyut kell a Dunába építeni, mely által a folyó mindinkább az erdő felé szorítottatik s a város teljesen megszabadul a különben el nem kerülhető elpusztulástól. Tetszett a terv mindenkinek, de midőn annak kivételére került a sor, mindenki visszahuzta magát, megijedvén a százhuszezer forintnyi pénzbeli költségtől, mibe a tervezett sarkantyuk felállítása kerülné... . A tolnai uradalom megajánlta a szükséges rőzsét, Tolna városa ajánlkozott a rőzse vágása és szállítására, Tolna vármegye segédkeze is kikérte, a közmunka egy részét ajánlta föl. Pénzbeli segélyt azonban senki sem akart nyújtani. ... Így történt, hogy Széchenyi István gróf...terve a szükkeblőség, de mondjuk ki egyenesen: a fukarság révén dugába dőlt.” Úgy gondoljuk, hogy Pécsy József a fukarságra vonatkozó megjegyzése téves, mert 1846-ban 120 ezer forint iszonyatos összeg volt, ezt a város önerőből nem tudta volna kifizetni, de báró Sina György földesúr és a vármegye sem vállalta fel.

Széchenyi István emléktáblája Tolna egyik legrégebbi épületének, a barokk stílusát megőrzött Festetich nagykastély oldalfalán található:

1906-ban báró Drasche Richárd eladásra bocsátotta a tolnai uradalmat, melynek fácánkerti részét és a barokk nagykastélyt Kunffy Károly vásárolta meg. A fácánkerti kúria felépülte után Kunffy a nagykastélyt eladásra ajánlotta. Szerződést kötött a polgári Takarékpénztárral, a kastélyt 60 ezer koronára értékelték. Fekete Ágoston tolnai plébános nem szerette volna, hogy a kastély idegen kézbe kerüljön vagy szétdarabolják, ezért gróf Festetich Tasziló és Festetich Mária grófnőhöz fordult azzal a kéréssel, hogy vásárolják meg a kastélyt s adják át a községnek kórház céljára. Tasziló gróf nem foglalkozott az ügygel, a grófnő pedig úgy nyilatkozott, hogy jótékonyági célra nem hajlandó megvásárolni, így végül is a Takarékpénztár az 1920-as években a kastélyt a mellék- és gazdasági épületeivel Heisler Imrének és Heisler Ottónak adta el, akik az épület középső, emeletes részét és bal szárnyát elbontották, majd az építőanyagból Tolna szigetben felépítették az úgynevezett Heisler kastélyt. Bajor Antal adatközlő elmondta, hogy gyermekkorában az elbontott kastély helyén egy nagy eső, kék fajansz csempe darabokat mosott ki a földből, melyek a török fürdő maradványai voltak. Az eredeti épületből csak a csonka jobb szárny maradt meg (Festetich u.1.).

72. Fusz János emléktábla

helye:	Festetich u. 131. (Zeneiskola)
állítás ideje:	1997
alkotó:	
anyaga:	márvány
mérete:	87x65 cm
	A márványtáblán Fusz János bronz domborműve található, mérete 27x30 cm.
	Felirat: <i>Fusz János Tolna, 1777. december 16.- Buda, 1819. március 9. Városunkban született, tanított. Klasszikus művek, operák zeneszerzője, Csokonai Vitéz Mihály poéta a „Tavaszi” című versének megzenésítője. 220. születésnapjára, Tolna, 1997</i>

Fusz János 1777. december 16-án született Tolnán, meghalt Budán 1819. március 9-én. Zongoratanító és zeneszerző is, a német klasszikus irányzat magyarországi képviselője volt. Német ajkú parasztcsaládból származott. Alapfokú iskoláit Tolnán végezte, majd a bajai ferences gimnázium tanulója lett. Ekkor kapta első zenei képzését, az ekkoriban alakuló musica oscolában.

Az 1790-es évek végén gróf Végh Ignác szolgálatában állt, annak verebi kastélyában és székesfehérvári palotájában dolgozott zongoratanítóként. A zeneszerető, fuvolázó gróf kamarazenekarában játszott. A templomi zenés istentiszteletek zenekarát vezényelte, és a házi játékszínen mint zeneszerző működött közre.

1801-ben Pozsonyban zenetanításból tartotta fenn magát, majd Bécsbe költözött. A birodalmi fővárosban kapcsolatba került Haydnal, és a bécsi zenei újság munkatársa lett. Budán halt meg 42 éves korában.

Termékeny zeneszerző volt, számos egyházi és világi zeneművet írt zenekarra és kórusra. Kamaraművek, színpadi művek, bibliai témájú alkotások reprezentálják munkásságát. Ezenkívül termékeny dalszerző volt, dalai Schubert stílusára emlékeztetnek.

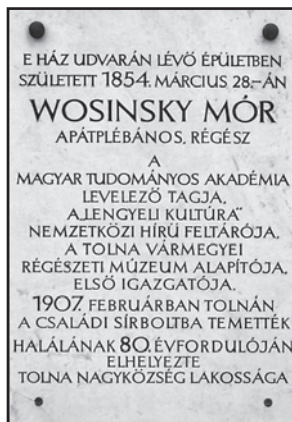
A tolnai zeneiskola, mely 1995 óta a volt ferences rendház felső emeletén működik, Fusz János nevét vette fel.

Adatközlő: **Pirgi Józsefné** szül. Somfay Zsuzsanna, a Fusz János Zeneiskola igazgatója

73. Wosinsky emléktábla

helye: Kossuth Lajos u. 25.
 állítás ideje: 1987
 alkotó:
 anyaga: mészkö
 mérete: 60x40 cm

Felirat: *E ház udvarán lévő épületben született 1854. március 28-án Wosinsky Mór apátplébános, régész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a lengyeli kultúra nemzetközi hírű feltárója, a Tolna Vármegyei Régészeti Múzeum alapítója, első igazgatója 1907. februárban Tolnán a családi sírboltba temették. Halálának 80. évfordulóján elhelyezte Tolna Nagyközség lakossága.*

74. Földvári Mihály Gimnázium emléktáblája

helye: Festetich u. 131. (Várostarténeti Múzeum)
 állítás ideje: 2004.04.22.
 állította: Tolnai Öregdiák Egyesület
 alkotó: Farkas Antal kőfaragó mester
 anyaga: fekete gránit
 mérete: 55x45 cm

Felirat: *Ezen a helyen működött a Földvári Mihály Gimnázium 1954-1995, állította: Tolnai Öregdiák Egyesület*

Ld. Tolna város világi tematikájú szobrászati alkotásai 58.

75. Petőfi emléktábla

helye: Hősök tere 1. (Városháza)
 állítás ideje: 1949
 alkotó:
 anyaga: márvány
 mérete: 63x85 cm

A márványtáblán
 a következő felirat
 olvasható: *Békét, békét a
 világnak, de ne zsamok
 kénytől. Békét csupán*

a szabadság fölszentelt kezéből Petőfi Sándor a nagy magyar költő és szabadságharcos halálának 100 éves évfordulója emlékére az MDP tolnai szervezete Tolna 1949 július 31.

Majd ha így lesz a világon általános béke, vessük akkor fegyverünket tenger fenekére, de míg így nincs addig fegyvert, fegyvert mind halálig, tartson bár a háború az ítélet napjáig.

76. Tanácsköztársaság emléktáblája

helye: Hősök tere 1. (Városháza)
 állítás ideje: 1959
 alkotó:
 anyaga: márvány
 mérete: 63x85 cm

Felirata: *„Kik érted haltak
 szent világszabadság!”
 Farkas József, Horváth
 János, Horváth József,
 Csiffáry Kálmán, Stiller*

Nándor, Heil Dénes, Tillman Miklós, D. Szabó János, 1919-1959 A Tanácsköztársaság mártírjainak emlékére kegyelettel állította Tolna község Tanácsa.

1919. augusztus 13-án a Tolnára bevonult Prónay-különítmény egyik alakulata statáriális bíraskodással 8 embert kötélt általi halálra ítél, és a községháza előtti fákra felakasztatott.

Appelshoffer József mondta el lányának Appelshoffer Teréziának, hogy ő kisgyermek korában látta a felakasztott embereket a fákon lógni a községháza előtt. A kivégzettek között volt egy apa és fia, róluk az alábbi történet maradt fenn: a statáriális bíróság halálra ítélte az apát és annak feleségét is, de mivel az asszony áldott állapotban volt, ezért megkegyelmeztek neki, és helyette a fiát akasztották fel.

A tér népies elnevezése népi fruhtplac (búza tér), mivel sokáig itt volt a gabonapiac. A teret 1919 után kommunista térnek nevezték, bár hivatalosan 1929-ig II. Lajos tér volt a neve, a Hősök szobrának felállításától Hősök tere, 1950-1956-ig Sztálin tér, 1957-től ismét Hősök tere.

Adatközlők: **Appelshoffer Józsefné** szül. Brucker Terézia Tolna, Diófasor u.,
Kenesse Istvánné szül. Appelshoffer Terézia Tolna, Diófasor u.

77. Óvóképző emléktábla

helye: Hősök tere 1. (Városháza)
 állítás ideje: 1937
 alkotó: márvány
 mérete: 63x85 cm

A márványtábla felirata:

Tolnán 1837. október

7-én nyitotta meg a

Kisdedóvóintézeteket

Magyarországon

Terjesztő Egyesület tolnai Festetics Leó gróf adományából Európa első óvóképző intézetét. A Budapesten ma is működő intézet fennállásának 100 éves emlékünnepeére Tolna Nagyközség közönsége által állított ez emléktábla hirdesse a hálás utódoknak a magyar kultúra őseréjébe vetett törhetlen hitét.

1937-ben az óvóképző alapításának 100. évfordulójának megünneplésére készült Tolna. Az előző évi képviselőtestületi jegyzőkönyv tanúsága szerint: „a községi főjegyző bejelenti, hogy ebben az évben van a 100. évfordulója annak, hogy Tolnán az ország első óvóképző intézete létesült. Az ország képzői, óvodai felügyelőbizottságai és óvodái méltó módon óhajtják megünnepelni ezt az évfordulót, és tervbe van véve az első, tolnai óvóképző épületének emléktáblával való megjelölése. Ennek a költségére a háztartási alap 1937. évi költségvetésében 100 pengő beállításának engedélyezését javasolja. Előterjesztését a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.”

Forrás: Képviselő testületi jegyzőkönyv 1936. XIV.-219, TML.

78. Mohácsi csata emléktábla

helye: Hősök tere 1. (Városháza)
 állítás ideje: 1926
 alkotó: márvány
 mérete: 63x85 cm

A márványtábla felirata: 1526. augusztus

6-án hétfőn, Paks felől érkezett az ide

hirdetett táborba II. Lajos királyunk és

serege. A sorsdöntő tanácskozások alatt

jöttek meg Perényi Ferenc nagyváradi,

Várady Pál egri püspök, Szapolyai György szepesi gróf és a vármegyék bandériumai valamint a pápa segélyhadai.

14-én kedden indultak tovább Szekszárdra, Mohácsnak tartva. Éltüket Istenért, hazáért és a nyugatért áldozandó. Gyászolt nyomokon szeptember 6-án csütörtökön Szekszárd felől vonult be, s haladt másnap Kömlőd, majd Buda felé II. Szulejmán török császár serege.

Állította a 400-ikévfordulón a Hadimúzeum kezdesére Tolna Nagyközség közönsége.

A hagyomány szerint az emléktábla helyén állt II. Lajos királyi sátra.

79. Honvéd Hagyományőrző emléktábla

<i>helye:</i>	Bajcsy-Zsilinszky u. 73. (gimnázium)
<i>alkotó:</i>	Farkas Antal tolnai kőfaragó
<i>anyaga:</i>	fekete gránit
<i>mérete:</i>	40x50 cm
	Felirata: <i>A Magyar Királyi Honvédség Tolna Megyei katonái emlékére, Tolna Megyei Honvéd Hagyományőrző Egyesület 2003</i>

Tolna városában a dualizmus korában három lovassági század állomásozott, melyből egy az Arany János utcai, úgynevezett fióklaktanyában, népi nevén „alt kasere”, kettő pedig a város északi szélén, az új laktanyában „neu kasere” (tüzérlaktanya) volt elszállásolva.

Már a kiegyezés előtt állomásozott a városban egy osztrák-cseh dragonos század, melynek katonáit a lakossághoz szállásolták be (koszt, kvártély, porció). A kiegyezés után a dragonosokat Klagenfurtba helyezték át, helyükbe Galíciából a 8. huszárezred egy százada került. A katonák beszállásolása sok viszályt okozott, ezért Pécsy József plébános javaslatára a város 1870-ben báró Sina Simontól megvásárolta a volt ferences zárda épületét, melyet 1875-re átalakítottak kaszárnának. A laktanyába kényszerített huszárok három hónapig bírták a fegyelmet, majd felgyújtották a laktanyát azzal a céllal, hogy így visszaállhat a lakossági elszállásolás rendszere, de a felbőszült tolnaiak nem akartak nekik szállást adni. Végül is a város újjáépítette a laktanyát: vasszerkezettel és tűzbiztos berendezési tárgyakkal szerelték fel.

1880 októberében a Honvédelmi Minisztérium értesítette Tolna vármegyét, hogy egy lovassági hadosztály egy századát kívánja Tolnán elhelyezni. Szekszárd és Tolna vetélkedett az új laktanya építése és a lovasszázadok befogadásának tárgyában. Végül 1885-ben döntés született arról, hogy az új laktanyát Tolnán kell felépíteni. 1890 áprilisában fogadták el az általános építési tervezetet, mely egy lovassági osztálytörzs, két lovasszázad elszállásolására építendő laktanya, valamint rendes laktanyává átalakított és egy lovasszázad befogadására alkalmas fióklaktanya (Arany J. u.) tervezését tartalmazta.

1892 júniusában kiírták a pályázatot Tolna vármegye által Tolna községben építendő és két század elhelyezésére szolgáló lovassági laktanya részletes építési tervezet és költségvetésének elkészítése tárgyában. Az új laktanya a kassai laktanya tervezője, Soukup Adolf építésmérnök tervei alapján épült fel. Az új laktanya épületei: főépület, tisztii lakóépület, lovarda, mely a budapesti Slick-féle Vasöntöde és Gépgyár Részvénytársaság munkája, markotányos épület, legénységi épületek, zuhanyozó és mosoda, istálló épületek, kovács műhely (már elbontották). A laktanyába díszes kovácsoltvas kapun lehetett bejutni.

A laktanya épületek mögött széles és mélyen elnyúló gyakorló terület (rajcsúr), Reiter schule terült el. Mindehhez tartozott a Páskumban kialakított lőszerraktár és lőtér is.

Az új laktanya építését 1894 januárjában a budapesti Jirászek és Krausz Építési Vállalat, a fióklaktanya átalakításának kivitelezését a simontornyai Lóvi Mór és Fiai cég nyerte el. A Honvédelmi Minisztérium 1894. szeptember 23-án mindkét elkészült laktanyát átvette.

Idővel a két laktanyához betegápoló épületet is létrehoztak a mai Festetich u. 128. és a Bajcsy-Zsilinszky u. 11. sz. alatti közös területen (Villanytelepi óvoda, tűzoltószertár).

Az elkészült laktanya épületekben Boszniából 3 század ulánust helyeztek el. 1918-ban a világháborús összeomlás idején horvát alakulatok állomásoztak Tolnán, akik horvát függetlenség kikiáltásakor hazamentek.

A trianoni békeszerződés Magyarország hadseregének létszámát 35 000 főben szabta meg. A békediktátum szigorú katonai megkötése miatt az 1920-as, 1930-as években a tolnai laktanyákban is rejtett elnevezésű és hadrendi számú gyalogsági, tüzérségi, huszáralakulatok állomásoztak.

1939-től a tolnai gyalogsági alakulatok a 18. pécsi gyalogezred 3. zászlóalját képezték, a tüzércsapattest pedig a 12. tábori tüzérosztály elnevezéssel szerepelt a hadrendben.

A 18. gyalogezred 1942 februárjában a 12. könnyű hadosztályba lett besorolva, mely a keleti frontra elvonuló 2. hadsereg IV. hadtestének részét képezte.

1944-ben a tolnai laktanyák különböző csapatok átmeneti szállásául szolgáltak, majd novemberben kiürítették őket.

A párizsi békeszerződés aláírása után az új magyar hadsereg felállításával az új laktanyában, mely Bem József nevét vette fel, tüzér alakulatokat helyeztek el. (ugyanebben az időben huszárok is állomásoztak rövid ideig a laktanyában, a fácánkerti Kunffy kastélyban pedig egy női katonai alakulat volt elszállásolva)

1956. november 4-én a tolnai új laktanyában állomásozó csapatok szétszéledtek.

1957 márciusától 1991 nyaráig a szovjet hadsereg Déli Hadseregcsoportjának egészségügyi és szállító alakulatai állomásoztak itt. A szovjet csapatok végleges kivonulása Tolnáról úgy történt, hogy az utolsó laktanyaparancsnok egy őrmesterrel beküldte a kulcsokat a városházára a polgármesternek, és búcsú nélkül távozott.

1994-ben az épületek nagy része a város tulajdonába került, a főépületbe, annak átalakítása után a Sztárai Mihály Gimnázium költözött 1995-ben.

Az öreg kaszárnya 1944 novemberében megszűnt katonai létesítmény lenni, és az 1940-es évek végéig mint internáló tábor működött, ahová Volksbundosokat, nyilasokat, csendőröket internáltak családotul, később az emeletes épületek szükséglakásként működtek, az istállóépületeket pedig a Gabonaforgalmi Vállalat használta. 1954 és 1995 között a gimnázium birtokolta az objektumot.

Adatközlők: Majtényi Mihály Táncsics u., **Freund György** Diófásor, **Pakulár Károly** Kossuth Lajos u., **Kovács János** ny. alezredes Szekszárd

80. Eötvös utcai iskolai emléktábla

<i>helye:</i>	Eötvös u. 7.
<i>állítás ideje:</i>	1998
<i>anyaga:</i>	márvány és bronz
<i>mérete:</i>	50x60 cm
	A nyitott könyvet ábrázoló bronz dombormű mérete 30x40 cm. Felirat: <i>Ez az iskola 100 éves 1898-1998</i>

1898-ig Tolnán egyetlen iskola létezett, a 9 tanteremmel működő Római Katolikus Fiú és Leány elemi népiskola. Az 1890-es évekre olyan méreteket öltött a zsúfoltság az iskolában, hogy az már az oktatás rovására ment. A katolikus iskola tantermeiben a népiskolai törvény által megszabott 60 fős osztálylétszámot messze meghaladta a tanulók száma.

A túlzásfoltosság enyhítésére község előljárósága az új városrészben – neustadt – 1898-ban 2 tanteremmel, mely tantermek száma később 5-re bővült, felépítette az Eötvös u. 7. sz. alatt az állami elemi népiskolát. Az iskolában működött az úgynevezett ismétlő iskola és a tanonciskola is.

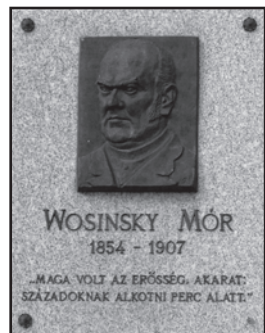
A köznyelv a két iskolát megkülönböztette, a katolikus belső iskolának, az állami iskolát pedig külső iskolának nevezték. A külsősök és a belsősök évtizedeken keresztül háborúságban álltak egymással. A külsősök felségterülete a Vásártér, a futballpálya, a belsősöké pedig a Dunapart volt. A demarkációs vonalon feküdt a Pajta tér és a Perler gödrök.

Belsősnek a focipályára menni külsős ismeretség nélkül éppen olyan veszélyes volt, mint külsősnek lejárni a Dunára fürödni. Nem egyszer folytak hadműveletek a Pajta tér és a Perler gödrök birtoklásáért. A nyilakkal, csúzlikkal, botokkal felfegyverzett 20-30 tagú „hadsergek” vagy kisebb „gerillacsapatok” között.

Adatközlők: Freund György Diófásor, Majtényi Mihály Táncsics u., Pataki József Rákóczi u.

81. Wosinsky emléktábla

<i>helye:</i>	Bartók Béla u. 23. (iskola)
<i>állítás ideje:</i>	1998
<i>alkotó:</i>	Adorjáni Endre
<i>anyaga:</i>	mészkő, bronz
<i>tábla mérete:</i>	63x80 cm
	A Wosinsky Mórt ábrázoló bronz dombormű mérete 38x30 cm. Felirata bronzbetűkkel: <i>Wosinsky Mór 1854-1907, „Maga volt az erősség, akarat: századoknak alkotni perc alatt.”</i>

Az iskola tulajdonképpen egy régebbi 1897-ben épített és azóta folyamatosan bővített volt állami, elemi népiskolából és a Bartók Béla utcai 1960-tól fokozatosan kiépülő új iskolarészből áll.

1956-os jeges ár több a Dunához közel fekvő utcát döntött romba, és az akkori hatóságok újjáépítési területnek a volt papföldeket, a Kápolna dűlőt jelölték ki, mely területen alakult ki az úgynevezett Újtelep. Ebből a magból azóta egy egész új városrész fejlődött.

Az iskola mennyiségi fejlődése 1957-től kezdődött, addig 8 tanulócsoporthoz volt 300 egynéhány tanulóval és 10 pedagógussal, 1958-ban a tanulócsoporthoz száma 13-ra ugrott 500 tanulóval, majd utána minden évben egy osztállyal növekedett. 1985-ben 640 tanuló és 40 pedagógus volt az iskolában.

A Bartók Béla utcában 1960-ban épült egy 4 tanteremes iskola, melyet később 6 tanteremmel bővítettek. 1986-ra egy nagyméretű tornacsarnok épült fel az iskola udvarán, mely iskolai és városi feladatokat is ellát.

Az iskola Wosinsky Mór nevét viseli 1998 óta.

Adatközlők: **Hága Lászlóné** szül. Fodor Eszter ÁNK igazgatónöje, **Kleinné Hága Györgyi** Katolikus Iskola igazgatónöje, **Majtényi Mihályné** szül. Totterweich Janka Tánacsics u.

82. Tolnai Építőipari Munkások 1919-es emléktáblája

helye: Deák Ferenc u. 91. (Munkásotthon)

állítás ideje: 1959

alkotó:

anyaga: mészkő

mérete: 86x69 cm

A márványtábla felirata: *A dicsőséges Tanácsköztársaság 40 éves évfordulóján hősi harcaitokra emlékezünk:*

Appelshoffer Ádám kőműves
Balogh Ferenc ács
Faut Ferenc kőműves
Grélinger József kőműves
Joósz István kőműves
Juhász József kőműves
Király György kőműves

Kirchoffer Antal kőműves
Klozsán Ferenc kőműves
Kvanduk Radó kőműves
id. Müller József kőműves
id. Szűcs József kőműves
Vass József kőműves
Wiedemann Antal kőműves
Wozdeczki János kőműves

1919 – 1959

*„Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élete kincsét.
Ám bár napja múl, hanem lerázva ami benne földi
Egy éltető eszmével finomul...” Arany János*

A tolnai építőipari munkások -kőművesek, ácsok, asztalosok-, szinte az egész világot bejárták: a kiegyezéstől az I. világháborúig Magyarország és a monarchia városait, az 1920-as években Törökország fővárosát, Ankarát építették, az 1930-as években Németország nagy építkezéseiben dolgoztak. A II. világháború után az úgynevezett szocialista iparosítás adott bőségesen munkát Sztalinvárosban, Komlón, Budapesten, Beloiannisz faluban (Iváncsa) Tolna megyében, Szekszárdon stb.

A országot, világot bejáró kőművesek már korán megismerkedtek a szociáldemokrata eszmével és szervezkedéssel. Tolna megyében a legszervezettebbek a tolnai kőművesek voltak, 1905-ben megalakult a Magyar Építőipari Munkások Országos Szövetsége, a MÉMOSZ helyi szervezete.

1906-ban felépítették székházukat is a Deák Ferenc u. 91. sz. alatt. „Kőműves Otthon vagy Munkásotthon vagy OTTHON”. A szükséges építőanyagot saját

pénzüik összeadásából és téglajegyek árusításából vásárolták, a szakmunkát pedig természetesen maguk végezték.

Az Otthonban volt egy bálterem, egy biliárdszoba, egy olvasó és egy ivó helység asztalokkal, székekkel berendezve. Az 1950-60-as években a nyári szezonban az udvaron, a kerthelységben vasárnap esténként mozielőadásokat tartottak. Ez volt Tolna harmadik mozija. (Szabadság Filmszínház, Textiles Kultúrház)

A vasárnapi nagymise után a kőművesek rendszeresen betértek az Otthonba egy-két föccsre vagy sörre, kártyázásra, egy kis ebéd előtti politizálásra. Háromnegyed tizenkettőkor mindenki eltávozott, mert otthon pontban délben beleesett a tányérba a kanál.

Az építőipari munkások szakszervezeti ülésein a beszédeket mindig úgy kezdték: „Tisztelt Kőműves Urak és Iparos Társak!”

Az 1990-es években az épületet privatizálták, az új tulajdonosa az épületet felújította, ügyelve arra, hogy annak eredeti formáját ne változtassa meg.

Adatközlők: **Novák Isvánné** szül. Vida Rozália Újréti sor, **Kern Ferenc** Lehel u., **Bajor Antal** Fürdőház u., id. **Freund György** Diófásor u.

83. Martinek emlék tábla

helye: Bezerédj u. 5.
állítás ideje: 2002
állíttatta: Tolna Város
alkotó: Farkas Antal
anyaga: fekete gránit
mérete: 35x59 cm

Felirata: *Martinek Emlékház,*

E házban élt és alkotott Martinek József 1904-1996, tanár, festőművész

Martinek József rajztanár, festőművész 1904-ben Pécssett született, festői vénáját templomfestő édesapjától örökölte. A püspöki tanítóképző intézetet 1922-ben végezte el. A tolnai katolikus elemi iskolában 1926-ban vállalt állást.

A plein air, a nagybányai festőiskola hagyományai már korán hatottak festői törekvéseire, melyekhez Tolnán megtalálta a megfelelő környezetet és témákat: a holt Duna ág, a víz, az ártéri erdők, bárkák, gyárkút. Művészeti tanulmányait a budapesti Aba Novák István és a bajai Rudnai festőiskolában folytatta.

Jellegetes „Martinek stílus” alakított ki.

Világháborús katonáskodása és hadifogsága után visszatérve Tolnára az I. sz. általános iskolában tanított, elsősorban rajzot. Rajzórakon tanulóit gyakran levitte a Duna partra rajzolni, festeni, emellett vezette a községben a képzőművészeti szakkört is.

1956-ban rajztanári diplomát szerzett, majd a szegedi Pedagógiai Főiskola gyakorló iskolájának szakvezető rajztanára lett, majd egy évet Budapesten töltött. 1959-től haláláig ismét Tolnán élt.

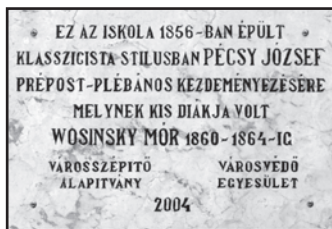
Kiállításai Tolnán, Pécssett, Mohácson, Sopronban, Szekszárdon voltak. 1996-ban hunyt el Tolnán.

Családi házát és képeinek gyűjteményét már az 1990-es években a városra hagyományozta, melyben 2002-ben megnyílt a Martinek emlékház.

Adatközlők: **Link Judit** könyvtáros, id. **Freund György** Diófásor

84. Pécsy József emléktábla

<i>helye:</i>	Szent Imre u. 7. (Széchenyi Általános Iskola)
<i>állítás ideje:</i>	2004. szeptember 1.
<i>állíttatta:</i>	Tolnai Városvédő Egyesület és a Városszépítő Alapítvány
<i>alkotó:</i>	Schmidt Árpád kőfaragó
<i>anyaga:</i>	mészkö
<i>mérete:</i>	34x49x2,5 cm

A tábla felirata: *Ez az iskola 1856-ban épült klasszicista stílusban, Pécsy József prépost - plébános kezdeményezésére, melynek kis diákja volt Wosinsky Mór 1860-1864 ig. Városszépítő Alapítvány, Városvédő Egyesület 2004*

Pécsy József prépost, tolnai plébános Pécssett született 1812. augusztus 13-án. Alsó- és középfokú iskoláit és a teológiát Pécssett végezte. 1835-ben szentelték fel a Pécs melletti Bogádon. 1835-ben szálkai, majd 1839-ben dunaszekcsői káplán lett. Tolnára 1840-ben helyezték mint professzor káplánt. Stitovszky János pécsi püspök nagy súlyt helyezett az egyházmegye tanügyi helyzetének javítására. Tolna mezővárosának ekkor megközelítőleg 6000 lakosa volt, ehhez a lélekszámhoz az iskolaépület már igen szűknek bizonyult. A tolnai tanügyi helyzet javítása céljából a püspök 3000 forintos alapítványt tett, melyhez közadakozásból 2300 forintnyi adomány gyűlt össze. A tolnai Nemzeti Népiskola egy leányiskolai épülettel bővült (Szent Imre u. 3-4.). A püspök a tanítói kart is bővítette, a leányiskolában egy tanítót és annak feleségét, a Nemzeti Népiskola felsőbb osztályaiba káplán professzornak Pécsy Józsefet nevezte ki.

1848 májusában Gáspár János prépost plébános meghalt, Bárossina György kegyúr ajánlására a püspök Pécsy Józsefet nevezte ki tolnai plébánosnak Az ünnepélyes beiktatására 1848. augusztus 15-én a tolnai plébániatemplomban került sor.

Pécsy József egész életében rendkívül fontosnak tartotta a gyermekek lelki, szellemi nevelését.

Tolna városában és Tolna vármegyében rendkívül sokat tett a tanügy, az iskolaügy fejlesztéséért. A szabadságharc leverése után közvetlenül 1849. szeptember 19-én Szekszárdra hívta össze Tolna megye tanítóinak tanácskozását. A konferencián hangoztatta, hogy „amit a csatatéren elvesztettünk, azt az iskolában kell megnyernünk”, kiemelte a hazaszeretetre nevelést.

1855-ben a tolnai képviselőtestületnél kezdeményezte a régi fiú iskola helyett egy új iskolaépület emelését. Felemlítette azokat az emberhez méltatlan körülményeket, amelyek között a gyermekeknek tanulniuk kell. A testület az új iskola építését megszavazta. Pécsy József a helytartótanács engedélyét is megszerezte, gyűjtést is kezdeményezett, és közadakozásból 1856-ra felépült az új, klasszicista stílusú iskola. (Széchenyi Általános Iskola, Szent Imre u. 7.)

1856-ban szekszárdi kerületi esperesnek, valamint a szekszárdi tankerület iskola felügyelőjévé nevezik ki. Tanügyi tevékenységéért I. Ferenc József a koronás aranykereszt érdemrenddel tüntette ki.

1870-es évek elején kísérletet tett Tolnán egy polgári iskola létrehozására, mely végül is 1876-ban Szekszárdon nyitotta meg kapuit. Tagja volt Tolna vármegye iskolatanácsának, megalapította a Szekszárd vidéki római katolikus tanítók egyesületét, melynek 1883-ban elnöke lett. Jelmondata: nem elég az ész, hanem a szívet is kell nevelni. Többszöri levelet váltott a helytartótanáccsal a romossá vált mőzsi iskola helyreállítása és fejlesztése érdekében.

Megyei bizottsági tagként az országutak felügyeletét látta el.

Tolna városáért a már említett iskola építésén kívül szintén sokat tett.

A Duna szabályozással kapcsolatban Széchenyi István tervét támogatta. A Duna átvágása után a Dombori hajó kikötőhöz vezető kövesút kiépítésének ötletét a vármegye közigazgatási bizottságánál Pécsy József terjesztette elő. Az út kiépítéséhez a Közlekedési Miniszter 6000 forinttal járult hozzá.

1858-ban nagyszabású akciót szervezett a plébániatemplom renoválására. Ugyanekkor kiköveztette a Szentháromság teret és a Templom utcát (Kossuth u.) a tolnai hajótulajdonosok segítségével. A hívek ekkor állították a templomkerti szobrokat.

Ugyanebben az évben báró Sina Görgy a városnak 60 holdnyi területet adományozott, melyen az új városrész (neustadt) jött létre és a szűk temetőkeretet 4 holdnyi területtel bővítette.

Egyházi tevékenységének jutalmául I. Ferenc József garábi prépostnak nevezte ki Pécsy Józsefet. Ugyancsak Pécsy József javaslatára és közbenjárására a város báró Sina Simontól megvásárolta a volt ferences rendház épületét, melyet lovassági laktanyává építtetett át. Később élete vége felé szerepet játszott az úgynevezett új laktanya Tolnán való felépítésében is. Alapítója és első elnöke volt a Tolnai Önkéntes Tűzoltó Egyesületnek.

Élete végéig vezette a tolnai plébánia történetét, 1896-ban pedig megjelentette az Emléklapok Tolna Mezőváros Múltjából és Jelenéből című könyvét.

Pécsy József garábi prépost- esperes és tolnai plébános 58 éven keresztül szolgálta tolnai híveit, és 50 évig vezette a tolnai plébániát, részt vett a város és a vármegye köz- és egyházi ügyeinek szervezésében.

1898. május 1-én 86 éves korában halt meg. A nagy tekintélyű pap és közéleti személyiség sírja a tolnai temetőben található.

85. Tolna legrégebb óvodája (Vas óvoda)

helye: Bajcsy-Zsilinszky u. 5.

állítás ideje: 1958

alkotó:

anyaga: márvány

mérete: 40x58 cm

Felirata: A Magyar Óvodák alapításának 130. évfordulójára Tolna megyében alapított egyik legrégebb óvoda falára emlékül elhelyezte 1958. június 25-én Tolna Megye Tanácsa

Az óvoda régi épületét elbontották, az emléktáblát a tolnai Polgármesteri Hivatalban őrzik.

A magyarországi óvodáztatás a reformkor idején bontakozott ki. Az első óvoda hazánkban a Brunsvik Teréz által alapított Budai Angyalkert volt. Az első tolnai óvoda az 1837-43 között városunkban működő első hazai óvóképző példányintézete vagyis gyakorló óvodája volt. (lásd Selyemgyári óvoda emléktáblája)

A magyar országgyűlés 1891-ben hozott döntést a kisedővásról, melynek alapján hamarosan megkezdte működését az egykori Ferenc József utca I. szám alatt (Bajcsy-Zsilinszky u. 5.) az úgynevezett Vas óvoda. Nagyjából ugyanebben az időben Mőzs községben is létrehoztak egy gyermekmenházat. A gyermekmenházak tulajdonképpen gyermekmegőrzők voltak, melyek többnyire a nyári mezőgazdasági időnyben működtek.

1908-ban Tolna nagyközségben egy óvoda és két menház működött (Rákóczi

utca, Festetich utca).1921-ben már két óvodája van a községnek, a Vas óvoda és a Villanytelepi (Festetich u. 128.) és egy gyermekmegőrző a Rákóczi utcában. 1926-ban a település nyugat felé terjeszkedése szükségessé tette a Perczel Mór u. 16. számú lakóház átalakításával egy újabb óvoda megnyitását. A Rákóczi utcai gyermekmenház átalakításával 1929-ben létrejött a község negyedik óvodája. Ekkor nyitották meg az Eötvös utcát a Rákóczi utcával összekötő átjáró közt, mely megkönnyítette az óvoda megközelítését. Az 1930-as évek elején a négy óvodában több mint 200 gyermek nyert elhelyezést.

1945-re az óvodák állapota leromlott, felszerelésük tönkrement, a Villanytelepi óvoda pedig hosszabb ideig katonai fürdőként szolgált.

A II. világháború után a gyermeklétszám növekedése (Ratkó-korszak), az iparfejlesztés – selyemgyár fejlesztése, textilgyár bővítése, szövetkezetek létesítése, az 1956-os árvíz miatti új városrész kialakítása, Tolna és Mőzs egybeépülése az óvodahálózat fejlesztését és település szerkezeti átalakítását tette szükségessé.

1948-ban a selyemgyár napközis bölcsődét és óvodát létesített az ott dolgozó családnyák gyermekei számára. 1957-ben bővítették az óvodát és bölcsődét, melyeket két épületben helyeztek el. 1955-ben a községi tanács végrehajtó bizottsága a Vas óvodát alkalmatlannak nyilvánította, és áthelyezte a Kossuth Lajos u. 24. alatt létrehozott napközis óvoda és bölcsődébe.

1957-ben a községi tanács az Ady Endre u. 27 számú házat, a volt bátai kocsmát megvásárolta, és 1983-ig óvodaként működtette.

Az 1950-es évek végén a Selyemgyár óvodája mellett a községi tanács kezelésében 5 óvoda működött 8 szakképzett óvónővel és 253 gyermekkel. Az óvodák kihasználtsága kb. 140-150 %-os volt.

Adatközlők: Rónai Ágnes óvónő Diófásor u., *Kenesei Istvánné* szül. Appelszoffer Terézia nyugd. óvónő Diófásor u., *Koleszár Istvánné* szül. Vörös Julianna nyugd. óvónő Diófásor u., *Hága Lászlóné* szül. Fodor Eszter ÁNK igazgató

Keresztelő Szent János Plébániatemplom homlokzati szobrai

(műemlék)

A mőzsi Keresztelő Szent János tiszteletére felszentelt plébániatemplomot 1821-1822-ben építették az erősen leromlott állapotban lévő és szűkké vált templom helyébe. Az épületet Stann Jakab (?) szekszárdi építőmester tervezte klasszicista stílusban. Az utcavonaltól beljebb, kiteresedésben szabadon álló, nyugati homlokzati tornyos templom, a hajónál keskenyebb, egyenes záródású szentélyel, ennek déli oldalán kontyolt nyeregtetős sekrestyével. A hajó és a szentély is kontyolt nyeregtetővel fedett. Az óriás pilaszterekkel tagolt triglifes párkány fölötti timpanonnal lezárt nyugati főhomlokzat középtengelyében kőkeretes kapu, kétoldalt kosárvíves fülkékben Szűz Mária és Szent József kőszobrai. A hajó mindkét oldalhomlokzatának középtengelyében kőkeretes oldalbejáratok. A hajóban, a sekrestyében és a szentélyben csehsüveg boltozat.

A terveket a helytartótanácsához tartozó Magyar Királyi Főépítő Bizottság hagyta jóvá. Az építkezés költségeit a szekszárdi apátság, -melyhez Mőzs is tartozott- területén kialakított ún. tanulmányi alapítványi birtok fedezte.

A község három nemzetiségű: német, szlovák és magyar, ezért a XIX. század végéig három nyelven tartották a szentmisét. Havonta kétszer németül, egyszer szlovákul, egyszer magyarul.

Templom népi megnevezése: Kerche.

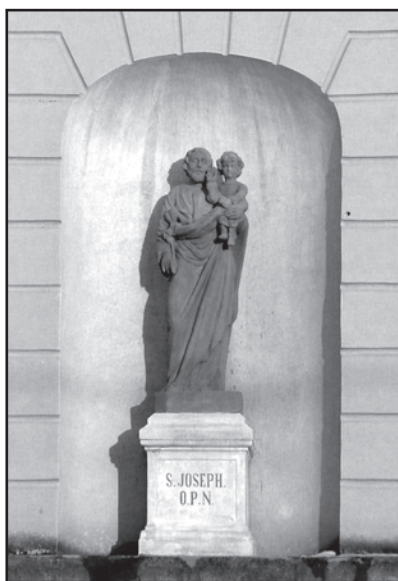
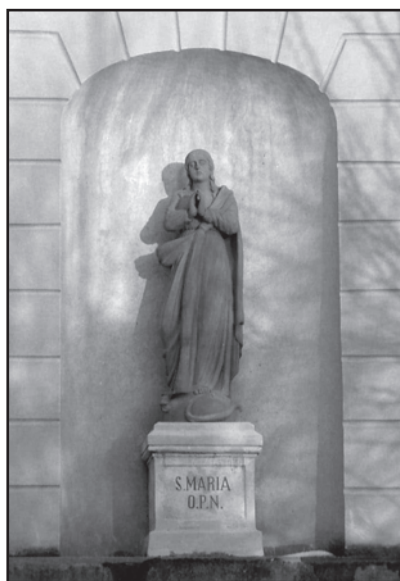
86. Szűz Mária szobra

<i>helye:</i>	plébániatemplom homlokzat, Szent István u.
<i>állítás ideje:</i>	1822
<i>állíttatta:</i>	Magyar Királyi Helytartótanács, Magyar Királyi Főépítő Igazgatósága
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	restaurálásra szorul, kopott
<i>mérete:</i>	életnagyságú

87. Szent József szobra

<i>helye:</i>	plébániatemplom homlokzat, Szent István u.
<i>állítás ideje:</i>	1822
<i>állíttatta:</i>	Magyar Királyi Helytartótanács, Magyar Királyi Főépítő Igazgatósága
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	restaurálásra szorul, kopott
<i>mérete:</i>	életnagyságú

Adatközlők: Dr. **Dankó Istvánné** szül. **Barna Katalin** Mőzs, Bartók B. u.,
Mayer Márton Mőzs, Dobó u.

88. Szentháromság oszlop

- helye:* Szent István utca
állítás ideje: 1861
állíttatta: Mőzs lakossága közadakozásból
alkotó: Bartalits Mihály
anyaga: mecseki homokkő, úgynevezett hárskő
stílus: klasszicista
állaga: felújított
mérete: teljes magassága 650 cm
Az alaplap hatszögletű, magassága 56 cm, átmérője 430 cm.
A pillér háromszög alaprajzú, magassága 308 cm. A párkányzat többszörösen tagolt, magassága 80 cm. Az obeliszk háromszög

alaprajzú, magassága 200 cm. A Szentháromság alakjainak magassága kb. 80 cm.

Az alaplap hatszögletű építmény, melyre három lépcső vezet fel, ebből emelkedik ki a háromszög alaprajzú pillér, melynek élei lecsapottak, és homlokzatán oltárasztallap helyezkedik el. A pillér egy többszörösen tagolt, széles, háromszög alakú párkányzat zárja, mely egyben az obeliszk talapzatát is képezi. A párkányzat három csúcán, posztamensen segítő szentek homokkő szobrai állnak, magasságuk 140 cm.

Az oltár jobb oldalán Szent Sebestyén (betegség elhárító - pestis, kolera), a posztamensen bevésés: *faragta Bartalits Pécssett*. Bal oldalon Szent Flórián (árvíz, tűzvészelhárító), a harmadik csúcson pedig Keresztelő Szent János szobra található. Az obeliszk előtt középtűt földgömbön álló Mária-szobor van.

Az obeliszk háromszög alaprajzú csonka gúla, záródása levél díszítésű, homloklapján felhőket és angyalokat ábrázoló dombormű.

Az obeliszken a földet uraló Szentháromság trónol.

A Szentháromság oszlop két részre tagolódik: az alap és a pillér a földi szféra, a párkányzat és az obeliszk pedig az égi szféra, itt helyezkednek el Mária és a segítő szentek, akik közbenjárnak a Szentháromság egy Istennél, hogy az hárítsa el a bajokat a községről és lakóiról.

Az objektum egy szakrális hely, melyet egy hatszögletű lánckorlát vesz körül, amit az 1990-es restaurálás során állítottak a kovácsoltvas kerítés helyére.

Az 1850-es évek közepe táján gyakoriak voltak a járványszerű kolera megbetegedések.

A járványok elmúltával hálából állították a Szentháromság szobrot közadakozásból.

A Szentháromság szobor elkészítésével a jeles pécsi kőszobrászt, Bartalits Mihályt bízták meg, akinek talán a Kálvária keresztcsoporthoz és a Szent Vendel szoborhoz is köze lehetett.

Bartalits Mihály klasszicista stílusban alkotó jelentős pécsi kőszobrász volt, aki Kalocsán született 1808-ban és Pécssett halt meg 1879-ben. Érseki támogatással Drezdában, Münchenben és Pesten tanult épületszobrászatot, majd ornamentális és plasztikai faragványokat készített. A pécsi egyházmegyében számos megbízatást kapott, Kálvária kereszteteket, út menti szobrokat, Szentháromság szobrokat készített. A Szentháromság oszlop népi megnevezése *Hájlitrájfaldihkajt*, a Szent István utcáé *Hauptkasse*.

Aszobor utolsó restaurálása 2006-ban történt, a költségeket közadakozásból fedezték. A felújítás kezdeményezője és fő támogatója Rikker Józsefné volt, a katolikus közösség is támogatta, valamint rajta kívül hozzájárult még Sulák György építési vállalkozó és Szalai János lakatos. A munkálatokat Dér Zoltán, bonyhádi kőfaragó végezte.

Adatközlők: Rikker Józsefné szül. Molnár Irén Mőzs, Szent István u., Dr. Dankó Istvánné szül. Barna Katalin Mőzs, Bartók Béla u. és Tövisháti András Megyei Múzeum

89. Szent Vendel szobra

<i>helye:</i>	Szent István utca vége
<i>állítás ideje:</i>	1865
<i>állította:</i>	ismeretlen
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	csonka, hiányos
<i>mérete:</i>	teljes magassága 297 cm

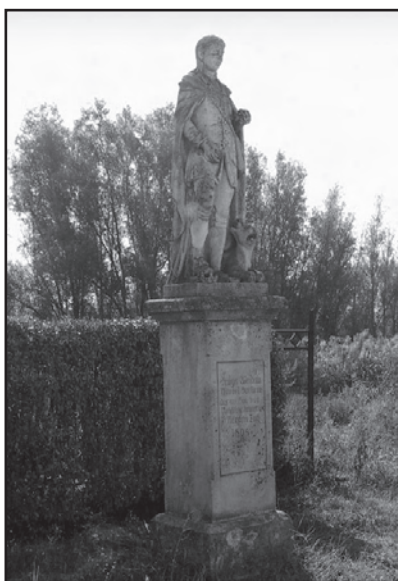
A talapzat hármastagolású, magassága 157 cm. A szobor magassága 140 cm, szélessége 50 cm, legnagyobb mélysége 35 cm. Az oszloptörzs előlapján hornyolt keretezésű kazettában az 1865-ös évszám és gót betűs felirat található: *Heiliger Vendelin bitte den Gott für uns das uns Gott von...und bewaren ...* (a felirat magyar fordítása: Szent Vendel, kérd az Istent számunkra azért, hogy minket az állatpusztulástól védjen meg, 1865)

A szobor leírása: fiatal borotvált férfiarc, lecsüngő haj, ruházata: vállán köpeny, szűk kabát, térdnadrág, harisnya és csatos cipő, vállán átvetett pásztortarisnya. Lecsüngő jobb kezében kagyló formájú ivóedényt tart. Bal kezében réz pástortbotot tartott, jobb lábával nyitott koronán áll. Bal lába mellett fekvő bikaborjú.

A 1990-es évek elején a szobrot eredeti helyéről, a marhalegelőhöz vezető út mellől a mai helyére helyezték át. Ugyanabban az időben a szobrot restaurálták is, mert hiányzott a bal keze és a réz pástortbot, valamint a feje. A hiányzó részeket újrifaragta Szőke Sándor kőszobrász restaurátor. Azóta a bal kéz ismét csonka, és a pástortbot is elveszett.

Népi megnevezése: Vendelin.

Adatközlők: Mayer Márton, Csongrádi Imre, Tövisháti Béla, Kutnyánszkiné Varga Katalin Mőzs, Dobó u., Csongrádi Attila

90. Szent család szoborcsoport

<i>helye:</i>	Temető oldal bejárata
<i>állítás ideje:</i>	1926
<i>állíttatta:</i>	Lemler család
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	homokkő (festett)
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	meszelt szobor
<i>mérete:</i>	teljes magassága 280 cm

A talapzat hármastagolású, magassága 160 cm.

Az oszloptörzs előlapján félköríves záródású fülke található, rajta gót betűs felirat és az 1926-os évszám. A fülke fölött a Hit-Remény-Szeretet allegóriája.

A szobrok mindegyike egy-egy 8 cm magas plinthoszon áll, Szűz Mária és Szent József 118 cm, a gyermek Jézus szobor 76 cm.

Lándzsa díszítésű vaskerítés veszi körül, mérete: 90x200x200 cm.

Az állíttató Lemler család az I. világháborúban elesett férj és apa emlékére készítette.

Az adatközlő elmondása szerint az utolsó felújíttató, aki átmeszeltette a szobrot” Varró Éva néni vót született Pruzsina Éva de már régen meghalt.”

Adatközlő: **Klem Ferencné** Landver Rozália Mözs

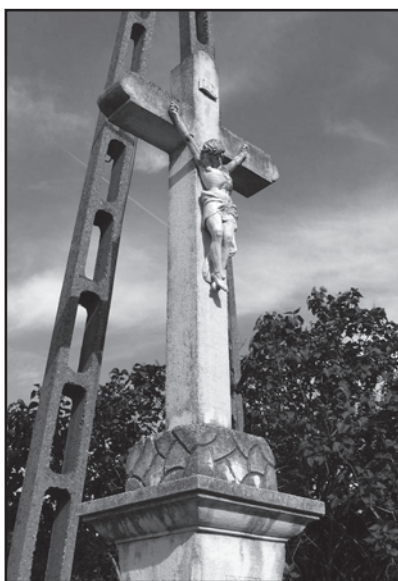
91. Feszület

- helye:* Szent István utca Béri Balogh Ádám u. sarka (Malom)
állítás ideje: 1820-as évek
állíttatta: Hegedűs Ádám
alkotó: ismeretlen
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: jó, 1993-ban felújították a kitelepített németek
mérete: teljes magassága 465 cm
A hármastagolású talapzat egy 50x80x80 cm-es tuskón áll, magassága 220 cm.
A feszület: Golgota: 25x40x40 cm, a kereszt magassága 220 cm, a keresztzár 110 cm a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 90 cm, a kar fesz távolsága 90 cm.
A talapzat előlapján az eredeti tábla adatok hiányoznak.
A felújított talapzat előlapján német nyelvű felirat található 1993-as évszámmal: *Erneuert Ungarndeutschen aus Mözs 1993.*

Az 1828. évi canonica visitatio jegyzőkönyvéből: „a Szekszárdra vezető országúton lévő keresztet Hegedűs Ádám állíttatta, utódaival gondoztatja.”

A XX. század elején a Széchenyi utca és a Béri Balogh Ádám utca közötti terület még üres volt. Idejártak gyakorlatozni a mözsi önkéntes tűzoltók. Az emlékezet szerint az 1910-20-as években Mözs község eltartott egy szegény családot, a feltétel az volt, hogy a családfő egy furkósbottal álljon ki a Tolnára vezető út mellé (Malom), és az idegenből jött, faluba betérni akaró koldusokat űzze el. E tisztsége miatt kódás bírónak nevezték.

Adatközlők: Mayer Márton Mözs, Dobó u., Klem Leó Mözs, Rákóczi u., Barna Andrásné szül. Juhász Rozália Mözs, Bartók Béla u.

92. Feszület

- helye:* Szent István utca, a templom homlokzatával szemben
- állítás ideje:* 1820-as évek
- állította:* Mercz Jakab
- alkotó:* ismeretlen
- anyaga:* homokkő
- stílus:* klasszicista
- állaga:* jó
- mérete:* teljes magassága 495 cm
A talapzat hármastagolású, magassága 180 cm.
Az oszloptörzs előlapját hornyolt keretezésű kazetta díszíti, benne festett 1833-as évszám.
A feszület: a kereszt magassága 310 cm, a kereszt szár 116 cm, a gerenda mérete 22x22 cm. A korpusz: magassága 150 cm, a kar feszítávolsága 100 cm. Krisztus feje fölött INRI tábla.
Kerítés: modern drótfonatú, mérete 120x230x230 cm.

A feszületet említi az 1828. évi canonica visitatio összeírása: a templom előtti keresztet „Mercz Jakab utódai gondozzák, akik megígérték, hogy erről írásbeli okmányt fognak kiállítani.” - A festett 1833-as évszám téves.

Adatközlők: **Mayer Márton** Mőzs, **Kutnyánszkiné Varga Katalin** Mőzs.

93. Kúria-kereszt

- helye:* Tolnai utca és a Petőfi utca találkozásánál
- állítás ideje:* 1855
- állította:* Pantl Rafael tolnai lakos
- alkotó:* ismeretlen
- anyaga:* homokkő
- stílus:* klasszicista
- állaga:* restaurálásra szorul
- mérete:* teljes magassága 410 cm
A talapzat hármastagolású, magassága 160 cm.
A feszület: a kereszt magassága 250 cm, a kereszt szár 90 cm, a gerenda mérete 20x20 cm.
A korpusz magassága 90 cm.
Az oszloptörzs előlapján hornyolt keretezésű kazettában 1855-ös évszám és olvashatatlan felirat van.
A talapzat párkányzatán homokkő Mária szobor, magassága 55 cm.
Krisztus feje fölött INRI felirat.

A forrás szerint a „feszületet a Szekszárdi út mentén Mőzshöz közel állította Pantl Rafael 80 Ft 10 krajcárért.”

A Tolnai utca neve régen Kúria utca volt, amely a XX. század első felében még

évekig Tolna község közigazgatási területéhez tartozott. A területrendezés során került a Hunyadi utcával együtt Mözs községhez. A Kúria utca a XIX. század első felében jött létre, Festetich Ernő gróf tolnai kuriális birtokának zsellerei lakták.

Az 1960-as évekig a fészület körüli téren tartották az Emausi búcsúkat. Itt verték fel sátraikat az árusok. Az Emaus járás szokása szerint, már a XVIII. század végétől, a tolnai plébániatemplomból Húsvét hétfőn körmenettel vonultak a város szélére, a szomszéd faluba, Mözsre búcsújárni és ünnepelni. Az idősebb asszonyok a mözsi templomban litánián imádkoztak, míg a fiatalok a búcsúban múltatták idejüket.

A tolnai plébániatemplom barokk szószékének kosarán látható dombormű ábrázolása: a feltámadt Krisztus az Emausi úton találkozik tanítványaival. A szószék 1772-ben készült.

Forrás: Historia Domus I. 74. p., Historia Parochiae Oppidiei Tolna I.

Adatközlők: **Lendvai István** apátplébános, **dr. Dankó Istvánné** szül. Barna Katalin Mözs, Bartók u., **Kenessei Istvánné** szül. Appelshoffer Terézia Tolna, Diófasor, **Kenessei István** Tolna, Diófa sor, **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Tolna, Bocskai u., **Mayer Márton** Mözs, Dobó u.

94. Fészület

<i>helye:</i>	a volt Pálínkafőzde mellett
<i>állítás ideje:</i>	1885
<i>állíttatta:</i>	
<i>alkotó:</i>	ismeretlen
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	eklektikus
<i>állaga:</i>	rendkívül rossz, felülete mállik, csonka
<i>mérete:</i>	teljes magassága 410 cm

A talapzat hármastagolású, magassága 160 cm.
A fészület: magassága 250 cm, a keresztoszár 110 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 110 cm, a kar fesztávolsága 110 cm. Krisztus feje felett INRI feliratú lobogó. A fészület lábánál fájdalmas Szűzanya kettétört szobra. A csonk magassága 23 cm.
A talapzat párkányzata többszörösen tagolt, kétoldalt virágtartó konzollokkal.
Az oszloptörzs előlapján 1885-ös évszám és Johan .....Anna neve betűzhető ki.

A pálínkafőzde az 1940-es évek végéig működött, amikor az épület eladásra került. „Ez akkor volt amikor begyűttek a felvidékiek.”

Adatközlők: dr. **Dankó Istvánné** szül. Barna Katalin Mözs, Bartók Béla u., dr. **Dankó András** Paks, **Kutnyánszkiné Varga Katalin** Mözs.

95. Feszület

- helye:* Iskola utca
állítás ideje: 1923
állította: Wildanger Ádámné
alkotó: Müller József tolnai kőfaragó
anyaga: homokkő
stílus:
állaga: elfogadható
mérete: teljes magassága 410 cm
A talapzat hármastagolású, magassága 125 cm.
Az oszloptörzs előlapján díszes keretezésű, félköríves záródású mező gót betűs szöveggel: *Mélyen gyászolják felesége és gyermekei. A távoli földben is adjon az Isten nyugodalmat neki.*
A feszület: magassága 220 cm, a keresztszár 80 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 110 cm.

A talapzat előlapján lévő fülke díszítő elemei erősen hasonlítanak a tolnai Malom u. 17. sz. melletti feszület talapzatának díszítő elemeihez.

Wildanger Ádám, aki 1881-ben született, és az I. Világháborúban Tockojenál esett el 1915-ben. Emlékére állította felesége 1923-ban. A feszületet 2004-ben Schmidt Árpád kőfaragó restaurálta.

Adatközlők: **Mayer Márton** Mőzs, Dobó u., **Klem Leó** Mőzs, Rákóczi u., **Rikker Józsefné** szül. Molnár Irén Mőzs, Szent István u., **Schmidt Árpád** Tolna, Bocskai u.

96. Kapszegi-kereszt

- helye:* a temető kapun belül
állítás ideje: 1925
állította: Klem Éva
alkotó:
anyaga: festett homokkő
stílus:
állaga: a család felújította 2008-ban
mérete: teljes magassága 415 cm
A 40x60x60 cm-es betontuskón álló talapzat hármastagolású, magassága 165 cm.
A posztamens előlapján félköríves záródású mező, alatta gót betűs felirat: *Eva Klem 1925*
A feszület: a kereszt magassága 210 cm, a keresztszár 100 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz magassága 110 cm.
A kerítés drótfonatú, mérete 100x200x200 cm.

A feszületet Klem Éva állította a Kapszegi dűlőben Klem Miklós emlékére, aki az I. világháborúban tűnt el. A feszületet 1940-es évek végén hozták be a jelenlegi helyére, a temetőbe. 2008-ban a család felújította Deér Zoltán, bonyhádi restaurátor

segítségével. Új felirattal látták el: *Felújítva 2008, Klem Rovacsek család*

60-70 évvel ezelőtt a mözsi köznyelv pulykakereszt névvel illetve a feszületet. Temető népi megnevezése: Kerihof.

Adatközlők: **Lendvai István** apátplébános, **Mayer Márton** Mözs, Dobó u., **Rikker Józsefné** szül. Molnár Irén Mözs Szent István u., **Kutnyánszkiné Varga Katalin** Mözs, Rákóczi u., **Klem Leó** Mözs, **Klem József** Szekszárd, **Rovacsek Gyuláné** szül. Morvai Borbála

97. Rikker-kereszt

<i>helye:</i>	temető kápolna
<i>állítás ideje:</i>	1857
<i>állíttatta:</i>	Rikker család
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	teljes magassága 360 cm A talapzat hármastagolású, magassága 125 cm. A feszület: Golgota: 32x47x47 cm, a kereszt magassága 200 cm, a kereszt szár 112 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 95 cm, a kar feszőtávolsága 96 cm. Az oszloptörzs előlapján hornyolt keretézésű kazettába vésett gót betűs felirat: <i>Mathias Ricker 1857, renowiert von Anton Müller und Teresia Rikker 1935. Masch</i> A felirat fölött tulipánra emlékeztető sokszirmú virágmotívum látható. Az oszloptörzs bal oldalán felirat: <i>felújítva 1995.</i>

A feszület eredeti helye a szekszárdi (palánki) és a mözsi határ rész találkozásánál, a palánki vasúti őrháztól kb. 300 m-re, Mözs irányában az úgynevezett széles út mentén állt. A feszület határjelző szerepet is betöltött, lásd talapzatán a Masch (Mözs) felirat.

A széles útnak nevezett dűlőúton jártak a mözsi szőlőkbe, az úgynevezett mözsi hegyre.

A feszület a szekszárdi Duna hídhoz vezető út (M9-es) nyomvonalába esett, ahol a Wosinsky Mór Megyei Múzeum leletmentő munkálatokat végzett. A rossz állapotban lévő feszületet elmozdították és restaurálták, rendbe hozásához pénzt adományozott a Tolna megyei Német Kisebbségi Önkormányzat, valamint Mözs lakói, mely összeget Kutnyánszki Kati néni gyűjtötte össze. A megmentett feszületet egy tönkrement temetőkereszt helyébe állították. A feszület megmentésében és a temetőbe való áthelyezésében szintén Kutnyánszkiné Varga Katalin működött közre.

Adatközlők: dr. **Gaal Attila** Megyei Múzeum igazgatója, **Tövisháti Béla** restaurátor, **Ódor János** régész, **Csongrádi Attila** Tolna, Rákóczi u.

98. Vörös-kereszt

<i>helye:</i>	6-os főközlekedési út, valamint a 65-ös és a műzsi bekötő út csomópontjában	
<i>állítás ideje:</i>	1857	
<i>állíttató:</i>	Hegedűs Ádám	
<i>alkotó:</i>		
<i>anyaga:</i>	festett homokkő	
<i>stílus:</i>	klasszicista	
<i>állaga:</i>	felújítva	
<i>mérete:</i>	teljes magassága 403 cm A talapzat hármastagolású, magassága 138 cm. A feszület: Golgota: 26x46x46 cm, a kereszt magassága 240 cm, a kereszt szár 70 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 90 cm.	
	Az oszloptörzs előlapján pajzs formájú mezőben 1857-es évszám, alatta Hegedűs Ádám 1870, alatta olvashatatlan felirat. A pajzs fölött az emlékezés virágcsokra dombormű.	

A feszületet vörös színéről nevezték el.

Az oszloptörzs bal oldalán az alábbi nevek olvashatók: Mária Schmidt, Szilvia Dudás, Mária Fritsch, M. Kiss, 1993. Ők kitelepített műzsi németek, akik 1993-ban felújították a feszületet.

Az emlékezet szerint a régi időkben a feszület környékén több rablógyilkosság is történt. A rablók az lcese nádasában megbújva csaptak le áldozataikra. 1857-ben Hegedűs Ádám műzsi gazda a szekszárdi vásárban nagy állatokat adott el. Hazafelé szekerezve megtámadták és meggyilkolták. Családja ennek emlékére állította a feszületet.

Egy Passinszki nevű műzsi gazda valamelyik környező községben vásárban malacokat adott el, hazafelé szekerezvén őt is megtámadták, meggyilkolták, kirabolták. A lovak a szekéren lévő holtesttel maguktól hazamentek.

Az adatközlő szerint régen volt. Vándorcigányok támadtak meg egy utazót ezen a helyen. Őt is meggyilkolták, kirabolták. Az áldozatnak aranyfogai voltak, ezért levágták a fejét és magukkal vitték a táborukba. A csendőrök azonban rajtuk ütöttek és vallatták őket a gyilkosságról. A földön ült egy asszony, aki gyanússá vált, mert nem akart felkelni. Mikor felállították a szoknyája alól kigurult a levágott véres fej. Így szól a régi történet.

lcese egy középkori falu volt kb. ezen a helyen, mely a törökjáráskor pusztult el, nevét a nádas őrzi.

Irodalom: Tolna Megye Földrajzi Nevei 1981. Varga Ádám Mőzsi Község Története Szekszárd 1973.

Adatközlők: **Novák Istvánné** szül. Vida Rozália Tolna Újréti sor, **Kutnyánszkiné Varga Katalin** Mőzsi Rákóczi u., **Klem Leó** Mőzsi, Rákóczi u.

Kálvária

<i>helye:</i>	a volt termelőszövetkezet géptelepe
<i>állítás ideje:</i>	XIX. század
<i>állították:</i>	Mözs község lakói
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	homokkő
<i>stílus:</i>	klasszicista
<i>elrendezése:</i>	keresztutas
<i>állaga:</i>	felújított

Az 1828. május 31. és június 1. között lefolytatott canonica visitatio (egyházi vizsgálat) jegyzőkönyvi bejegyzései szerint: „a kálvárián van három kereszt, három szobor és 14 fa stáció bádogra festett képekkel, a község gondozza. Erre a célra van 60 Ft, ez az összeg Nuszer Mihály lakosnál van 6%-os kamatra. A róla szóló okmány a templom kasszájában őriztetik.”

2005-ben Keresztes Andor plébános kezdeményezésére az évtizedekig elhanyagolt, elvadult növényzettel benőtt területet megtisztították, a teljes kálvária felújításra került, az oszlopokra kőporöntvényből új képeket helyeztek el. A munkát tradicionális mözsi családok támogatták. A felújítást Dér Zoltán restaurátor végezte. A közadakozásból megszépült kálvária 2006 nagypéntekén került felszentelésre.

99. Kápolna

- helye:* Kálvária bejárata
állítás ideje: XIX. sz. második fele
állíttatták: közadakozásból
alkotó:
anyaga: tégl
stílus: klasszicista
állaga: jó
mérete: 300x300x250 cm

A belső tér boltozott, a bejárattal szemben a megkínzott, megkötözött Krisztus festett gipsz szobra látható.

Jobbra Jézus születését ábrázoló, vaslemezre festett kép, balra szintén vaslemezre festett Jézus az Olajfák hegyén ábrázolás.

100. Stáció oszlop (14 db)

- helye:* Kálvária
állítás ideje: XIX. sz. második fele
állították: közadakozásból
alkotó:
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: felújított
mérete: 196 x125x30 cm

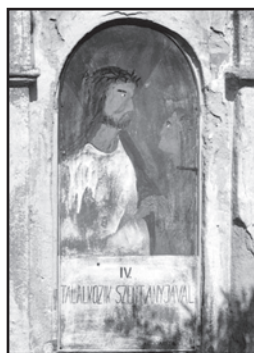
A stációkon eredetileg vaslemezre festett Krisztus szenvedéseit ábrázoló képek voltak. A stáció tetején 30 cm magas kovácsoltvas keresztetek.

101. Stációképek (14 db)

- helye:* Kálvária
állítás ideje: XIX. század második fele
állították: közadakozásból
alkotó: ismeretlen
anyaga: vaslemezre festett kép volt
stílus:
állaga: felújított
mérete: 90x42 cm

2004-ben a vaslemezre festett képeket ellopták, a 2006-os felújításkor új stációképek készültek

Keresztcsoport

- helye:* Kálvária
állítás ideje: XIX. század első fele
állította: Mőzs község lakossága
alkotó:
anyaga: homokkő
stílus: klasszicista
állaga: felújított

102. Krisztus feszület

mérete: teljes magassága 470 cm
Az alaplap 10x80x80 cm.
A talapzat hármass tagolású, magassága 220 cm.
A feszület: Golgota 30x45x45 cm, a kereszt magassága 220 cm, a kereszt szár 80 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A hosszú száron vésett évszám: 1840. A korpusz: magassága 120 cm, felújított.

103. Üdvözült Lator

mérete: teljes magassága 420 cm
Az alaplap 10x80x80cm.
A talapzat hármass tagolású, magassága 220 cm.
A feszület: a kereszt magassága 200 cm, a kereszt szár 80 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 120 cm.

A Krisztus jobbján lévő keresztben Lator (Marcus) arca üdvözült, nyugodt. Jézus : „még ma velem leszel a paradicsomban.”

104. Dühöngő Lator

mérete: teljes magassága 420 cm
Az alaplap 10x80x80cm.
A talapzat hármass tagolású, magassága 220 cm.
A feszület: a kereszt magassága 200 cm, a kereszt szár 80 cm, a gerenda mérete 20x20 cm. A korpusz: magassága 120 cm.
A talapzaton latin betűs, igen rossz állapotú német felirat.

Krisztus balján lévő keresztben: Lator (Rufus) arca dühödött, haját tépi. A latrok kötéllel vannak a kereszthez rögzítve (faragvány), ez a motívum Bartalits Mihálynál is jellemző.

Adatközlők: **Mayer Márton** Mőzs, Dobó u., **Csongrádi Attila**, **Kutnyánszkiné Varga Katalin** Mőzs, Rákóczi u.

105. Világháborús emlékmű (hármass emlékmű)

- helye:* Szent István utcai emlékpark
állítás ideje: 1993
állította: Mözs község lakói és az 1946-47-ben kitelepített németek
alkotó: Szatmári Juhos László szobrász és Lovas Ferenc építész
anyaga: mészkö és rézlemez
stílus:
állaga: jó

Az emlékmű egy 800 cm oldalhosszúságú, egyenlő oldalú háromszögben komponálódott, közepén egy kisebb, egyenlő oldalú háromszög található (oldaléleinek hossza 280 cm), melynek centrumában rézlemezekből hegesztett, lobogó fáklya található, magassága 300 cm. A nagyobbik háromszög csúcsainál 3 csiszolt, készült sztélé van. A sztélék magassága 120 és 130 cm között változik, szélességük 70 cm, mélységük 10 cm. Az egyik kőoszlopon az I. világháború, a másikon a II. világháború hősi halottainak neveit tartalmazó réztáblák találhatók, a harmadikon pedig két ovális formájú, a Mözsről kitelepített németekre utaló rézdombormű van. (szélességük 30 cm, magasságuk 26 cm)

A művész a kőből készült geometrikus formák feszességét, szimmetriáját jól ellenpontozta és feloldotta a lángok és a táblák bronz anyagával, a lángok örvénylésével, valamint a sztélék felső vonalának hullámzó ívelésével.

Az emlékmű költségeit közadakozásból fedezték: a mözsiek, a kitelepítettek és az Önkormányzat anyagi támogatásával. Mivel az emlékműhöz a legnagyobb adományt a kitelepítettek adták, ezért az ő emléktáblájuk is rákerült az emlékműre. Az adományozók névsorát tartalmazó kazettát az emlékmű talapzatában helyezték el.

1946-1947-ben két turnusban kb. 500 német nemzetiségű embert telepítettek ki Mözsről, Németországban Hessen tartományba, Bajorországba, Aschaffenburgba és környékére, Stuttgartba (Baden-Württemberg) és Drezda (Szászország) környékére költöztették őket.

Adatközlők: Mayer Márton, ifj. Freund György, Rikker Józsefné, Klem Leó Mözs, Rákóczi u.

106. 1848-as emlékmű

<i>helye:</i>	Szent István utcai emlékpark
<i>állítás ideje:</i>	1999
<i>állíttatta:</i>	mőzsi polgárok és Tolna város önkormányzata (kezdeményező: Tolnai Városvédő Egyesület)
<i>alkotó:</i>	Szatmári Juhos László szobrász és Lovas Ferenc építész
	anyaga: mészkő és rézlemez
<i>stílus:</i>	
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	35x90x38 cm

Az emlékmű talapzata egy mészkő hasáb, melyen sztlélé áll, rajta ovális, 125x70x9 cm méretű rézdombormű. (mérete 48x40 cm)
A dombormű lovas huszárt ábrázol a következő felirattal: *a mőzsi nemzetőrök és honvédek emlékére, 1999. március 15.*

Az emlékmű felállítására óta a mőzsiak itt ünneplik március 15-ét.

Az állíttató mőzsi polgárok: Lovas Ferenc, Sulák György, Rikker József és Rikker Józsefné, Ezer János, Schmidt Zoltán és Tarjáni Gyula, valamint Tolna Város Önkormányzata.

Adatközlők: Rikker Józsefné, ifj. Freund György, dr. Szilák Mihály

107. Együttélés kopjafa

<i>helye:</i>	Iskola utca
<i>állítás ideje:</i>	1994
<i>állíttatta:</i>	Tolna-Mőzsi Székelyek Baráti Köre
<i>alkotó:</i>	
<i>anyaga:</i>	tölgyfa
<i>stílus:</i>	népi fafaragás
<i>állaga:</i>	jó
<i>mérete:</i>	230x20x20 cm

A kopjafán vésett felirat olvasható:
Együttélés

Adatközlő: Bálint Ambrusné Palé u. (a Tolna-Mőzsi Székely Baráti Kör elnöke)

108. Madéfalvi veszedelem emléktábla

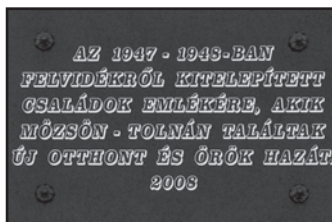
---

helye: Mőzs, Iskola u.
állítás ideje: 2004. június 16.
alkotó: Schmidt Árpád kőfaragó
anyaga: márvány
mérete: 14x49 cm

Felirat: *A Madéfalvi veszedelem 240. évfordulójára és az 1944-es bácskai áldozatok emlékére Mőzsi Székely Kör*

109. Felvidékről kitelepítettek emléktáblája

Felhasznált irodalom

1. Tolna mezőváros monográfiája
Tolna: Tolna Város Önkormányzata, 1993.
2. Tolna megye földrajzi nevei
Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981.
3. Varga Ádám: Mözs község története
Szekszárd: Új Élet Termelőszövetkezet, 1973.
4. Pécsy József: Emléklapok Tolna mezőváros multjából és jelenéből
Budapest: s. n., 1896.
5. Lantosné Imre Mária: Kőfaragó műhelyek és a kőfaragások emlékei a Dél-Dunántúlon
Ethnographia 1997/1-2. sz.
6. Magyarország műemlékjegyzéke: Tolna megye
Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2006.
7. Fritsi Ádám: A tolnai templom építéstörténete 1773-1973 kézirat, 1973.
Tolnai plébánia irattár
8. Grabner Mária: Szentek, boldogok
Budapest: Unió Kiadó, 1993.
9. Györfy György: István király és műve
Budapest: Gondolat Kiadó, 1983.
10. Károly László: Tolna és Mözs közegészségügye 1991-ig
Tolna, 2003.
11. Tolna megye 1848-49-ben: forrásgyűjtemény szerk. dr. Dobos Gyula
Szekszárd: Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1998.
12. Cserna Anna, Kaczián János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről
Szekszárd: Tolna Megyei Levéltár, 1986.
13. Bucher Andrea: A tolnai halászkok és halászcéhek története különös tekintettel a XVIII-XIX. századra Tolna: 2001. szakdolgozat Tolna Városi Könyvtár
14. Baricza Lóránd, Tarczal János, Szabó Zoltán: Tolna története: Tolna felvirágozása
Tolna: 1988. Kézirat Tolna megyei Önkormányzat Levéltára
15. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I.
Szeged: Mandala Kiadó, 1998.
16. A magyar vízszabályozás története szerk. Ihrig Dénes
Budapest: Országos Vízügyi Hivatal, 1973.

17. Révai nagy lexikona 19. kötet
Szekszárd: Babits Kiadó, 1995.
18. Kurucz Rózsa: Az első Magyar Óvóképző és Pályázati Intézet 1837-1843-ig
Tolnai Hírlap Európai Magazin 2003. aug.13. 2-4. p.
19. Ódor János: Wossinsky Mór 1852-1907 a múzeumalapító, régész és pap emlékezete
Tolnai Hírlap Európai Magazin 2003 aug.13. 7-10. p.
20. Szabó Péter, Szilágyi Mihály: Tolnai Honvédek a Donnánál: 1942-43
Szekszárd: Babits Kiadó, 2001.
21. Művészeti lexikon III. kötet
Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.
22. Zenei lexikon
Budapest: Zeneműkiadó, 1983.
23. Magyar életrajzi lexikon
Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967-
24. Ódor János: Régészeti hatástanulmány Tolna város közigazgatási területéről
Tolna város rendezési terve 2003.
25. Freund György: 70 éve épült a Tolnai Katolikus Iskola épülete.
Kézirat
26. A tolnai lovassági laktanya története 1867-1994-ig kutatási dokumentáció
összeállította: Lajtai Zoltán, Práger Mária, B. Keresztes Éva, Lovas Ferenc 1994.
Tolna Megyei Levéltár
27. A II. Számú Általános Iskola rövid története Bajári Miklós iskolaigazgató
Kézirat, 1985.
28. Anderle József: Pécsy József Szt.-Hubertról címzett grábai vagyis garábi prépost, tolnai
plebános emlékezete
Szegszárd: Szegszárd-vidéki Római Katolikus Tanító-Egylet, 1902.
29. Kántor János, Lendvai István: Tolna város templomai
Kézirat
30. A Tolnai Önkéntes Tűzoltó Egyesület 75 éves évfordulójára
1956. szeptember
31. A Pécsi Egyházmegye Sematizmusa 1981.
Pécs: s.n., 1981.
32. Tolna város belterületi rendezési terve
33. Rónai Ágnes: Az óvodáztatás, az óvodai hálózat fejlődése Tolnán 1945-től napjainkig 1990
Szakdolgozat